

Київський національний лінгвістичний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

**ПРАГМАТИКА ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ПЕРСОНАЖА
В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

10.02.04 – германські мови

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Пожар Анастасія Борисівна

Науковий керівник

Серякова Ірина Іванівна
доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Пожар А.Б. Прагматика вербальних і невербальних засобів позначення віку персонажа в англomовному художньому дискурсі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – "Германські мови" (035 – Філологія). – Київський національний лінгвістичний університет, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено вивченню вербальних і невербальних засобів позначення віку персонажа в англomовному художньому дискурсі в прагматичному аспекті.

Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові праці в галузях прагмалінгвістики, невербальної семіотики, теорії мовленнєвих актів, конвєрсаційного аналізу, теорії номінації, зважаючи на проблематику набуття вербальними та невербальними засобами позначення віку прагматичної значущості в англomовному художньому дискурсі.

У праці уточнено поняття "*вік людини*" як категорії, що об'єктивується в мові, у мовленні та в дискурсі через різнорівневі вербальні й невербальні одиниці на позначення вікової семантики, віддзеркалює послідовні в часі періоди розвитку індивідуумів, які характеризуються багатоплановістю вікових ознак, що неоднаково концептуалізуються залежно від історичної епохи і національно-культурних відмінностей різних етносів та їхніх мовних картин світу, супроводжуються змінами біологічних, фізіологічних, розумово-когнітивних, поведінкових, соціальних характеристик, що формують важливий компонент індивідуальної та колективної ідентичності, на відміну від інших вікових ідентичностей і зумовлюють моделі соціокомунікативної поведінки в інтеракціях з одно- та різновіковими співрозмовниками.

У роботі застосовано *комплексну методик*у лінгвопрагматичного і лінгвoseміотичного дослідження вербальних і невербальних засобів позначення віку в англomовному художньому дискурсі, що інтегрує низку

спеціальних лінгвістичних методів прагмасемантичного, прагмастратегічного, актомовленнєвого, логіко-семантичного, конверсаційного, контекстуального, стилістичного аналізів, а також модульну методику дослідження і формалізації структурної взаємодії вербального та невербального компонентів комунікативного акту.

Основними операційними одиницями на позначення віку в авторському мовленні визначено: 1) *вікові номінативи* – експліцитні номінації вікових етапів, осіб на певному етапі, процесу становлення вікового стану, що корелюють з одиницями лексико-семантичного поля "*вік людини*"; 2) *дескриптори* – різнорівневі номінації поведінкових, зовнішніх, статусних, біологічних, когнітивно-розумових та інших ознак, асоційованих із віковими стереотипами або контекстуально інтерпретованих автором як вікові характеристики. Дескриптори диференційовано за типами, за критеріями їхнього вербального або невербального втілення, за ступенем експліцитності й імпліцитності, яка залежить від взаємообумовлених параметрів "*відповідність / невідповідність соціальним стандартам*" і "*контекстуально-ситуативна залежність*".

До імпліцитних способів конкретизації номінативів або дескрипторів належать *конвенційні* та *дискурсивні імплікатури*. Тригерами дискурсивних імплікатур є порушення в авторському або в персонажному мовленні *максим кооперації*: кількості, якості, манери і релевантності. У процесі відновлення кількості, правдивості, прозорості, логічної і смислової зв'язності інформації вирішується низка завдань, пов'язаних з актуалізацією вікових значень: імпліцитної конкретизації або інтенсифікації номінативу; ідентифікації "згорнутого" дескриптора віку; пояснення смислової некогерентності в ситуації невідповідності вікових ознак, наданих різними дескрипторами, або в разі відхилення дескриптивних характеристик від вікових стереотипів; відновлення логічності, зрозумілості, інформативності, пов'язаних із декодуванням стилістичних фігур (метафоричні, оксиморонні, гіперболізовані та ін. імплікатури).

Ідентифіковано *тригери конвенційних імплікатур*, що конкретизують або інтенсифікують вікові значення смислами, базованими на "конвенційних"

семантичному або граматичному значеннях слів і структур: прислівники *still, just, nearly, suddenly, recently* (20%), що модифікують номінатив або дескриптор віку завдяки наявності в їхній семантичній структурі темпоральних сем; прислівники, контекстуально асоційовані з часо-віковими відношеннями: *only, even, yet, ever (as ever), at least* (15%); прикметники *old, young* у вищому і найвищому ступенях порівняння (30%); пресупозиційні дієслова *to look, to seem, to appear, to pass for, to insist* (15%); перфектні форми дієслів: *have / has / had aged, have / has / had grown, had outlived, had ever been*, модальне дієслово *could* (4%); прийменники і сполучники протиставної і допустової семантики (2%); синтаксичні маркери конвенційних імплікатур: умовні речення, інфінітивні, протиставні, компаративні структури (7%).

У дисертації проаналізовано наявні типи *невербальних позначень "віку людини"* в англomовному художньому дискурсі, що функціонують як поведінкові дескриптори і дескриптори зовнішності у складі вербально-невербальних семіотичних модулів номінації та дескрипції вікових значень. Ідентифіковано *чотири основних* (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний) і *п'ять гібридних* (кінесично-просодичний, кінесично-такесичний, кінесично-такесично-просодичний, ольфакторний оптико-кінесично-просодичний і густативний-ольфакторний) модулів. Визначено, що найбільша диференціація засобів позначення віку спостерігається в межах кінесичних модулів, які включають мануальні (жести), пантонімічні (хода, рухи, постава), мімічні (вираз обличчя, міміка), окулістичні (погляд), ситуаційні (почервоніння, колір обличчя, шкіри, тремтіння рук, загальна манера поведінки) сигнали вікової поведінки / невербальні дескриптори зовнішності. Просодичний сигнал якості голосу використовується в сукупності його характеристик – тону, тембру і акценту. До просодичних дескрипторів відносимо також такі симптоматичні знаки, як: сміх, свист або крик. За *класифікаційним параметром* невербальні дескриптори є знаками-індексами, знаками-копіями або символами, що виконують прагматичні функції психологічної адаптації, вікової самопрезентації, самоідентифікації, маніпулятивного впливу, загрози або уникнення загрози обличчю співрозмовника.

У діалогічному мовленні персонажів ідентифіковано три типи актів, загрозливих для обличчя співрозмовника: акт-реакція на невідповідність вербального номінативу вербальним і невербальним дескрипторам віку; акт-реакція на некоректне запитання про вік або асоційовані з віком характеристики; акт-негативна оцінка поведінки, що не відповідає віковим стереотипам. Визначені маркери актів загрози позитивному і негативному обличчю співрозмовника.

У праці систематизовано максими ввічливості, стратегії негативної і позитивної ввічливості та засоби маркування таких стратегій, що використовуються в ситуаціях обговорення вікових питань. Визначено, що *негативна ввічливість* залучається з метою дистанціювання від незрозумілого стану речей, позначеного віковими номінативами або дескрипторами; як вікова характеристика літніх людей; при відмінностях вікових статусів в інтеракціях дорослий – дитина і соціальних статусів в інтеракціях дитина – дитина. *Позитивна ввічливість* застосовується з метою створення внутрішньо групової ідентичності за віковою ознакою; схвалення характеристик, асоційованих із віком адресата; демонстрації турботи, співчуття або захоплення; приділення уваги віковим потребам, бажанням та інтересам слухача; встановлення і підтримання контакту; розрядження обстановки із застосуванням жарту й іронічної самопрезентації, що пов'язані з віковими ознаками мовців.

У *конверсаційно-аналітичному аспекті* запитання або розпитування про вік людини зазвичай ідентифіковано як *непреференційні мовленнєві ходи*, що є загрозливими як для негативного, так і для позитивного обличчя співрозмовника і структурно ускладнені хеджами, паузами хезитації, формулами вибачення, пре-питаннями і пре-відповідями, невербальними сигналами як індексами психологічного дискомфорту. *Преференційним ходом* визначено комплімент – амбівалентний мовленнєвий акт, що залучає маркери позитивної та негативної ввічливості.

Серед актомовленнєвих характеристик персонажного дискурсу, дотичного до обговорення віку, у дослідженні виокремлено прості і комплексні репрезентативи, прямі і непрямі експресиви, прямі (хеджовані та нехеджовані)

і непрямі (з ідіоматичною та інференційною іллокутивною силою) директиви, непрямі комісиви. У науковий обіг упроваджено поняття *псевдокомісиву* як мовленнєвого акту, що не відповідає такій умові успішності комісивів, як можливість здійснення мовцем своєї обіцянки.

Результати здійсненого дослідження дозволяють окреслити перспективи подальших наукових розвідок в обраному напрямі, які можуть бути спрямовані на виявлення особливостей взаємодії засобів позначення віку з вербальними та невербальними маркерами статі, статусу й інших компонентів ідентичності мовців. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є також дослідження відмінності невербальних семіотичних засобів, що використовуються в комунікації одновікових і різновікових співрозмовників, з огляду на функцію таких засобів для оптимізації інтерактивного процесу.

Ключові слова: англomовний художній дискурс, вербальні засоби на позначення віку, невербальна комунікація, дискурсивна імплікатура, конвенційна імплікатура, стратегії ввічливості, мовленнєвий акт, непреференційний акт.

ABSTRACT

Pragmatics of Verbal and Non-Verbal Means for Designating the Character's Age in the English Fictional Discourse. – Thesis. Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

The thesis focuses on the pragmatic study of verbal and non-verbal means for designating the character's age in the English fictional discourse.

Theoretical and methodological basis of the study are scientific works in the fields of pragmatic linguistics, non-verbal semiotics, speech act theory, conversational analysis, nomination theory viewed within the framework of acquiring pragmatic significance by verbal and non-verbal means for designating the age in the English fictional discourse.

The research clarifies the notion of "*the person's age*" as the category objectified in language, speech, and discourse through multilevel verbal and non-verbal units to denote age semantics. It reflects consistent periods of individuals' development marked by the diversity of age features, which are differently conceptualized depending on the historical epoch and national and cultural differences of various ethnic groups and their linguistic models of the world. They are accompanied by changes in biological, physiological, mental-cognitive, behavioural and social characteristics, awareness of which forms the individual and collective age identities and determines the models of socio-communicative behaviour in interactions with even-aged and various-aged interlocutors.

The thesis applies a *complex methodology* of linguopragmatic and linguosemiotic research of verbal and non-verbal means for designating the character's age in the English fictional discourse, which integrates a number of special linguistic methods of pragma-semantic, pragma-strategic, speech acts, logical-semantic, conversational, contextual and stylistic analysis, in addition to modular methodology of investigation and formalization of the structural relations of verbal and non-verbal components of communicative act.

The study introduces basic operating units for the age designation in the author's speech: 1) *nominatives* – explicit nominations of age stages, a person at a certain stage, the process of formation of age status, which correlate with the units of lexical-semantic field "*the person's age*"; 2) *descriptors* – multilevel nominations of behavioural, appearance, status, biological, cognitive-mental and other traits associated with age stereotypes or contextually interpreted by the author as age characteristics. Descriptors are differentiated by types, by criteria of their verbal or non-verbal manifestation, by the degree of explicitness and implicitness, which depends on the interdependent parameters of "conformity / non-compliance with social standards" and "contextual-situational dependence".

Nominatives and descriptors are implicitly specified by *conventional* and *discursive implicatures*, the latter being *triggered by violations of the cooperative maxims* of quantity, quality, manner and relevance of information in author's

or character's speech. In the process of restoring the quantity, truthfulness, transparency, logical and semantic coherence of information, a number of tasks related to age meanings inferencing are solved: implicit specification or intensification of the age nominative; identification of "rolled up" age descriptor; overcoming the semantic inconsistency between age characteristics provided by different descriptors, or their deviation from age stereotypes; restoration of logic, comprehensibility, informativeness, related to decoding of stylistic figures (metaphorical, oxymoronic, hyperbolized, and other implicatures).

The thesis identifies *triggers of conventional implicatures* that specify or intensify age-related meanings based on "conventional" semantic or grammatical meanings of words and structures: adverbs *still, just, nearly, suddenly, recently* (20%) modifying the age nominative or descriptor due to the temporal semes in their semantic structure; adverbs contextually associated with time-age relationships: *only, even, yet, ever (as ever), at least* (15%), adjectives *old, young* in their degrees of comparison (30%); presuppositional verbs *to look, to seem, to appear, to pass for, to insist* (15%), perfect forms of verbs: *have / has / had aged, have / has / had grown, had outlived, had ever been*, modal verb *could* (4%), prepositions and conjunctions of concessive-adversative semantics (2%), syntactic markers of conventional implicatures: conditional sentences, infinitive, opposite, comparative structures (7%).

The thesis has analyzed the existing types of *non-verbal means for designating the "the person's age"* in the English fictional discourse, which function as behavioural and appearance descriptors in verbal and non-verbal semiotic modules of nomination and description of age meanings. The thesis has identified *four basic* (kinesic, prosodic, tacesic, proxemic) and *five hybrid* (kinesic-prosodic, kinesic-tacesic, kinesic-tacesic-prosodic, olfactory optic-kinesic-prosodic and gustatory-olfactory) modules. It is determined that the greatest differentiation of means for designating the age is observed within the kinesic modules, which include manual (gestures), pantonymic (gait, movement, posture), mimic (facial expression), ophthalmic (look) and situational (redness, complexion, hand shaking) age-related signals. The prosodic signal of voice quality involves a combination of the latter

characteristics, i.e. tone, timbre and accent. Prosodic descriptors also include symptomatic signs such as laughter, whistling, or screaming. According to the *classification parameter*, non-verbal descriptors are distributed into signs-indexes, signs-icons or symbols that perform pragmatic functions of psychological adaptation, age-based self-presentation, self-identification, manipulative influence, threat or avoidance of threat to interlocutor's face.

The thesis identifies *three types of face-threatening acts in the dialogic characters' speech*: act-reaction to the inconsistency of the verbal nominative to verbal and non-verbal age descriptors; act-reaction to an incorrect question about age or age-related characteristics; act as a negative assessment of behaviour that does not correspond to age-specific stereotypes. *Markers of threat to the positive and negative interlocutor's face* have been explicated.

The research systematizes the maxims of politeness, the strategies of negative and positive politeness, as well as their manifesting means in situations of discussing age issues. It is revealed that *negative politeness* is involved in order to distance the speaker from the incomprehensible state of things, indicated by age nominatives or descriptors; as an age characteristic of the elderly; to indicate age statuses in adult – child interactions and social statuses in child – child interactions. *Positive politeness* is used to create an intra-group age identity; approval of the characteristics associated with the addressee's age; to demonstrate concern, sympathy or admiration; to address the age needs, desires and interests of the listener; to establish and maintain contact; to defuse the tension with the use of jokes and ironic self-presentation, related to the age characteristics of the speakers.

In the *conversational-analytical framework*, questions or inquiries about the person's age are usually identified as *dispreferred speech moves* that are threatening to both the negative and the positive interlocutor's face and are structurally complicated by hesitation pauses, excuses, pre-questions, pre-answers, as well as non-verbal signals as indices of psychological discomfort. *Preferred moves* involve compliments as ambivalent speech acts that encompass markers of positive and negative politeness.

Among the speech acts properties of the character's discourse relevant to the discussion of age, the study identifies simple and complex representatives, direct and indirect expressives, direct (hedged and unhedged) and indirect (with idiomatic and inferential illocutionary force) directives and indirect commissives. The research introduces the concept of *pseudo-commissive* as a speech act, which does not correspond to such a felicity condition of commissives as the speaker's possibility to fulfill his / her promise.

The obtained results of the research outline the perspectives for further scientific investigations in the chosen field, which may be aimed at identifying features of the interaction of age markers with verbal and non-verbal markers of gender, social status, and other components of speakers' identity. A promising direction for further scientific exploration is also the study of the differences between non-verbal semiotic means used in the communication of even-aged and different-aged interlocutors in view of the function of such means in optimizing the interactive process.

Key words: English fictional discourse, verbal means for designating the age, non-verbal communication, discursive implicature, conventional implicature, politeness strategies, speech act, dispreferred act.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пожар, А. Б. (2017а). Висвітлення категорії "вік людини" в лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 29, 73–76.
2. Пожар, А. Б. (2017b). Специфіка лексико-семантичного поля "вік" у сучасній англійській мові. *Південний архів. Філологічні науки*, 71, 107–110.
3. Пожар, А. Б. (2017с). Становлення поняття "вік людини" в лінгвосемантичному висвітленні. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 8, 53–56.

4. Пожар, А. Б. (2018а). Лексико-семантична група найменувань вікових періодів життя людини в англійській мові. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки*, 165, 284–288.

5. Пожар, А. Б. (2018b). Номінативні одиниці позначення поняття "дитинство" / "childhood" в англійськомому художньому дискурсі. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологія"*, 1(69) (2), 102–104.

6. Пожар, А. Б. (2018с). Номінативні одиниці позначення понять "підлітковий вік" і "молодість" в англійськомому художньому дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*, 8, 248–253.

7. Pozhar, A. (2020a). Age-related conversations in English and American literary discourse: linguopragmatic aspect. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 23(1), 84–93.

8. Pozhar, A. B. (2020b). Conventional implicatures in English-based literary discourse: triggers and inference process. *"Міжнародний філологічний часопис"*, 11(2), 23–30.

9. Пожар, А. Б. (2017d). Теоретичні засади лінгвістичного вивчення категорії "вік людини". *Science and Education a New Dimension. Philology*, V(33), Issue: 123, 60–63. p-ISSN 2308-5258, e-ISSN 2308-1996.

10. Пожар, А. Б. (2016а). Засоби вираження поняття "вік людини" в англійськомому художній літературі. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року (сс. 296–297). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

11. Пожар, А. Б. (2017е). Номінативне поле "вік людини" в англійськомому художньому дискурсі. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 29 березня – 31 березня 2017 року (сс. 275–277). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

12. Пожар, А. Б. (2017f). Концепти "час" і "вік" в англійськомому картині світу. В Л. В. Гнаповська (Відп. за вип.), *Якісна мовна освіта*

у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23–24 листопада 2017 року (сс. 142–145). Суми: Сумський державний університет.

13. Пожар, А. Б. (2017g). Актуалізація поняття "вік людини" в англомовному художньому дискурсі. В *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 24-25 листопада 2017 року (сс. 72–74). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет.

14. Пожар, А. Б. (2018d). Антропоцентрична категорія "вік" у лінгво-історичному висвітленні. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 квітня 2018 року (сс. 248–250). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

15. Пожар, А. Б. (2019a). Українська школа невербалістики: підходи та перспективи. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20–22 березня 2019 року (сс. 263–264). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

16. Пожар, А. Б. (2020c). Вербальні засоби позначення віку: номінативи і дескриптори. В О. А. Решетник (Відп. ред.), *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 червня 2020 року (сс. 242–244). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

17. Пожар, А. Б. (2020d). Найменування і обговорення віку у мовленні персонажів художнього дискурсу: прагматичний аспект. В *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека*. Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 08 квітня 2020 року (сс. 72–73). Київ: Національна академія СБУ.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ	2
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ	
ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ	30
1.1 Категорія "вік людини": міждисциплінарні передумови вивчення	30
1.1.1 Антропоцентризм як методологічний принцип лінгвістичного дослідження категорії "вік людини"	31
1.1.2 Взаємозв'язок понять "час" і "вік"	34
1.1.3 Поняття "вік": культурно-історичний аспект	38
1.1.4 Категорія "вік людини" в міждисциплінарному висвітленні	41
1.2 Проблема дослідження категоризації "віку людини" в лінгвістиці	52
1.2.1 Лексико-семантичні студії	53
1.2.2 Комунікативно-прагматичні студії	66
1.2.3 Невербалістика і перспективи дослідження невербальних засобів позначення "віку людини" в художньому дискурсі	70
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГМАТИКИ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	
2.1 Критерії відбору матеріалу дослідження та оперативні одиниці аналізу ...	83
2.2 Етапи лінгвопрагматичного аналізу вербальних і невербальних засобів позначення "віку" в англomовному художньому дискурсі	86
2.3 Комплексна методика лінгвопрагматичного аналізу вербальних і невербальних засобів позначення "віку" в англomовному художньому дискурсі	100
Висновки до розділу 2	103

РОЗДІЛ 3 ВЕРБАЛЬНІ І НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: НОМІНАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	103
3.1 Вербальні засоби позначення "віку людини" в англomовному художньому дискурсі: номінативи і дескриптори	103
3.2 Вербальні засоби позначення "віку" як тригери дискурсивних імплікатур ...	115
3.3 Вербальні засоби позначення "віку" як тригери конвенційних імплікатур	125
3.4 Невербальні засоби позначення "віку людини" в англomовному художньому дискурсі	143
3.4.1 Вербально-невербальний кінесичний модуль	144
3.4.2 Вербально-невербальний просодичний модуль	152
3.4.3 Вербально-невербальний такесичний модуль	155
3.4.4 Вербально-невербальний проксемічний модуль	157
3.4.5 Гібридні модулі	159
Висновки до розділу 3	169
РОЗДІЛ 4 ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРСОНАЖНОМУ ДИСКУРСІ: КОНВЕРСАЦІЙНО- ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	172
4.1 Стратегії ввічливості англomовного персонажного дискурсу, дотичного до позначення та обговорення "віку"	173
4.2 Конверсаційно-аналітична і прагматична маркованість вербально-невербальної площини персонажного дискурсу	189
4.3 Актомовленнєва специфіка англomовного персонажного дискурсу, дотичного до позначення "віку"	198
Висновки до розділу 4	208
ВИСНОВКИ	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ	240
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	241
ДОДАТКИ	243

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ConImpl – конвенційна імплікатура
- DisImpl – дискурсивна імплікатура
- NDes (kin-behaviour) – невербальний кінесичний поведінковий дескриптор
- NDes (t-behaviour) – невербальний такесичний поведінковий дескриптор
- NDes (pros-behaviour) – невербальний просодичний поведінковий дескриптор
- NDes (prox-behaviour) – невербальний проксемічний поведінковий дескриптор
- VDes – вербальний дескриптор
- VDes (appearance) – вербальний дескриптор зовнішності
- VDes (behaviour) – вербальний дескриптор поведінки
- VDes (feeling) – вербальний дескриптор почуттів
- VDes (physical well-beings) – вербальний дескриптор фізичного стану
- VDes (state of mind / personality traits) – вербальний дескриптор внутрішнього стану / особистісних характеристик
- VDes (status) – вербальний дескриптор статусу
- VNom – вербальний номінатив

ВСТУП

Дисертаційну роботу присвячено виявленню й опису прагматичних особливостей вербальних і невербальних засобів позначення віку персонажа в англomовному художньому дискурсі.

Антропоцентрична спрямованість сучасних когнітивно-семіотичних (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова) і дискурсивно-прагматичних досліджень (Н.К. Кравченко, І.С. Шевченко) на вивчення різних комунікативних явищ визначає орієнтацію наукових студій на з'ясування закономірностей функціонування вербальних і невербальних одиниць дискурсу (І.І. Серякова, Л.В. Солощук) з урахуванням людського фактора (Н.О. Бігунова, Г.І. Приходько) і пов'язаного з ним світосприйняття (О.А. Бабелюк).

Поняття *"вік людини"* позначає надзвичайно важливий фрагмент позамовної дійсності, який у мовній картині світу постає у зв'язку з фундаментальними екзистенційними категоріями часу, життя і смерті. За своєю сутністю *"вік людини"* репрезентує один із категорійних виявів часу – біологічний, фізіологічний, психологічний, соціальний тощо.

У сучасній лінгвістиці категорія *"вік людини"* вивчається крізь призму лексико-семантичного (О.О. Авдєєва; А.П. Кудряшова; В.І. Матвєєв), культурологічного (Ф. Арієс; Г.І. Кабакова; І.С. Кон; М.І. Толстой; Н. Giles), невербально-семіотичного (Н.П. Киселюк; І.І. Серякова), соціолінгвістичного (R. Heinrichsmeier), психолінгвістичного (О.С. Кубрякова; А.Р. Лурія; D. McNeill), порівняльно-історичного (Т.А. Бернштам; А.В. Толстих) підходів. У кожному з підходів запропоновано дефініції цього поняття, класифікації й диференціація вікових значень з огляду на моделювання поля *"вік людини"* і його мікрополів, виявлено специфіку ономасіологічної номінації (В.Д. Семиряк) і мовних засобів на позначення різних вікових категорій (Ю.М. Лотман). Найменування віку досліджено у взаємодії вербальних і невербальних засобів позначення віку людини (Г.А. Кокоза; О.М. Поліщук; І.І. Серякова), лінгвальних та екстралінгвальних чинників, що впливають на формування таких позначень,

а також у взаємозв'язку з лексемами на позначення часу (М.Г. Лебедько; Н.А. Потаєнко, М.І. Толстой) і статі: жіночої (О.М. Трубачов), чоловічої (А.А. Бурячок). Науковці вивчають національні, гендерні, етичні аспекти невербальної і вербальної поведінки осіб на певному віковому етапі (Г.Г. Гусєва; С.А. Любимова).

Оскільки поняття "*вік*" є одним із базисних для будь-якого етносу і відіграє важливу роль у концептуалізації світу, воно потрапляє в коло інтересів когнітивних студій, що вивчають особливості структурованості і засоби маніфестації концепту та концептосфер "*вік людини*", зокрема в британській мовній картині світу. Крім того, у сучасній англістиці досліджується архетипний, символічний, стереотипний, емотивний і ціннісний складники концепту, його взаємозв'язки з іншими концептами, специфіка метафоризації вікових значень (О.О. Авдєєва; О.В. Бахмет; М.Г. Лебедько; Ю.В. Орлова).

У прагматичному ракурсі вік людини зазвичай аналізується в плані впливу вікового аспекту ідентичності мовців на інтеракції і вибір стратегій комунікативної поведінки. У вітчизняній лінгвістиці науковці описали універсально-вікові, преферентно-вікові та ексклюзивно-вікові мовленнєві стратегії та тактики представників різних вікових груп у різних комунікативних ситуаціях (О.М. Галапчук). У західноєвропейській і американській лінгвістиці "прагматика віку" вивчають або в конwersаційно-аналітичному (R. Heinrichsmeier) і дискурс-аналітичному (N. Coupland; J. Coupland; H. Giles) вимірах, або з погляду застосування стратегій ввічливості і "загрозливих" актів представниками різних вікових категорій (J. Harwood; S. Fox; E. Ryan; A. Williams). Дотичним до прагматичних студій є соціолінгвістичний (соціопрагматичний) вектор вивчення вікових номінацій як ідеологічних дискурсивних конструктів, що впливають на формування в суспільній свідомості позитивних або негативних вікових стереотипів (N. Coupland; E. Tulle; G.J. Westerhof).

Попри увагу дослідників до когнітивних і номінативних характеристик поняття "*вік*", а також окремих аспектів комунікативно-прагматичної поведінки

різних вікових груп, поза межами наукових пошуків залишається низка питань, пов'язаних із прагматичною зарядженістю різнорівневих одиниць, що використовуються для номінації і дескрипції віку людини. Не досліджені – комплексна "прагматика" й актомовленнєві властивості розмов, дотичних до обговорення "делікатних" вікових питань. Досі не підлягала лінгвістичному аналізу і проблема дескрипції вікових значень за допомогою невербальних засобів. Висвітлений комплекс проблем описано в нашому дослідженні на матеріалі англomовної художньої прози.

Актуальність обраної теми зумовлена загальною тенденцією сучасної антропоцентрично спрямованої лінгвістики до вивчення свідомості і комунікативної поведінки людини в різножанрових дискурсивних практиках, зокрема в англomовному художньому дискурсі, крізь призму прагматичних намірів і комунікативних потреб як автора / наратора, так і персонажів відповідно до дворівневої комунікації в художньому тексті – між автором і читачем та між персонажами тексту. Невирішеність питань, пов'язаних із формами і шляхами набуття вербальними та невербальними засобами позначення і дескрипції віку прагматичної значущості в англomовному художньому дискурсі, зумовлює потребу здійснення комплексного прагмалінгвістичного і лінгвосеміотичного дослідження авторського та персонажного мовлення, маркованого віковими значеннями, з позицій дискурсивно-прагматичного підходу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах комплексної колективної теми кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г.Г. Почепцова Київського національного лінгвістичного університету "Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діахронії" (номер державної реєстрації 0118U003392, тему затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 7 від 04 грудня 2017 року). Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ (протокол № 7 від 26 березня 2004 року).

Мета дослідження полягає у виявленні прагматичних особливостей вербальних та невербальних засобів позначення віку персонажа в англомовному художньому дискурсі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- окреслити теоретичні засади прагмалінгвістичного вивчення вербальних і невербальних засобів позначення та дескрипції віку людини;

- запропонувати дефініцію категорії "вік людини" та дослідити її в міждисциплінарному і лінгвістичному висвітленні;

- упровадити в науковий обіг терміни "номінатив" і "дескриптор" як основні оперативні одиниці аналізу вікових значень; представити таксономію дескрипторів;

- розробити комплексну методикау дослідження засобів позначення вікових характеристик персонажа в англомовному художньому дискурсі в лінгвосеміотичному і прагматичному аспектах;

- визначити характер імплікатурних смислів, що привносять у дискурс вербальні і невербальні засоби репрезентації віку персонажа; типологізувати дискурсивні імплікатури, пов'язані з актуалізацією вікових значень; систематизувати тригери конвенційних імплікатур;

- ідентифікувати невербальні дескриптори вікових ознак як складника вербально-невербальних семіотичних модулів номінації і дескрипції вікових значень; виокремити основні та гібридні модулі; з'ясувати прагматичні функції і знаково-класифікаційний статус невербальних засобів позначення віку;

- виявити в діалогічному мовленні персонажів, що фокусується на обговоренні вікових питань, специфіку реалізації, функції і типи актів, загрозливих для обличчя співрозмовників, стратегій і максим ввічливості та кооперативних максим;

- установити актомовленнєві особливості дискурсивних засобів позначення вікових характеристик персонажів в англомовному художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – вербальні та невербальні засоби позначення віку персонажа в англомовному художньому дискурсі.

Предмет дослідження – прагматичні особливості вербальних і невербальних засобів позначення й обговорення віку персонажа в англomовному художньому дискурсі.

Матеріалом дослідження стали відібрані шляхом суцільної вибірки з художніх творів британських та американських авторів кінця ХІХ – початку ХХІ століття дискурсивні фрагменти – мовлення персонажів, авторське мовлення, авторські ремарки, які містять вербальні та невербальні одиниці, що прямо або опосередковано позначають і описують вікові характеристики персонажа.

Методи дослідження зумовлені поставленою метою і дослідницькими завданнями та залучають як загальнонаукові (*спостереження, опису, систематизації й узагальнення*), так і власне лінгвістичні **методи**: *метод суцільної вибірки* мовного матеріалу з художніх творів британських та американських авторів кінця ХІХ – початку ХХІ століття; *контекстуальний аналіз* для встановлення комунікативної взаємодії вербальних (лексичних і стилістичних) та невербальних засобів (жестів, міміки, голосових модуляцій тощо) репрезентації віку персонажа; *прагмасемантичний аналіз* – для ідентифікації формально-структурних маркерів іллокутивної сили, семантичних тригерів конвенційних імплікатур, вербальних маркерів стратегій ввічливості, маркерів непреференційності / преференційності мовленнєвих ходів, експліцитних маркерів відхилення від кооперативних максим; *логіко-семантичний аналіз* для вилучення дискурсивних імплікатур; *елементи методу конверсаційного аналізу* – для ідентифікації маркерів преференційних і непреференційних мовленнєвих ходів у мовленні персонажів, дотичному до обговорення віку; *модульна методика дослідження і формалізації структурної взаємодії вербального та невербального компонентів комунікативного акту* – для аналізу комплексу невербальних засобів на позначення віку; *прагмастратегічний аналіз*, базований на теорії обличчя та ввічливості, – для визначення вербальних і невербальних маркерів загрози обличчям слухача і мовця, стратегій позитивної (зближення) та негативної (дистанціювання) ввічливості під час обговорення асоційованих із віком

питань; *актомовленнєвий аналіз* – для виявлення іллокутивного потенціалу дискурсивних засобів позначення і опису вікових характеристик персонажа в різних типах мовленнєвих актів; *елементи методу стилістичного аналізу* – для ідентифікації та розгляду засобів позначення і дескрипції віку з ознаками метафори, гіперболи, евфемізму, оксиморону; *кількісний аналіз* – для опису кількісних характеристик вживання вербальних і невербальних засобів позначення вікових характеристик персонажа в англomовному художньому дискурсі; *метод словникових дефініцій* – для визначення номінативів і дескрипторів віку.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше на матеріалі англomовного художнього дискурсу здійснено комплексний аналіз прагматичних особливостей вербальних і невербальних засобів позначення й обговорення віку персонажа в термінах дискурсивних і конвенційних імплікатур, мовленнєвих актів, теорії обличчя і ввічливості, конвєрсаційного аналізу.

У науковий обіг *уперше* впроваджені терміни "номінатив" на позначення одиниць з узуальним семантичним компонентом "вік людини" і "дескриптор", що є засобом дейксису до поведінкових, зовнішніх, статусних та інших ознак віку; ідентифіковані імпліцитні й експліцитні, вербальні та невербальні дескриптори; типи структурно-функціональних зв'язків номінативів із дескрипторами.

Уперше визначено типи дискурсивних імплікатур з огляду на їхні функції в актуалізації вікових значень.

Новою є класифікація лексичних і граматичних маркерів конвенційних імплікатур, що функціонують в англomовному художньому дискурсі як додаткові смислові конкретизатори вербальних номінативів і дескрипторів віку.

Уперше визначено чотири основних (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний модулі) і п'ять гібридних модулів (кінесично-просодичний, кінесично-такесичний, кінесично-такесично-просодичний, ольфакторний оптико-кінесично-просодичний і густативно-ольфакторний), що включають невербальні дескриптори віку.

Уперше розкрито прагматичні функції невербальних засобів дескрипції віку із зазначенням їхнього знакового статусу як індексів, ікон і символів, асоційованих із віковими характеристиками персонажів англомовного художнього дискурсу.

Новим є визначення комунікативних ситуацій, сприятливих для застосування під час обговорення віку стратегій негативної і позитивної ввічливості, максимум ввічливості та актів, загрозливих для обличчя одного із співрозмовників; виявлені частотні типи, а також вербальні і невербальні маркери таких прагматичних феноменів.

Новою є спроба встановлення корелятивних зв'язків між різними прагматичними феноменами у фрагментах, пов'язаних з обговоренням віку персонажів.

Уперше визначено інтерактивні ознаки розпитувань про вік співрозмовника або третіх осіб як непреференційних мовленнєвих ходів, ускладнених формально-структурними показниками непреференційності, які водночас корелюють із маркерами негативної ввічливості.

Новим є виокремлення і розподіл за частотністю типів мовленнєвих актів, пов'язаних із номінацією і характеристикою вікових значень у мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу, а також характеристика таких актів за критеріями "прямий-непрямий", "конвенційний-інференційний", "простий-складний" із виокремленням *нового* типу – псевдокомісиву.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дослідження прагматики вербальних і невербальних засобів позначення й обговорення вікових характеристик персонажа в англомовній художній прозі сприятиме подальшій розробці теоретичних питань прагмалінгвістики, дискурсології, теорії мовленнєвих актів, концепції "обличчя і ввічливості", теорії імплікатур, невербальної семіотики, конwersаційного аналізу, а також розвитку ідеї про кореляцію і взаємообумовленість різних прагматичних феноменів на підтвердження структурної впорядкованості художнього дискурсу на мотиваційно-прагматичному рівні. Результати дисертаційної

роботи можуть бути використані у викладанні курсів із теоретичної граматики сучасної англійської мови (розділи "Дискурс-аналіз", "Прагматика речення", "Психолінгвістика"), спецкурсах з інтерпретації тексту, прагмалінгвістики, теорії невербальної комунікації; на заняттях із практики мовлення, а також для написання курсових, дипломних, магістерських та дисертаційних робіт з англійської філології.

У ході дослідження сформульовано такі **положення, які виносяться на захист:**

Поняття "*вік людини*" визначено як категорію, що об'єктивується в мові, у мовленні та в дискурсі через різнорівневі вербальні й невербальні одиниці на позначення вікової семантики, віддзеркалює послідовні в часі періоди розвитку індивідуумів, які характеризуються багатоплановістю вікових ознак, що неоднаково концептуалізуються залежно від історичної епохи і національно-культурних відмінностей різних етносів та їхніх мовних картин світу, супроводжуються змінами біологічних, фізіологічних, розумово-когнітивних, поведінкових, соціальних характеристик, що формують важливий компонент індивідуальної та колективної ідентичності, на відміну від інших вікових ідентичностей і зумовлюють моделі соціокомунікативної поведінки в інтеракціях з одно- та різновіковими співрозмовниками.

Основними операційними одиницями на позначення віку в авторському мовленні визначено *вікові номінативи*, що містять у своїй семантиці узуальний компонент "вік людини", і *дескриптори* як засоби дейксису до поведінкових, зовнішніх, статусних та інших ознак віку, які варіюються за ступенем своєї імпліцитності, за вербальною і невербальною маніфестацією й особливостями структурно-функціональних зв'язків із номінативами. Дескриптори є фокусом прагмалінгвістичного аналізу вікових значень, оскільки контекстуально і ситуативно залежні, можуть позначати характеристики, протилежні віковим стереотипам і генерувати дискурсивні й конвенційні імплікатури.

Комплексна методика лінгвопрагматичного аналізу вербальних і невербальних засобів позначення й обговорення віку в англійському

художньому дискурсі включає вісім послідовних етапів, що корелюють із вирішенням основних завдань дисертаційної праці, і інтегрує, окрім загальнонаукових, вісім власне лінгвістичних прагматично орієнтованих методів.

Дискурсивні імплікатури, визначені в авторському мовленні, пов'язаному з номінацією і дескрипцією вікових значень, вирізняються за своїми *функціональними типами* і тригерами: виокремлено імплікатури, що конкретизують номінативи віку; імплікатури, які дозволяють встановити дескриптор віку; імплікатури, що забезпечують смислову когерентність у разі невідповідності дескриптивних вікових ознак віковим стереотипам, асоційованих із номінативом; метафоричні, оксиморонні, гіперболізовані та інші імплікатури, тригерами яких є стилістичні фігури. *Тригери* дискурсивних імплікатур – відхилення авторського мовлення від максимуму кількості, стилю і релевантності інформації.

Конвенційні імплікатури є смисловими конкретизаторами й інтенсифікаторами вербальних номінативів та дескрипторів віку. Вони маркуються лексико-семантичними і граматичними засобами: прислівниками, що містять у своїй семантичній структурі темпоральні семи; прислівниками, контекстуально асоційованими з часо-віковими відношеннями; прикметниками *old, young* у вищому і найвищому ступенях порівняння; пресупозиційними й імплікативними дієсловами; видо-часовими формами дієслів; прийменниками і сполучниками протиставної та допустової семантики, синтаксичними маркерами – компаративними, інфінітивними, протиставними структурами.

Невербальні знаки – це самостійні дескриптори віку або інтенсифікатори вікових характеристик персонажів, позначені вербальними засобами. Вербальні і невербальні одиниці взаємодіють у складі вербально-невербальних семіотичних модулів, що диференціюються на чотири основних типи (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний модулі) і п'ять гібридних підтипів (кінесично-просодичний, кінесично-такесичний, кінесично-такесично-просодичний, ольфакторний оптико-кінесично-просодичний і густативно-ольфакторний).

Прагматичні функції невербальних засобів, асоційованих із віковими ознаками, включають: функції вікової самопрезентації, самоідентифікації, маніпулятивного впливу, психологічної адаптації до певного статусу, реалізації стратегій позитивної і негативної ввічливості, актів, що загрожують "позитивному обличчю" співрозмовника через демонстрацію байдужості до його почуттів.

У *класифікаційно-семіотичному* аспекті найчастотнішими невербальними дескрипторами й інтенсифікаторами вікових ознак є знаки-індекси, другими за частотністю – знаки-копії, у поодиноких ситуаціях – ідентифіковані знаки-символи.

Мовлення персонажів англomовного художнього дискурсу, пов'язаного з обговоренням віку, марковано такими *прагматичними феноменами*: актами, загрозовими для обличчя співрозмовників; стратегіями ввічливості дистанціювання і зближення, максимами ввічливості; неприференційними або преференційними мовленнєвими ходами; актомовленнєвою специфікою.

Акти, загрозові для обличчя співрозмовника, застосовуються як: негативна реакція на питання про вік або асоційовані з віком характеристики; негативна оцінка поведінки співрозмовника, що не відповідає віковим стереотипам тощо. Такі акти демонструють дотримання кооперативних максим і можуть посилюватися невербальними кінесичними і проксемічними знаками.

Негативна ввічливість маркована засобами генералізації, гіперболізації, статусними звертаннями, безособовими конструкціями, хеджами та іншими засобами структурної ускладненості, що корелюють із порушенням максими кількості інформації й інференцією дискурсивної імплікатури. Вона використовується в ситуаціях дистанціювання від незрозумілого стану речей, позначеного віковими номінативами і дескрипторами; у комунікативній характеристиці літніх людей; як засіб дистанціювання дорослого від дитини через відмінність їхніх вікових статусів або дитини від дитини за умови відмінності в соціальному статусі. *Позитивна ввічливість* маркована засобами інтимізації і внутрішньогрупової ідентичності за віковими ознаками.

Розпитування про вік співрозмовника або третіх осіб, а також відповіді на запитання про вік визначені як *неприференційні мовленнєві ходи*,

що структурно ускладнені пресеквентними ходами пре-питання і пре-відповіді, хеджами, паузами хезитації, формулами вибачення, невербальними знаками, що індексують психологічну незручність і розгубленість. Як *преференційний акт* ідентифіковано комплімент у відповідь на інформацію про вік співрозмовника. Амбівалентність компліменту як позитивно-ввічливого акту, який однак може поставити в незручне становище, обумовлює залучення його адресантами маркерів позитивної і негативної ввічливості.

Серед *мовленнєвих актів*, пов'язаних із номінацією і характеристикою вікових значень у мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу, визначені репрезентативи – номінації і дескрипції віку і вікових ознак; прямі і непрямі експресиви, зокрема, кінесичні знаки, з іллокуцією емоційно-оцінного ставлення мовців до власного віку, процесів старіння / дорослішання, різниці у віці; директиви – ідіоматичні й інференційні, що відрізняються ступенем імпліцитності директивної іллокуції, прямі (хеджовані і нехеджовані) з іллокуцією поради, пропозиції і застереження стосовно дотримання стереотипів вікової поведінки, і непрямі – зі структурними показниками репрезентативів; непрямі комісиви і псевдокомісиви, що не задовольняють одну з умов успішності – здійснення мовцем обіцяної дії.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати та положення дисертаційної праці обговорено на засіданні кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г.Г. Почепцова Київського національного лінгвістичного університету. Наукові доповіді з теми дисертації виголошено на дванадцятьох конференціях, із них дев'ять міжнародних науково-практичних конференцій: Міжнародна науково-практична конференція "Україна і світ: діалог мов та культур" (Київ, 2016; 2017; 2018), Міжнародна науково-практична конференція "Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення" (Одеса, 2017), XII Міжнародна науково-практична конференція "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кропивницький, 2018), II Міжнародна науково-практична конференція "Прикладні лінгвістичні дослідження в умовах міжкультурної комунікації" (Острог, 2018), XII Міжнародна наукова конференція "Пріоритети

германської та романської філології" (Луцьк, 2018), Міжнародна науково-практична конференція "Ad orbem per linguas. До світу через мови" (Київ, 2019; 2020), одна зарубіжна: International Scientific Conference "Philology and Linguistics in the Digital Age" (Будапешт, 2017) і дві всеукраїнські науково-практичні конференції: I Всеукраїнська науково-практична конференція "Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи" (Суми, 2017), XI Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених, студентів та курсантів "Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека" (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено в сімнадцятих наукових публікаціях, із яких вісім статей надруковано у фахових наукових виданнях України, які включено до міжнародної наукометричної бази (5,77 др. арк.), одна стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави (0,64 др. арк.) та вісім тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій (1,69 др. арк.). Загальний обсяг сімнадцятих публікацій становить 8,1 др. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, анотацій, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (243 найменування, з яких іноземними мовами – 111), списку довідкових джерел (14 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (23 позиції) та додатків. Повний обсяг дисертації – 252 сторінки, із них основний текст займає 204 сторінки. Дисертація налічує 5 таблиць загальним обсягом 8 сторінок.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, актуальність і наукову новизну обраної проблематики, визначено об'єкт і предмет дисертаційної праці, сформульовано її мета, завдання, описано матеріал та методи дослідження, розкрито практичне значення роботи, викладено основні положення, що виноситимуться на захист, визначено структуру дисертації і стислий зміст кожного з розділів.

У **першому розділі** розглянуто теоретичні засади дослідження вербальних і невербальних засобів позначення та обговорення вікових характеристик

персонажа в англомовному художньому дискурсі; охарактеризовано поняття "вік людини" в міждисциплінарному і лінгвістичному ракурсах, а також з огляду на історичні і лінгвокультурологічні відмінності в дефініції віку і вікових періодів; виявлено особливості взаємозв'язку категорій "час" і "вік"; висвітлено особливості вивчення категорії "вік людини" з погляду антропоцентричної парадигми; встановлено та охарактеризовано основні напрями дослідження віку людини сучасною лінгвістикою.

Другий розділ присвячений опису критеріїв відбору матеріалу дослідження, етапів аналізу; розроблено комплексну методику вивчення вербальних і невербальних засобів позначення вікових характеристик персонажа в англомовному художньому дискурсі в прагматичному, лінгвосеміотичному, актомовленнєвому і частково конверсаційно-аналітичному аспектах.

У **третьому розділі** визначено основні операційні одиниці аналізу і з'ясовано особливості прагматичної маркованості авторського мовлення, пов'язаного з вербальними і невербальними засобами репрезентації віку персонажа; виокремлено імплікатурні смисли, що привносять у дискурс вербальні і невербальні засоби номінації та дескрипції віку персонажа; запропоновано типологію дискурсивних імплікатур, пов'язаних із виявленням вікових значень; систематизовано тригери конвенційних імплікатур; визначено невербальні дескриптори вікових ознак у складі основних і гібридних вербально-невербальних семіотичних модулів; ідентифіковано прагматичні функції і класифікаційно-знакова належність невербальних засобів представлення віку.

У **четвертому розділі** виявлено специфіку прагматичної маркованості авторського мовлення, пов'язаного з обговоренням віку персонажа; описано актомовленнєві особливості дискурсивних засобів позначення вікових характеристик персонажа в англомовному художньому дискурсі та встановлено репертуар і маркери дискурсивних стратегій та максимум ввічливості, актів, що загрожують обличчю інтерактантів, особливості дотримання / порушення кооперативних максимумів; ідентифіковано різні аспекти прагматики питань і відповідей про вік як непріференційних і пріференційних мовленнєвих ходів.

У **загальних висновках** підсумовано результати проведеного дослідження й окреслено перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Список використаних джерел включає перелік позицій українською, російською та англійською мовами.

Список джерел ілюстративного матеріалу містить список художніх творів британських та американських авторів кінця XIX – початку XXI століття, відібрані дискурсивні фрагменти з яких лягли в основу практичної частини нашої роботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ

1.1 Категорія "*вік людини*": міждисциплінарні передумови вивчення

Параметр віку людини є одним із визначальних орієнтирів для усвідомлення себе й інших у навколишньому світі. Він важливий, якщо не найважливіший, для самоідентифікації людини, тобто для усвідомлення нею власної ідентичності, а також для її ставлення до представників інших вікових категорій на основі стереотипних "нормативних" уявлень про поведінку, зовнішність, функції, здібності, риси (духовні, розумові) і бажання іншого. Обидва вектори усвідомлення віку (і свого, і чужого), зі свого боку, є когнітивною основою різних виявів людини як мовця і комуніканта – у моделях і ролях повсякденної комунікативної поведінки, спонтанних інтеракціях, а також у дискурсивній поведінці у функції адресанта / адресата художнього або інституційних дискурсів. У соціально-суспільному плані вік – це критерій відповідного рівня і "якості" соціокультурного розвитку людини як суб'єкта надання соціальних прав та обов'язків, спроможного виконувати різні види професійної та іншої діяльності.

З цієї причини, цілком логічним і виправданим є незмінний інтерес до осмислення і наукової категоризації поняття "*вік людини*" майже в усіх сферах гуманітарних наукових знань, особливо зважаючи на загальну тенденцію сучасної науки до гуманізації з провідним трансдисциплінарним принципом антропоцентризму, відповідно до якого відбувається переміщення зацікавлення науковців з об'єктів пізнання на суб'єкт, де людина – "центр і найвища мета світобудови" (Селіванова, 2006, с. 32).

Отже, у цьому підрозділі висвітлено зміст принципу антропоцентризму як загального методологічного підґрунтя дослідження категорії "*вік людини*"; систематизовано сучасні міждисциплінарні підходи – філософський, антропологічний, культурологічний, соціологічний, психологічний, медичний

тощо – до інтерпретації категорії *"вік людини"*, що відбивають уявлення про такий концепт, як фрагмент різних наукових картин світу. Цей огляд дозволяє продемонструвати запропоновані науковцями вікові періодизації, що можуть варіюватися залежно від сфер наукового знання, особливості категоризації різними науками закономірностей вікового процесу, етапи якого відрізняються відмінними віковими властивостями людини в соціальному, фізичному, інтелектуальному та інших аспектах.

У наведеному підрозділі на міждисциплінарних засадах визначено співвідношення понять *"вік людини"* і *"час"*, показано ізоморфізм цих категорій на підставі таких ознак, як: континуальність, незворотність, лінійність, градуальність, дискретність. Ґрунтуючись на інтерпретації віку людини як темпорального феномена, визначено деякі граматичні й лексичні системно-мовні засоби позначення віку з темпоральною семантикою.

Наприкінці, з'ясовано залежність різної інтерпретації поняття *"вік людини"*, вікових періодів і меж між ними, "шкали" вікових оцінок, а також стереотипів про вікові характеристики від історичних періодів суспільного розвитку та національно-культурної специфіки уявлень про вік.

1.1.1 Антропоцентризм як методологічний принцип лінгвістичного дослідження категорії *"вік людини"*. Наявні об'єктивні передумови появи антропологічної лінгвістики як такої. Філософською підставою є те, що "мова конститується і, отже, знаходиться в трикутнику: людина – дійсність (світ) – реальний час" (Юрченко, 2005, с. 219). Узагальнено кажучи, від людини йде інтенціональність (модальність); світ, або дійсність, дає предметну ознаковість (зміст); час передбачає лінійність (структуру). На перетині цих трьох внутрішньо пов'язаних ознак і формується мова. При цьому важливо, що конститутивну роль відіграє кожне відношення: мова – людина, мова – дійсність (світ), мова – реальний час (Юрченко, 2005).

Відповідно до твердження Ю. С. Степанова, антропоцентризм як напрям у лінгвістиці виник ще на початку 50-х років у роботах Е. Бенвеніста (хоча

такий принцип пронизує всю філософію мови В. фон Гумбольдта і лінгвістичні концепції всіх античних філософів). Учений виявляє і уточнює фундаментальну властивість мови, що виявляється в процесі його реалізації – "суб'єктивність". Суб'єктивністю в мові Е. Бенвеніст називає здатність мовця привласнювати собі мову в процесі її використання. Цілі класи мовних елементів мають особливу референтну співвіднесеність або, якщо користуватися спеціальним терміном, є "аутореферентними" (Степанов, 1997, с. 50).

За суб'єктивністю прихована ще загальніша властивість мови: мова – семіотична система, основні референтні точки якої безпосередньо співвіднесені з мовцем. На думку Е. Бенвеніста, це "людина в мові". Інакше цю рису лінгвістичної концепції можна назвати антропоцентричним принципом, який по-різному тлумачиться в сучасній лінгвістиці.

"Антропоцентричну" концепцію стосовно граматики розвинув також Н. С. Поспелов (Поспелов, 2010). За твердженням Ю. С. Степанова, принцип антропоцентризму також наявний у концепціях, заснованих на "центральної ролі синтаксису", оскільки їхньою справжньою основою є не стільки синтаксис узагалі, скільки синтаксис висловлювання, тобто проаналізований у конкретній ситуації (Степанов, 1997, с. 51).

Зазначений принцип – одна з підстав тенденції "укрупнення граматики і синтаксису". Об'єднання різних мовних категорій у рамках суперкатегорії і укрупнення одиниць синтаксичного порядку до розмірів дискурсу відбувається на основі того, що вони саме так групуються в мовній свідомості мовця і дослідника.

Із позиції сучасної функціональної (комунікативно-дискурсивної) парадигми та зміщення вектора лінгвістичних досліджень на такі "модуси" існування мови, як мовлення і дискурс, принцип антропоцентризму набуває нового концептуального й епістемологічного змісту. Він стає основним методологічним підґрунтям сучасних галузей мовознавства на зразок комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики, теорії мовленнєвих актів, лінгвістики тексту, дискурсології, зокрема дискурс-аналізу, соціолінгвістики тощо.

У фокусі досліджень – суб'єкти комунікації разом з їхніми статусними, віковими, гендерними, психологічними характеристиками, що зумовлюють інтенцію адресанта та інтерпретацію адресата. Сюди належать різноманітні чинники, що впливають на інтеракцію, когнітивні структури, які визначають стратегічне планування дискурсів, особливості конструювання індивідуальних і колективних ідентичностей (зокрема вікових) як результату всієї сукупності інтеракцій (комунікативних практик), учасником / спостерігачем яких є людина, а також як результату позиціювання людини, з одного боку, до доміантних дискурсів, з іншого, – до всіх семіотичних продуктів соціуму і цивілізації (від казок і мультфільмів у дитинстві до наукових, художніх тощо текстів), що вплинули на її формування.

Вік є однією з найважливіших антропоцентричних категорій, оскільки визначає систему уявлень і ціннісні установки людини, самоідентифікацію індивіда на основі ототожнення з певною групою / колективною спільнотою і водночас усвідомлення відмінності від інших груп. Таке когнітивне підґрунтя вікової самоідентифікації (як дискурсивний конструкт) детермінує моделі комунікативної поведінки представників різних вікових категорій, їхні соціокомунікативні ролі та рольові очікування від комунікативних партнерів.

З огляду на сказане, засоби позначення, характеристики й обговорення віку в англomовному художньому дискурсі доцільно проаналізувати саме в розрізі функціональної парадигми, базованій на принципі антропоцентризму, оскільки методи, розроблені в межах цієї парадигми, уможливають багатоаспектну категоризацію вікових значень за критеріями: 1) їхньої прагматичної "завантаженості" у взаємодії із семантичними і синтаксичними засобами; 2) ознак комунікативних ситуацій, асоційованих із найменуванням і обговоренням віку; 3) соціокомунікативних характеристик персонажів, – зважаючи на стратегічні, імплікативні, пресупозиційні, актомовленнєві та інші параметри їхньої інтерактивної взаємодії під час вербальної і невербальної маніфестації вікових значень і обговорення вікових питань; 4) комунікативної поведінки персонажів відповідно до свого віку або всупереч йому і асоційованим із віком стереотипів такої поведінки.

1.1.2 Взаємозв'язок понять "час" і "вік". Уже в ранньому віці в картині світу людини з'являється феномен часу. Час відчутний, фізично присутній у вигляді перетворень різних властивостей або станів. Природний хід біологічного годинника усвідомлюється кожною людиною, оскільки вона має змогу спостерігати за часом життя, тобто, звертатися до свого минулого і майбутнього. Саме відрізки фізичного часу фіксують фази істотних змін, як і кордони цих фаз визначають місце людини в системі суспільних відносин.

Існування людини в часі – це об'єктивна реальність. У цьому сенсі особистість може бути розглянута як тимчасова характеристика. Концепт "вік" безпосередньо пов'язаний із концептом "час" і не мислиться без нього, тому що онтологічно існування віку поза часом не можливе. Відповідно до цього, вікові концепти (*дитинство, підлітковий вік, молодість, середній вік і старість*) представляють собою такі ментальні структури, які "інкапсулюють тимчасові ознаки" (Лебедько, 2002, с. 179), що експліцитно або імпліцитно відображено в словникових дефініціях. Наприклад, лексема *teenager*, будучи репрезентантом концепту "підлітковий вік", тлумачиться так: *someone who is between 13 and 19 years old* (Hornby, 2010, p. 1590).

Крім цього, спільною ознакою понять "вік" і "час" є те, що обидва віддзеркалюють градуйовані (або шкальовані) континууми. Поняття шкали використовують точні науки, проте воно може бути застосовано і до гуманітарних наук. Про шкалювання як форму членування континууму на дискретні відрізки писав ще Е. Сепір (1993, с. 43–78). У лінгвістичних роботах останнього часу дослідники все частіше звертаються до цього поняття, "оскільки воно дозволяє більш наочно уявити в описі властивості поліморфних, континуальних об'єктів, явищ природи і суспільства" (Круглікова, 1996, с. 43). Вікові концепти є наочним прикладом шкалювання: представники соціуму ділять віковий континуум на дискретні вікові відрізки, категоризуючи і концептуалізуючи їх.

Розглянемо інші точки "перетину" концептів "час" і "вік".

З погляду філософії вік людини є фактом спрямованості уваги на "течію часу" життя людини (*life span*), яке в психології та інших суспільних науках

складається з подій та етапів, що характеризуються змінами фізіологічного, психічного характеру та функціями в суспільному житті (Толстой, 1997, с. 17).

У філософському визначенні часу підкреслюється його всеосяжність – "форма протікання всіх механічних, органічних і психічних процесів, умова можливості руху, зміни, розвитку" (Стёпин, 2001, т. 1, с. 450). Це визначення розкриває зв'язок і залежність *віку* від *часу*, тому що у своєму динамічному розумінні *вік* означає процес розвитку і зміни, що відбуваються в *часі*.

Поняття "*час*" – універсальне, адже уявлення про циклічність *часу*, про завершеність циклу, про повторюваність циклу характерно для всіх народів світу. Розподіл річного і добового кіл на відрізки часу, на періоди – справа розуму, сприйняття і досвіду людини (Толстой, 1997, с. 17).

Зазначене розуміння *часу* пов'язує його з поняттям *віку*. Як пори року і години доби закономірно змінюються в природньому порядку, так і фази розвитку людини, що включаються в концепт *вік*, неухильно слідують один за одним і змінюють один одного (*childhood / youth – morning – spring, maturity – afternoon – summer, age – evening – autumn / winter*). Із цього приводу А. Шопенгауер (1984, с. 12) писав: "Кожний день – це маленьке життя: усяке пробудження і вставання – маленьке народження; будь-який свіжий ранок – маленька юність; всяке приготування до сну і засипання – маленька смерть". Ми доповнили і злегка модифікували це висловлювання: всяке денне проведення часу – це маленька зрілість, усяке приготування до сну – маленька старість.

Відмінність періодів доби і пір року від фаз розвитку людини полягає в тому, що перші – циклічні, а життя людини – одне, унікальне і неповторне. У цьому і полягає її цінність.

Плин *часу*, на відміну від механічного переміщення предметів у просторі, – безперервний, рівномірний, прямолінійний, однобічний і незворотний (Арутюнова, 1999, с. 6–8). Віковий розвиток має такі ж характеристики, а відмінність полягає в тому, що життя людини має кінець, а час не має меж. Його не можна зупинити, повернути назад, кожна його мить унікальна.

У мові наявні численні системні засоби (граматичні й лексичні) для позначення темпоральних характеристик дійсності. З цієї причини для актуалізації вікових значень використовуються різноманітні темпоральні компоненти. Наприклад, значення вікового розвитку може передаватися як за допомогою перфектних, так і тривалих часів, при цьому в першому випадку констатується доконана вікова зміна, а в другому – сам процес вікового розвитку.

1) *"Okay, Paul, you can trust me." Again Paul touched his hand. "I see that I can. You've grown a whole lot older"* (Jong, T, p. 552).

2) *"You are growing up fast, Hank, ever since" Paul stopped* (Jong, T, p. 248).

Темпоральний компонент також може бути інтегрований у семантичну структуру слова (*малюк, юнак, аксакал; a baby, a youth, an elder* – тут використано вікову градацію) (Потаєнко, 1997, с. 113–122).

Темпоральні уявлення про стадіальний (лінійний) розвиток і про циклічні зміни в часі пов'язані з концептом "вік" у мовних картинах світу різних народів за допомогою метафори циклу (*весна життя, осінь життя, на схилі віку, впасти в дитинство*), зокрема добового (*ранок, світанок, вечір* – на позначення фаз людського віку), метафор лінії (*досягти якого-небудь віку, увійти у вік, вийти з віку, результат років*) і закритого простору (*увійти у вік, вийти з віку*), метафор-порівнянь віку людини з фазами розвитку рослини (*зелений, розквітати, в'янути, у самому розцвіті, у самому соці*). Зі свого боку така метафорична темпорально-вікова концептуалізація світу віддзеркалює архетипні уявлення про ізоморфізми світу і людини.

На думку Т. В. Цив'ян, часові категорії вписуються в антропоцентричну картину світу. За точку відліку береться не іманентний час, а становище людини в часі. Такі тимчасові опозиції, як: *світло / темрява, день / ніч*, а також концептуалізація понять *рік, вік і епоха* – ґрунтуються на розумінні періоду життя людини, який їй відведений (Цив'ян, 2005, с. 75). Для цього є об'єктивна підстава: для адекватного орієнтування у світі людині необхідно усвідомлювати себе в певний момент і в певному місці (Цив'ян, с. 121). Оскільки основною

одиницею часу для людини є її власний вік, тобто життя від народження до смерті, то виявляється тимчасовий відтінок у таких лексемах, як: *немовля, дитина, юнак / дівчина, чоловік / жінка, старий / стара, наречений / наречена, чоловік / дружина, вдівець / вдова* (Цивьян, с. 122).

Категорії "*час*" і "*вік*" перетинаються в понятті "*час життя*", яке сприймається не як абстрактне протягом годин, днів, місяців, років, а як час "*пережитий і прожитий*", усвідомлення якого відбувається за подіями, що його наповнюють.

Концепт "*вік*" виявляє найтісніший зв'язок не тільки з категорією "*час*", але і з категорією "*розвиток*". Саме для характеристики і назви стадій розвитку людини використовується поняття "*вік*". Відповідно до об'єктивних закономірностей розвитку людина зазнає безліч змін (і фізично, і духовно), при цьому в різних вікових етапах – *хлопчик, юнак, чоловік, старий; дівчинка, дівчина, жінка, стара* – зберігається набір індивідуальних рис, що відрізняють певного індивіда від інших і забезпечують тотожність сприйняття його особистості протягом усього життя. У цілісному мовному образі людини виділяється іпостась "*людина розвивається*", яка реалізується в багатьох мовних образах (*молодий, зрілий, літній, старий чоловік*), які послідовно змінюють один одного.

Концепт "*вік людини*", що включає такі складники, як: процес розвитку і зміни в часі – усвідомлюється різними етносами у взаємозв'язку з поняттям "*час*". Вік з його віковими відрізками, є, як і час, градуїтованим континуумом. За ознаками свого руху вік і час характеризуються безперервністю, рівномірністю, прямолінійністю, односпрямованістю і незворотністю. Натомість рух у часі, на відміну від вікового розвитку, не обмежений рамками людського життя.

Взаємозв'язок часових і вікових значень віддзеркалений у мовних системах синтактико-граматичними (перфектні й тривалі часи) і лексичними засобами з темпоральною семантикою, а також метафорами циклу, закритого простору і фаз розвитку рослини, що відбивають темпоральні уявлення різних етносів про стадіальні та циклічні зміни в часі, пов'язані з концептом "*вік*".

1.1.3 Поняття "вік": культурно-історичний аспект. Уявлення людей про періоди життя досить складне, що віддзеркалено в тлумачних словниках, де окреслено такі значення слова "вік": 1) *a particular period of a person's life*; 2) *the number of years that a person has lived or a thing has existed*; 3) *the state of being old* (OALD, 2010, p. 28). Відповідно до цих значень виділяють умовний, або вік розвитку, та абсолютний, тобто календарний, або хронологічний, вік. Критерії виділення того чи іншого вікового періоду різноманітні. Так, відповідно до біологічних параметрів виділяють *біологічний вік*, обумовлений властивостями організму; *соціальний вік* співвідноситься зі становищем людини в соціальній структурі суспільства; *психічний вік* визначається специфікою інтелектуального, емоційного розвитку людини (Бочаров, 2000).

Історія формування поняття "вік" тривала й давня. Для різних епох властиве різне сприйняття як кількісних, так і якісних характеристик вікових періодів.

У первісно общинному ладі все життя людини підпорядковувалося ритуалам, які визначалися міфами, що дозволяли первісній людині поєднувати часові пласти і жити одночасно в кількох вимірах: священному часі, часі святкувань, часі жертвопринесення, часі власного життя (Глуханюк & Гершкович, 2003).

Античність характеризується відмінною від первісних суспільств концептуалізацією понять "*зрілість*" (пов'язаного з необхідністю підтримання та розвитку військової могутності) і "*старість*", що асоціювалася в стародавніх греків із мудрістю. У Стародавньому Римі поняття "*старий*" також є помітною фігурою; вища державна установа мала назву "*сенат*" (корінь слова походить від латинського Бете, що означає "*старий*"). Тут період *отроцтва* тривав до 14–17 років, коли молода людина отримувала тогу дорослого; *молодість* продовжувалася до 46 років – до часу звільнення з військової служби та переходу в старший розряд своєї центурії – "одиниці військово-політичного поділу громадян". Потім слідував *похилий вік*, і з шістдесяти років приходила

старість. Однак навіть в античні часи існували негативні уявлення і відносини, пов'язані зі старістю. Це доводить трактат Цицерона "Про старість", у якому він висловлює думку, що старість – це хвороба (Толстых, 1988).

Для людини Середньовіччя тема періодів життя була надзвичайно популярна і займала значне місце, що відобразилося в народному мистецтві і в роботах професійних художників (наприклад, Тиціана і ван Дейка). Цікаво, що живопис раннього Середньовіччя зображував людину будь-якого віку (і дитину, і старого) як дорослу людину. Розпізнати вік людини можна було тільки за деякими атрибутами одягу та іншими предметами. Наприклад, школяр змальовувався з книжкою, а біля старого стояла смерть із косою тощо.

Періоди життя в цю епоху дуже часто плуталися: *отроцтво* і *юність* підсумовувалися під загальне поняття *дитинства*, що видно на прикладі середньовічних шкіл та університетів, які не відбирали осіб за віковим принципом, і в одному класі були учні різного віку. Усвідомлення поняття "*вік*" в Середньовіччі також зазнавало впливу містичного світогляду (спроби повернути молодість і продовжити життя за допомогою еліксиру молодості) (Лебедько, 2002, с. 180). У Середні віки у Франції, як зазначає Ф. Арієс, були поширені періодизації "циклів життя", що ґрунтувалися на числовому символізмі (наприклад, на збігу числа вікових груп і числа планет або знаків зодіаку тощо). Так, одна з подібних періодизацій виділяла 7 вікових груп, відповідних 7 планет; інша класифікація розділяла життя людини на 12 періодів, які відповідали 12 місяцям року або 12 знакам зодіаку.

В епоху Просвітництва різні вікові категорії неоднаково оцінюються: *дорослість*, а не *дитинство* постає як невідгідна пора, яка втратила безпосередність і чистоту дитинства (Арієс, с. 237–245). *Старість* усвідомлювалася не як дряхлість, а як процес старіння, який починався задовго до настання самої старості (наприклад, "піжони" Мольєра).

Уже наприкінці XIX – початку XX століття ставлення до *старості* знову змінилося. Утвердився погляд на *старість* як на рівноправний у низці інших вікових періодів етап, що достатній та особливий за своїми характеристиками.

Починаючи з романтиків і до сьогодні, *молодість* вважається часом внутрішньої кризи, щось схоже на кризу підліткового віку, оскільки пов'язана з пошуком свого шляху в дорослому житті (Толстых, с. 5–16).

Крім історичного виміру, для особливостей усвідомлення і категоризації вікових значень, позитивної чи негативної оцінки певного віку важливою є національно-культурні відмінності різних народів і їхніх мовних картин світу. Наприклад, вік, який вважається "*зрілим*" в Україні, сприймається як "*молодий*" у Західній Європі та в США, оскільки в Україні люди раніше вступають в шлюб і народжують дітей.

Для кожної культури характерні свої якісні та кількісні вікові критерії, вікова періодизація. Наприклад, специфічний підхід до підрахунку віку виявляється, в традиції бірманців, що мешкають на острові М'ей: новонародженому приписується 60 років і з кожним прожитим роком його вік зменшується. До досягнутого "нульового" віку додається ще 10 років і т. д., а старий позначається як "народжений тричі". Для традиційних культур Сходу, де поширене уявлення про життя як про циклічний, а не як про лінійний процес характерно використання умовного (соціально значущого) числа років замість обчислення за роками. Люди похилого віку в Абхазії, наприклад, називають своїм віком 100 і більше років, хоча це не відповідає реально прожитим рокам.

Для західної (європейської, американської) і східної (наприклад, японської) культур властиве неоднакове ставлення до *молодості* і *старості*. У багатьох народів існує підкреслено шанобливе ставлення до літніх (або взагалі до старших) людей, яке фіксується в мові і в правилах етикету. Наприклад, у суданців наявний особливий, значний шар лексики, що вживають молоді щодо старших. Це "є, мабуть, результатом консервації первісної геронтократії, що певною мірою вплинула на етикет усіх народів земної кулі" (Бгажноков, 1983, с. 189). В етикеті адигів прикладом може слугувати "акт вставання, що застосовувався молодшими щодо старшого, коли останній чихне, візьметься пити воду і навіть у тих випадках, коли поважний старець взагалі відсутній (або його немає в живих), але згадується його ім'я" (Бгажноков, 1983). Порушення принципів традиційної поведінки стосовно старших не припустиме і відповідно каралося.

Приклад протилежного ставлення до старості спостерігаємо в американській культурі. Американські соціологи для опису ставлення до людей похилого віку в США використовують термін "ейджизм", запроваджений у 1969 році американським соціологом Робертом Батлером для позначення "нормативної дискримінації окремих генераційних когорт за принципом віку", причому найчастіше в сучасному суспільстві така дискримінація належить до найстарших генераційних когорт, які мають найнижчий статус серед дорослого населення. "Ейджизм особливо потужний у США, де завжди цінувалися майстерність, сила, молодість і енергія, на відміну, наприклад, від Японії, кавказьких, середньоазіатських країн, де люди похилого віку за традицією користуються пошаною і повагою, мають високий статус. Ці негативні стереотипи щодо людей похилого віку часто необґрунтовані, але і молоді, і літні продовжують уважати їх правильними" (Шахматова, 2000, с. 101).

1.1.4 Категорія "*вік людини*" в міждисциплінарному висвітленні. Зважаючи на значення поняття "*вік*" для усвідомлення людиною себе і інших у форматі суспільних, психологічних, світоглядних, біологічних та інших взаємозв'язків, цілком зрозумілим є те, що категорія віку в її різноманітних маніфестаціях вивчається різними сферами наукового знання.

Вікові особливості й взаємовідносини поколінь досліджуються у філософії і соціології. З огляду на те, що фізичний час життя людини є головним вектором біологічних, психологічних, фізіологічних, когнітивних змін, *вік* вивчають біологія, фізіологія, медицина, психологія і педагогіка. До того ж, дані психології і фізіології про вікові особливості людини використовуються в політології, праві та економіці. Для окремих наук, зокрема вікової педагогіки, вікової психології та геронтології, поняття *вік* є основним дослідницьким фокусом. Етнографи, історики і культурологи вивчають феномен вікових норм.

Можна стверджувати, що в будь-якій сфері знання, пов'язаної з вивченням людини і його діяльності, необхідний облік вікової періодизації та пов'язаних із нею змін. У цьому підрозділі ми зосередимося на тих міждисциплінарних результатах, які мають певне значення для категоризації поняття віку з погляду лінгвістики.

В антропології виділення підвидів *віку* базується на визначенні хронологічних рамок умовного *віку*, або *віку* розвитку, що здійснюється на основі низки кількісно-якісних характеристик. Наприклад, Н. С. Смирнова та В. С. Соловйова наводять таку схему: новонароджені – від народження до 10 днів, немовля – від 10 днів до 1 року, раннє дитинство – від 1 року до 3 років, перший період дитинства – від 4 до 7 років, другий період дитинства – 8–12 років для хлопчиків та 8–11 років для дівчаток; підлітковий вік, юнацький вік, зрілий вік, похилий вік, старечий вік – 75–90 років для обох статей, довгожителство – більше 90 років. Така класифікація ґрунтується як на кількісних, так і на якісних характеристиках розвитку людини. У зазначеній періодизації враховані, по-перше, закономірності формування організму й особистості; по-друге, відносно стійкі морфо-фізіологічні особливості людини; по-третє, соціальні фактори (пов'язані, наприклад, із навчанням дітей або виходом на пенсію осіб похилого віку) (Смирнова & Соловьева, 1986). На наш погляд, результати таких досліджень можуть бути корисними як для лексикографічного опису поняття "*вік*", так і для моделювання семантичного поля "*вік*" і лексико-семантичних груп найменувань вікових періодів життя людини.

Феномен *віку* незмінно привертає увагу культурологів. За даними дослідників, *вік* – одне з ключових (поряд із статтю) понять, що визначають місце людини в слов'янській народній культурі (Кабакова, 1995, с. 405). *Вік* ділить життєвий цикл на окремі стадії. Стрижневим є період найбільш повної реалізації життєвих сил – *зрілість* (пор. *бути у віці, у всій порі – перебувати в розквіті сил*). Стадія *дорослості*, розквіту протиставляється, з одного боку, *дитинству*, а з іншого – *старості*. Перехідною віковою групою вважається *молодь*. Вікова стратифікація трансформується у свої різновиди: статевовікову та соціовікову. Статевовікова – характерна для дорослого стану (на відміну від дитячого). Опозицію "молодий – старий" доповнює диференційна ознака "той, хто не перебуває у шлюбі – і той, хто перебуває у шлюбі". Показниками переходу з однієї вікової категорії в іншу виступали зміни імені (вживання по батькові), зовнішнього вигляду (наприклад, зачіски, одягу), поведінки, сімейних,

трудова та обрядова функції, юридичного статусу. Межі кожного вікового періоду – умовні. Найбільш чітка межа – настання повноліття і шлюбного віку.

Перехід до категорії *молоді* проходив за допомогою обрядів ініціації, які пристосовувалися до календарних свят або до початку трудової діяльності. Вступ у фазу *старості* нерідко відраховувався від моменту весілля останньої дитини. Із соціальним віком пов'язані дозвіл або заборона, які накладаються на участь певних вікових груп в обрядах (наприклад, дозвіл на дівочі ворожіння і заборона неодруженим бути присутніми при пологах або хрестинах). Вікова регламентація охоплює майже всі сфери народної культури (Кабакова, 1995, с. 405–407).

Для дослідження прагматики засобів вираження віку певне значення мають, на наш погляд, культурологічні розвідки, пов'язані з віковим символізмом, що розглядається як система уявлень і образів, у яких культура осмислює життєвий шлях людини і вікову стратифікацію суспільства. Віковий символізм охоплює:

- нормативні критерії *віку* – прийняту в суспільстві вікову термінологію, періодизацію життєвого циклу із зазначенням тривалості та завдань його основних етапів;
- вікові стереотипи – риси і властивості, приписувані культурою особам певного віку;
- символізації вікових процесів – уявлення про те, як протікають або повинні протікати зростання, розвиток і перехід людини з однієї стадії віку в іншу;
- вікові обряди – ритуали, за допомогою яких культура структурує життєвий цикл й оформляє взаємини вікових верств і груп;
- вікову субкультуру – специфічний набір ознак і цінностей, за якими представники певного віку усвідомлюють і стверджують себе як "ми", на відміну від всіх інших вікових спільнот (Кон, 1983а, с. 18).

Вікові стереотипи та вікова субкультура є важливими чинниками, що зумовлюють вибір прагматичних стратегій і соціолінгвістичних варіантів мовлення "членами" певних вікових категорій, впливають на комунікативно-прагматичні моделі поведінки представниками різних генерацій.

Інші зазначені аспекти вікового символізму мають значення для вивчення одиниць на позначення віку в лінгвокультурології, етнолінгвістиці, лінгвістичній етимології й термінології.

Так, у слов'янській віковій термінології ХІХ – початку ХХ ст. відбивається сприйняття періоду немовляти і дитинства як єдиного біологічного етапу, що охоплює 5–8 років. Найсуттєвішим переходом із періоду немовляти – раннього дитинства було припинення грудного вигодовування, що зазвичай збігалось з початком мовлення. Із прирученням до твердої їжі в дитини спостерігалися рухові зміни, які призводили до зміни моторних прізвиськ типу *сідун, ходун (-ок)* і т. ін. Закінчення *дитинства* – початок отроцтва залежало від залучення дитини до праці. Дітям давали найменування за родом їхніх господарських функцій / обов'язків: хлопчика називали *бороноволок, подорок, подпасок*; дівчинку – *пряха, нянька / пестунья*.

Підлітків включали до категорії малолітніх без рочків і називали позастатевими прізвиськами космоприроднього походження (рослинними, пташиними, тваринними). Словом *подлеток* іменували підлітка на рубежі повноліття (також до нього могли вдатися, позначаючи межу віку взагалі).

Існував спектр термінів, утворених від лексем *вік, рости, рік / літо* та різні чоловічі вікові етапи: віковий – бути *в самих силах* (від 25 до 50 років) ; растовий – досяг зрілості; витний – зрілий, "увійшов у роки"; льотний – хлопець, молодий чоловік, дорослий сім'янин, літній. Вік духовного повноліття, за даними пам'яток церковної писемності і житій, – тридцятиріччя. (За народною класифікацією, наведеною А. А. Пономарьовим, стадія *молодості* чоловіків в Україні включала 4 етапи: з 5 до 10 років хлопчик працював пастухом і називався *хлопець*, до 12–13 років він допомагав у польових роботах під ім'ям *хлопчище*, із 13 років, працюючи нарівні з дорослими, переходив у статус *підпарубка*, із 16 ставав *парубком* і міг самостійно справлятися з усіма трудовими обов'язками. Називання чоловіка *парубком* припинялося з його одруженням). Вік повноліття, завершальний етап молодості (і дошлюбний статус), у росіян, українців і білорусів позначається загальним терміном *пора* (Матвеев, 1984, с. 54).

Слово *молодь* як збірне найменування повнолітніх обох статей з'явилося досить пізно, як і поняття повноліття. У вживанні вікових назв, похідних від основ *молодий-* / *молод-* або *мал-*, спостерігалася низка семантико-функціональних відмінностей. Слова з основою *мал-* належали до найменувань сфери дитячого віку (*малоліток*, *малий* та ін.). Слова з коренем *молодий-* / *молод-* були семантично і функціонально неоднорідні. Наприклад, найменування *немовля*, *младень* вживалися в прямому значенні, але як назви нареченого і нареченої вони ставали ритуальними термінами (немовлята = наречені). Оскільки ритуальність завжди означає якийсь перехід (діяство, ознака, якість), то терміни з коренем *молодий-* / *молод-* стали ключовими в перехідній номінації: *молодці* – збірне іменування хлопців в обрядових та святкових ситуаціях; *молодята* – вперше одружені (первожённы); *молоді* – люди похилого віку, які одружили всіх своїх дітей і т.д. (Бернштам, 2000, с. 114–134, 240–245).

До архаїчної вікової термінології на позначення віку належить орнітоморфна і рослинна символіка. За спостереженнями Т. А. Бернштам, образи диких птахів символізували молодих у різних обрядах, а образи домашніх птахів – сімейних жінок, причому на перший план виступали мотиви, пов'язані з культом родючості (наприклад, у весільних піснях відбувалося поступове заміщення образів диких водоплавних птахів домашніми).

Як зауважив І. С. Кон, "етапи *дитинства*, *дорослості* (*зрілості*) та *старості* розрізняють усі народи. Важливий факт невизначеності, умовності хронологічно висловлюваних вікових меж, що є загальною властивістю будь-якої розвиненої культури" (Кон, 1999b, с. 425). Наприклад, за традиційними уявленнями малайців, життєвий шлях людини включає стадії *дитинства* (до 7–15 років), *юності* (до вступу в шлюб: 15–20 років для дівчат, 20–25 – для юнаків), *дорослий* (сімейний) стан і фазу *старості* (після 60). Граничні моменти життя – народження і смерть – перехідні від священного до мирського і від мирського до священного. Менш важливими, проміжними віковими категоріями є: всередині періоду дитинства – *немовля*, дитина, яка ще харчується молоком матері, не вміє ходити; всередині періоду юності – *підліток* (*маленький*

парубок, імбирна дівчина – 12–13 років); всередині періоду зрілості – *напівстарий, напіввіковий* – 35–40. Особливі вираження позначають глибоку старість і дряхлість (Кон, 1983а, с. 187). У мові іфугао (Філіппіни) слово *юність* буквально означає "той / та, яка стає людиною"; *зрілість* – вислів "у розквіті років" (про чоловіка або жінку після 20 років, незалежно від сімейного стану) (Кон, 1983а, с. 211). Життя японця можна розділити на три періоди: до 5–7 років – абсолютна свобода в поведінці; зі шкільного віку – виховання дитини відповідно до визначених етичними поняттями і нормами поведінки (чітке відчуття належності до своєї соціальної групи, борг вдячності щодо батьків, обов'язок зберігати чистими ім'я, гідність і репутацію – свою і своєї сім'ї, лояльність нижчого вищому, турбота вищого про нижче і т. ін.), строгість дотримання цих вимог зростає із досягненням зрілості; після 60 років – звільнення від більшості зобов'язань. Японські діти починають говорити раніше, ніж ходити (Кон, 1983а, с. 90, 99). У традиційній культурі персів для називання хлопчика використовується термін, який разом зі спорідненими словами є значення *дитинча, теля, лоша* і зводиться до загально іранської основи *дитинча, син* (Кон 1983а, с. 73). Життєвий шлях сингала (Шрі-Ланка) ділиться на чотири основних етапи: дитинство (до 10–13 років); юність (до 18–25 років); зрілість і старість (після 50–55 років).

Цікавою є давньокитайська періодизація вікових етапів, у якій відсутня стадія дитинства (яка включена в молодість) і є тотожними дві останні стадії: 1) молодість – до 20 років; 2) вік вступу в шлюб – до 30 років; 3) вік виконання громадських обов'язків – до 40 років; 4) пізнання власних помилок – до 50 років; 5) останній період творчого життя – до 60 років; 6) бажаний вік – до 70 років; 7) старість – до 70 років (Толстых, 1988, с. 25).

У розрізі вивчення проблем віку філософією, зокрема античною, на увагу лінгвіста заслуговують, на наш погляд, метафоричні аналогії Піфагора між періодами життя людини і зміною пір року: *дитинство* (період становлення – до 20 років) співвідносилось з весною, *молодість* (20–40 років) – із літом, осінь асоціювалася із *зрілістю* (розквіт сил – 40–60 років), *старість* (згасання – 60–80 років) – із зимою. Тривалість кожного віку становила рівно 20 років.

Уявлення про вікові зміни Гіппократа відзначені цифровим символізмом з огляду на те, що, на думку філософа, кожні сім років відбувається корінна перебудова людського організму, небезпечна для його здоров'я. Відповідно, життя людини ділилося на 10 періодів, кожен з яких дорівнював 7 рокам: 1) 0–7 років; 2) 7–14 років; 3) 14–21 рік; 4) 21–28 років; 5) 28–35 років; 6) 35–42 роки; 7) 42–49 років; 8) 49–56 років; 9) 56–63 роки; 10) 63–70 років (Толстих, 1988, с. 34). Солон також ділить життя на 10 семиліть ("седміц"). Якості / ознаки кожного віку детально описані Аристотелем (Аристотель, 2000, с. 83–86), який розглядав вплив віку на характер людини і виділяв три віки: юність, зрілість, старість. У стародавній Греції зрілість і супутній їй стан духу називали часом "акме", що означало вершину, вищий ступінь чого-небудь, квітучу пору. Античну класику цікавить саме чоловік, громадянин у віці, коли "роблять дії". Літніх шанують за колишні діяння, фактично за ту пору їхнього життя, коли вони були у віці "акме". Дітей – за їхнє майбутнє як громадян, за очікуване їх "акме". У цілому будь-який вік, крім зрілості, знаходиться на периферії світу чоловіків (Толстих, 1988, с. 163). Аристотель відзначає, що "тіло досягає акме від 30 до 35 років, а душа – приблизно за рік до 50" (Аристотель, 2000, с. 86).

Натомість для сучасної західної цивілізації найбільш позитивним є образ *молодості*, прагнення людей до вічної молодості. О. А. Леонтович (2000) згадує про поняття *youth obsession* ("божевілля від молодості"), яке характерно для американської культури і багато в чому визначає комунікативні дії співрозмовників у різних ситуаціях (Леонтович, 2000, с. 77). Х. Ортега-і-Гассет пов'язує поняття *молодості* насамперед із внутрішнім відчуттям людини, гнучкістю її мислення новизною думок. Людина в стані контролювати процес старіння, не "консервувати" себе: "Є люди, які до старості зберігають незмірну пластичність, невичерпну юність. У будь-якому організмі – людському або суспільному – наявне прагнення відректися від справжнього, завжди пов'язаного з оновленням, і за інерцією впасти в колишнє і звичне, – прагнення потроху старіти" (Ортега-и-Гассет).

Найбільш розробленою є категорія віку в психології розвитку (у віковій психології), що визначає чотири типи віку: *хронологічний, біологічний, соціальний і психологічний*, кожен із яких мовно позначений.

Хронологічний, календарний, або паспортний, вік залежить від кількості тимчасових одиниць (днів, років, століть), що відокремлюють момент виникнення об'єкта до моменту його вимірювання, актуалізується в мові за допомогою числівників (*thirty years old*).

Біологічний вік співвідноситься із характеристикою "віків життя" (Толстих, 1988) і в мові виражається одиницями, які позначають той чи інший етап життєвого шляху людини (*childhood, middle age*), а також самої людини, яка перебуває на певному етапі свого вікового розвитку (*baby, child, adult, grown-up*).

Соціальний вік являє собою набір нормативно-рольових характеристик, які залежать від вікового поділу праці і соціальної структури суспільства (шкільний, робочий, дітородний, пенсійний, шлюбний вік, повноліття і т. д.) (Бочаров, 2000, с. 16). Цей вік мовно позначається за допомогою лексем типу *pupil, student, parent*, які на периферії свого значення мають сему *вік*.

Психологічний вік пов'язаний із реалізованістю психологічного часу, який усвідомлюється людиною у формі особливого переживання свого внутрішнього віку (Кон, 1999b).

Аналогічного погляду дотримується Г. Крайг, який визначає *біологічний вік* з огляду на середню ймовірну тривалість життя людини; *соціальний* – на ступінь відповідності становища людини наявним у певній культурі нормам; *психологічний* – як адаптацію до вимог середовища (здатність до навчання, рухові навички, установки, мотиви). Об'єднання цих факторів спричиняє поняття *зрілості* (Крайг, 2003).

У науковій літературі виділяють ще один тип *віку* – *суб'єктивний*, який спирається на самовідчуття людини, тобто з яким віком вона себе співвідносить; ідеться про вікову самосвідомість, що залежить від подієвої наповненості життя і ступеня самореалізації особистості (Сапогова, 2001, с. 34). Часто відчуття психологічного віку може не збігатися із хронологічним віком

індивіда: *He was feeling his old resilient self or almost so; Dermot came into the flat one afternoon a changed man. He looked his young boyish self* (Ковальова & Александрова, 2000, с. 48–53).

Б. Г. Ананьєв пропонує вікову класифікацію за психофізіологічними характеристиками розвитку: вік немовляти, раннє дитинство, дитинство, отрочество, юність, молодість, середній, літній, старий, престарілий (дряхлий) вік (Ананьєв, 2002, с. 85, 111). Докладно розмежовує вікові етапи Г. Крайг: пренатальний розвиток (до народження); дитинство (перші 2 роки життя); раннє дитинство (2–6 років); середнє (6–12 років); підлітковий і юнацький вік (12–19 років); рання дорослість (20–40 років); середня дорослість (40–60 років); пізня дорослість (60 років і далі) (Крайг, 2003, с. 152–897).

Класифікація Е. Еріксона ґрунтується на дихотомічній опозиції "базисних чеснот": дитинство (від народження до року; розвиток довіри–недовіри; базисна чеснота – надія); раннє дитинство (1–3 роки; автономія проти сорому і сумніву; сила волі); вік гри (3–6 років; ініціатива проти почуття провини; цілеспрямованість); шкільний вік (6–12 років; працьовитість проти почуття неповноцінності; компетентність); підлітковий вік і рання юність (12–19 років; ідентичність проти змішування ролей; вірність); рання дорослість (20–25 років; близькість проти ізоляції; любов); дорослість (26–64 роки; генеративність проти стагнації; турбота); зрілість (від 65 років; цілісність проти відчаю; мудрість) (Эриксон, 1996, с. 346–386).

Отже, для кожного вікового етапу в житті людини характерний свій "набір" фізіологічних, емоційних, психологічних, поведінкових характеристик, за яким і відбувається умовний розподіл розвитку людини на вікові періоди.

У соціологічних дослідженнях *вік* тлумачиться як принцип, що організує соціальну структуру суспільства. Загалом характерні два підходи до вивчення поняття "*вік*". Перший ґрунтується на соціокультурному погляді на поняття "*вік*" Б. Ногартена, згідно з яким віковий розвиток людини оцінюється за критерієм відповідності нормам суспільної поведінки, характерних для того чи іншого віку (Neugarten, 1968).

У рамках другого підходу вивчаються проблеми взаємодії різних соціальних груп і їхній вплив на розвиток суспільства в цілому. Тут *вік* є одним із механізмів структурування соціальних ролей і співвіднесення цих ролей з індивідуумами.

Варто зазначити, що в лінгвопрагматичному ракурсі соціально-рольовий чинник – один із провідних у виборі співрозмовниками прагматичного сценарію комунікативної поведінки.

Для лінгвістичних, прагматично орієнтованих досліджень, особливе значення мають, на наш погляд, також соціологічні висновки стосовно статусного характеру вікових змін і специфіки ідентифікації людини зі своїм віком. У суспільствах, де вікове старшинство визначає соціальну ієрархію, спостерігається прагнення до ідентифікації зі старшими поколіннями (прагнення юнаків відпустити вуса, бороду та ін.). Навпаки, у суспільствах, де старший вік не дає привілеїв високого соціального статусу, помітні ідентифікації представників старших вікових груп із молоддю. Це, зокрема, зумовило "непристойність" питання про вік жінки, а також прагнення представників старших поколінь сприймати елементи молодіжної моди. Зазначені статусні чинники безпосередньо впливають на вибір прагматичних стратегій під час обговорення *вікових* питань, що докладно розглядатиметься в розділі 4.

Важливим є значення категорії *віку* для психолінгвістики. Оволодіння мовою розглядається в тісному зв'язку зі зміною людини за віком. Так, праці D. McNeill, А. Р. Лурії, О. С. Кубрякової та ін. присвячені вивченню дитячого мовлення. У цих роботах виокремлені стадії мовленнєвого розвитку дитини: лепет, перші слова, двослівні поєднання, оволодіння більшою частиною граматичних правил рідної мови тощо (Гаврикова, 2005, с. 35). Фрагментарно вікова психолінгвістика як наука про становлення комунікативної компетенції людини представлена в хрестоматії (Седов, 2004). Учені відзначають закономірність переходу з віком при вирішенні інтелектуальних завдань від візуальних до мовних засобів: маленькі діти класифікують предмети на основі зорових ознак (колір, розмір, форма), а старші діти враховують загальні лінгвістичні поняття (призначення, здатність до руху тощо) (Слобин, 1976, с. 185).

У медицині поняття *вік* тлумачиться як сукупність незворотних обмінних, структурних і функціональних, зокрема пристосувальних, змін організму. Життя людини ділиться на два періоди: пренатальний і постнатальний, у кожному з цих періодів є свій початок відліку *віку*. Але тільки в постнатальній фазі розрізняють *хронологічний* (календарний, паспортний) і *фізіологічний* (анатоμο-фізіологічний, біологічний) вік.

Хронологічний вік виражає тривалість існування індивіда з моменту його народження і датується в одиницях виміру часу (роки, місяці, дні). Найчастіше *хронологічний вік* не збігається із *фізіологічним*. Це пояснюється тим, що реальні темпи розвитку організму можуть відставати або випереджати середні темпи онтогенетичного розвитку, провокуючи уповільнене дозрівання організму або, навпаки, ранню старість.

Стосовно людини вікові періоди – це ті терміни, протягом яких відбуваються певні морфологічні та функціональні зрушення в окремих тканинах, органах і в усьому організмі. Виходячи з цього, медики використовують такі показники для визначення віку: морфологічні і фізіологічні (зріст, вага, поява вторинних статевих ознак, стан зубів, шкіри, кісткової системи тощо), біохімічні (наприклад, зміна білкової формули плазми крові), а також функціональні (наприклад, зменшення з віком можливості акомодації ока і сприйняття високих звуків). Анатоμο-фізіологічне обґрунтування отримала найбільш популярна періодизація, що передбачає дев'ять етапів:

- 1) пренатальна стадія – від зачаття до народження;
- 2) дитячий вік – від народження до початку періоду статевого дозрівання (до 12–13 років у дівчаток і 13–14 років у хлопчиків);
  - новонародженість – перші 4 тижні життя;
  - грудний вік – від 4 тижнів до 1 року;
  - переддошкільний вік (ясельний) – 1–3 роки;
  - дошкільний – 3–7 років;
  - молодший шкільний – 7–12–13 у дівчаток і 7–13–14 у хлопчиків;
- 3) підлітковий вік – період статевого дозрівання (12–13–16 років у дівчаток і 13–14–17–18 років у хлопчиків);

- 4) юнацький вік – 16–25 років у жінок і 17–18–26 років у чоловіків;
- 5) дорослий вік – 25–40 років у жінок і 26–45 у чоловіків;
- 6) зрілий вік – 40–55 у жінок і 45–60 у чоловіків;
- 7) похилий вік – 55–75 у жінок і 60–75 у чоловіків;
- 8) старечий вік – понад 75 років у чоловіків і жінок;
- 9) довгожителі – 90 років і старше (БЕС, БПС, ММЕ).

Отже, розгляд поняття *"вік людини"* як об'єкта міждисциплінарних досліджень дозволив виявити спільне і відмінне в категоризації поняття *"вік"* у філософських, культурологічних, соціологічних і психологічних дослідженнях. Спільним є усвідомлення *віку* як багатоаспектної складноструктурованої категорії, що визначається параметрами розвитку і зміною в часі наборів певних вікових характеристик з огляду на умовність хронологічно визначених вікових меж.

Іншим виміром категоризації поняття *"вік людини"* є лінгвістичні студії, виконані в поліпарадигмальних межах структурних і функціональних досліджень.

1.2 Проблема дослідження категоризації *"віку людини"* в лінгвістиці

У цьому підрозділі впорядковано сучасні лінгвістичні підходи до вивчення категорії *"вік людини"*, систематизовані дослідження, виконані в системоцентричній і функціональній (когнітивно-дискурсивній) парадигмах. Відповідно до першого вектора наукових студій окреслено семантичний простір *"вік людини"* на основі узагальнення результатів досліджень із моделювання однойменного лексико-семантичного поля і його мікрополів – лексико-тематичних груп, які інтегрують різнооформлені та різної частиномовної належності одиниці на позначення неоднакових вікових періодів і осіб на певних етапах. Експлікація поля *"вік людини"* і відповідних мікрополів надає нам корпус лексем і словосполучень, що використовуються в подальшому для виокремлення однієї з операційних одиниць аналізу, названої в праці номінативами, а також матеріалу аналізу – фрагментів англomовного художнього дискурсу, що містить вікові позначення і характеристики.

Далі охарактеризовані дослідження лінгвоконцептуального напрямку, що використовують методи структурного аналізу для виявлення структури концепту *"вік людини"* і асоційованих із ним концептосфер; узагальнені результати досліджень архетипно-символічного складника концепту *"вік людини"*, що експлікований в образно-конотативному значенні асоційованих із віком метафор. Як окремий аспект наукових розвідок виявлено кореляції концепту *"вік людини"* з концептом *"час"* й іншими концептами, що мають із ним спільні когнітивно-семантичні ознаки. Крім того, висвітлено здобутки наукових праць, у яких вивчено емотивні й ціннісні компоненти вікових значень, інтегрованих у концепті *"вік людини"*.

У розрізі прагматичного вектора досліджень вікових значень узагальнені результати досліджень з ідентифікації комунікативних стратегій представників різних вікових груп під час одновікової і різновікової комунікації, зокрема стратегій ввічливості і актів, що загрожують обличчю різновікових інтерактантів; висвітлено внесок праць соціопрагматичного і когнітивно-прагматичного напрямів, які вивчали вікові номінації як ідіологеми, сконструйовані з метою ідеологічного маніпулювання суспільною свідомістю і нав'язування негативних вікових стереотипів.

Підсумкова частина підрозділу сфокусована на здобутках української школи невербалістики, принципи, методики і результати якої є в нашій дисертаційній праці підґрунтям для методики і подальшого аналізу прагматично маркованих невербальних засобів позначення віку в англійському художнього дискурсі.

1.2.1 Лексико-семантичні студії. Лексика на позначення віку як впорядкована множина одиниць є об'єктом вивчення багатьох лінгвістичних праць (Хашимов, 1973; Путягин, 1975; Костина, 1978; Матвеев, 1984; Кацкова, 1987), які найчастіше виконані в рамках системоцентричного підходу.

Лексико-семантичний і лінгвоконцептуальний аспекти дослідження значень, асоційованих із віком людини, зазвичай є напрямками наукових розвідок

в українській і російській лінгвістиці, тоді як європейська і американська лінгвістична традиція зосереджується переважно на проблемах старіння, специфіці комунікації між різними генераціями, ідеологічних аспектах ейджизму та інших дискримінаційних стереотипів щодо різних вікових категорій. Такі дослідження здійснюються в площині дискурс-аналізу, соціолінгвістики, конверсаційного аналізу і частково прагмалінгвістики.

На сьогодні дослідники описали лексико-семантичні групи назв осіб за віком (Хашимов, 1973; Путягин, 1975; Кацкова, 1987), охарактеризували структуру семантичного поля "*вік людини*" (Матвеев, 1984), на підставі комбінаторно-семантичного аналізу гетерогенних ознак (вік, стать, зріст, дія) запропонували ієрархічну класифікацію вікової лексики (Путягин, 1975) на такі групи: *новонароджений вік, грудний, вік немовляти, малолітній, дитячий, підлітковий, юнацький, молодий, вік середніх років, похилий, старечий, старий вік*.

У наукових розвідках *вікові* номінації розглянуто у взаємозв'язку з лексемами на позначення часу і статі. Зокрема, дослідники доходять висновку про те, що компонент "*вік*" часто корелює з компонентом "*стать*", про що свідчать такі семи в структурі лексичного значення: *дорослий / не дорослий (юний): girl – дівчина (жіночий + не дорослий); boy – хлопчик (чоловічий + не дорослий)* (Сидорова, 1993, с. 6). Цікавим є також спостереження стосовно того, що семи *чоловічий* і *жіночий, дорослий* і *не дорослий* частіше поєднуються з категоріальними семами предметності та особи порівняно з категоріальними семами ознаки і дії (Сидорова, 1993).

Іншим вектором аналізу є дослідження лексики на позначення віку в лексико-морфологічному розрізі, тобто з погляду її частиномовної належності і здатності сполучатися з різними частинами мови. У цьому зв'язку науковці визначили, що для прикметників віку в англійській мові (*new-born, adolescent, juvenile, youthful, teen-aged, elderly, old, aged, ancient, antiquated*) характерна сполучуваність із такими розрядами і тематичними групами іменників: 1) назви особи; 2) назви інших живих істот; 3) назви рослин; 4) назви конкретних предметів і явищ; 5) речові іменники; 6) абстрактні іменники (Костина, 1978).

Іменники на позначення віку аналізуються як такі, що містять у своїй структурі семантичний компонент часу. Такі іменники номінують особу за віком (*infant, child, boy, girl, man, teenager, woman, adult*) і водночас співвідносяться з віковими періодами людського життя (темпоральний компонент), що дозволяє встановити кореляцію із соціальним статусом людини, оскільки він також пов'язаний із певними періодами – подіями в житті людини (*учитель* протиставляється не тільки *учням*, але й *дітям*, а останні не тільки *дорослим і старим*, але і *поліцейським, солдатам, продавцям*) (А. Кравченко, 2000, с. 9–35).

Одним із аспектів дослідження номінацій віку є вивчення засобів їхнього позначення. Зокрема, аналізуючи особливості номінації осіб похилого віку атрибутивними словосполученнями в англійській мові в зіставленні із східнослов'янськими мовами, О. І. Бондаренко доходить висновку про те, що, на відміну від останніх, "в англійській мові практично єдиним засобом є словосполучення, що складається з прикметника групи похилого віку та відповідних іменників. Такі словосполучення нерідко відносять до стійких словосполучень" (Бондаренко, 2000, с. 54).

Популярним напрямом лексико-семантичних досліджень залишається моделювання семантичного поля "*вік людини*" – як на матеріалі германських мов (Авдеева, 2007; Кудряшова, 2002), так і в зіставному аспекті англійської, російської і української мов (Кудряшова, 2002; Крючкова, 2003; Матвеев, 1984). Зокрема, А. П. Кудряшова розглядає семантичні поля *вік, хвороба і смерть* в російській і німецькій мовах, фокусуючись на зіставленні евфемістичних одиниць (Кудряшова, 2002).

В. І. Матвеев у своїй дисертаційній праці намагається пояснити лакуарність (непредставленість) в англійській і в інших досліджуваних мовах та відповідно у лексико-семантичному полі "*вік людини*" одиниць на позначення осіб у певних вікових періодах, зокрема, періоді *зрілості*. У цьому зв'язку вчений доходить висновку про те, що в різних мовах "відносно чітко визначаються вікові періоди людського життя", натомість "назви людей того чи іншого віку, що співвідносяться з ними, представлені не завжди". При цьому відсутність таких номінацій

(на позначення осіб зрілого віку) (Матвеев, 1984, с. 10–11) досить оригінально пояснюється за допомогою специфіки відображення загальної шкали найменувань людини за віком не як прямої лінії, а у вигляді дуги, що позначає "важливу для суспільної свідомості ознаку у віковому розподілі: розвиток, зростання, досягнення певного (найвищого) рівня у розвитку і згасання" (Матвеев, 1984, с. 11).

Розвиваючи цю метафору віку, дослідник пише: "Можна уявити, що верхня частина цієї дуги є місцем, де знаходиться якийсь "спостерігач", який дає найменування представникам інших вікових груп. Право іменувати інших він отримав завдяки своїй значущості, фізичній та інтелектуальній силі; себе ж спостерігач ніби не бачить, не називає ніяк. Звідси – відсутність однослівного вікового найменування, прикметника і дієслова для осіб періоду зрілості" (Матвеев, 1984). У результаті в англійській і в інших мовах утворюється певна лакуна, яка, на думку науковця, здебільшого заповнюється словами неконкретної, узагальнювальної семантики *чоловік, жінка, тап, wotap*, що лише частково пов'язані зі значенням виразників віку (Матвеев, 1984, с. 12).

Серед інших цікавих спостережень слід звернути увагу на зауваження дослідника про те, що в англійському семантичному полі "*вік людини*", на відміну від інших мов, наявні лексичні одиниці на позначення дівчаток-підлітків (*flapper, subdeb* та ін.) і практично відсутні подібні найменування для позначення підлітків-хлопчиків (Матвеев, 1984, с. 14).

Вивченню мовних засобів репрезентації лінгвокультурного типу "дівчина-flapper" в американському дискурсі, розглянутого в семантичному, когнітивному і прагматичному ракурсах, присвячено дисертаційну працю іншої української дослідниці С. А. Любимової. Зокрема, дослідниця доходить висновку про те, що цей лінгвокультурний типаж стає стереотипним образом і символом певного історичного періоду, знаком, імплікаціонал якого пов'язує це культурне явище з певною історичною епохою (Любимова, 2013, с. 19), впливаючи "на формування сучасних етичних і естетичних канонів оцінного сприйняття жінки в американському соціумі" (Любимова, 2013, с. 2).

Результати наукових розвідок, що моделюють семантичне поле "вік", важливі для нашого дослідження, зважаючи на його об'єкт – різнорівневі одиниці на позначення і характеристику віку (що аналізуватимуться в прагматичному аспекті). Одиниці на позначення вікових значень, систематизовані в роботах із польового моделювання, слугують для нас тим дослідницьким корпусом, на який ми спираємося під час відбору матеріалу аналізу – фрагментів англomовного художнього дискурсу у вигляді авторського наративу і мовлення персонажів, що містять вікові номінативи та дескриптори віку.

Зважаючи на це, зупинимося на результатах досліджень, що систематизують дві основні групи компонентів поля "вік людини", а саме: позначення самого вікового етапу та осіб в певному віковому інтервалі.

Поняття *дитинство* / *childhood* структурується простими (*child, baby*), похідними (*childhood, babyhood*) і складними (*newborn, ankle-biter*) словами:

а) *childhood, babyhood, infancy, minority, pupilage, nonage, prepubescence, beginning, puppyhood*;

б) *babe, baby, kid, bantling, neonate, newborn, bambino, toddler, tot, nursling, suckling, weanling, foundling, sweetling, bratling, papoose, brat, bairn, tiny, youngling, cub, infant, slip, cockerel, boykin, tad, tyke, urchin, quail, quiff, subdeb, bobby-soxer, gamine, filly, moppet, chickabiddy, nipper, puss, cherub, preteen, guttersnipe; children, fegats, brood, progeniture, progeny, seed, offspring*.

Крім того, зазначене поняття може бути виражене структурно і семантично подільними словосполученнями (*early years / life, school-going age; little one, babe in arms, rug rat, in long clothes*), а також фразеологічними словосполученнями (*springtime of life; a slip of a boy / girl, small fry, little shaver*).

Під час моделювання зазначеного мікрополя необхідно розмежовувати ядерні елементи *infancy* (із його рідшим варіантом *babyhood*) і *childhood* за критерієм гіпо-гіперонімічних зв'язків, оскільки *infancy* входить до поняття ширшого вікового діапазону *childhood*. Семантично-структурний склад поняття "дитинство" узагальнено в рисунку А.1 (див. Додаток А).

Для нашої прагматично орієнтованої праці не важливо диференціювати ядерні та периферійні одиниці лексико-семантичних груп мікрополя *дитинство*,

а також узяти до уваги здійснений науковцями ретельний словотворчий аналіз відповідних лексем. Те саме стосується всіх інших лексико-тематичних груп.

Поняття *підлітковий вік / adolescence* і *teenage age (teens)* структурується такими "щільно оформленими" одиницями, як:

а) *adolescence, juvenility, juvenescence, juniority, inferiority, immaturity, puberty, pubescence;*

б) *teenager, adolescent, youth, juvenile, teen, bantling, tomboy, juvenescent, pubescent, half-grown, infantine, blossoming, beardless, green, awkward, raw.*

Структурно і семантично подільні словосполучення, що представляють поняття *teens*, включають *teenage age, awkward age, school days, one's teens, age of puberty*. Серед фразеологічних словосполучень, які характеризують особи зазначеного вікового етапу, виділяють лише одну одиницю: *not dry behind the ears*.

Оскільки наведені вище одиниці інтегруються в лексико-тематичну групу на основі наявності в їхній семантичній структурі семи *adolescence*, доречно стисло зупинитися на цьому інтегративному значенні.

Adolescence визначається науковцями як період між *childhood* і *adulthood*, хоча іноді *adolescence* ототожнюють зі змужнілістю (Матвеев, 1984). Саме цим пояснюється недостатня чіткість розмежування в англійських тлумачних словниках верхньої межі такого вікового періоду (18–25 років), тоді як його нижня межа є чіткіше окреслена (12–14 років). На позначення цього періоду використовуються також лексеми *juvenescence, the state of being youthful or of growing young* (Longman Dictionary of Contemporary English, 2003, p. 879), "стан юності, стан, коли людина стає молодою" і *youth, the state or time of being young* (Hornby, 1996, p. 1169), "ранній період життя, особливий період між дитячим і зрілим віком", його архаїчний синонім *youthhood*, а також *youthfulness* і *youngness*, у яких сема *віку* значно ослаблена. Поняття *юність* не позначається в англійській мові, на відміну від української, окремою лексемою, а виражається описово: *early youth, first youth, late youth* тощо.

Лексико-тематична група *молодість / youth* включає такі компоненти:

а) *breshness, youthfulness;*

б) *young person, young man, fellow, younker, whippersnapper, young woman, skirt, missy, minx, doll, deb, coed, chick, flapper, youth* (молодь), *flowering, nubile*, зокрема словосполучення *springtime of life, heyday of youth, happy days, tender age / years, to be / come of age* і фразеологізми *May of life, flower of life, to sow one's wild oats*, що означає *live foolishly when young*.

Окремою дослідницькою проблемою є, на думку науковців (Авдєєва, 2007), віднесення тих самих лексем до понять, що позначають різні вікові категорії через перетин концептосфер *дитинство* і *підлітковий вік*, *підлітковий вік* і *юність*, *дитинство*, *підлітковий вік* і *юність*. Це пов'язано з тим, що поняття "вік" не є чітко структурованою ментальною сутністю, а являє собою континуум, у якому "суміжні" зони перетинаються і накладаються одна на одну.

Концептуальна зона перетину концептосфер *childhood* і *teens* експлікована іменниками, що позначають особу чоловічої чи жіночої статі (*youngster, boy, girl, cub, whelp, schoolboy, schoolgirl, hoyden, tomboy*), і прикметниками (*hoydenish, new-fledged, unfledged, under-age, growing, budding, unripe, immature, inexperienced, undeveloped, tender, subordinate, callow*). Перетин концептосфер *teens* і *youth* представлений іменниками, що номінують відповідні вікові етапи (*greenness, spring, springtide, springtime*) і позначають особу жіночої, чоловічої або обох статей (*wench, hobbledehoy, hopeful, minx, bud, cadet*), а також прикметником *youthful*. Перетин концептосфер *дитинство*, *підлітковий вік* і *молодість* маніфестується іменниками, які номінують зону перетину (*boyhood, girlhood*) або позначають особи жіночої, чоловічої або обох статей (*lad, lass / lassie, damsel, miss, maid / maiden, gal, callant, scion*), а також прикметниками (*fresh, ageless, unvrinkled*). У зоні перетину знаходиться також вільне субстантивне словосполучення *first part of life*.

Співвіднесеність окремих лексем із різними віковими категоріями можна пояснити певними соціокультурними реаліями. Так, складність віднесення лексеми *junior* до різних концептосфер зумовлена тим, що ця одиниця відрізняється культурною специфікою в британській і американській мовних картинах світу. Якщо в британському варіанті англійської мови така одиниця

позначає "дитину 7–11 років, яка ходить до початкової школи", – *a child who goes to a junior school* (*Oxford Advanced Learner's Dictionary*, 2010, p. 841), то в американському варіанті ця лексема швидше представляє поняття *підлітковий вік*, оскільки номінує "особу на останньому році навчання в середній школі" (16–17 років) – *a student in the year before the final year of high school or college* (*Webster's Collegiate Thesaurus*, 1976, p. 357).

Лексико-тематична група *middle age / adulthood / maturity* об'єднує такі іменники:

а) *adulthood, adulthood, maturity, manhood, womanhood, prime, floruit;*

б) *adult, grown-up, man, gentleman, beau, woman, matron, lady, dame, gentlewoman, spinster, broad, skirt;*

прикметники: *grown-up, adult, middle-aged, full-grown, developed, mature, virile, manly, womanly, matronly, full-fledged, ripe, full-blown, prime, experienced, sophisticated, settled;*

дієслівні лексеми: *to mature, grow up, to develop, to ripen, to mellow, fill out, settle down;*

словосполучення: *middle age, riper years, years of discretion, meridian of life, wrong side of 40; big boy, big girl; become a man / woman, reach adulthood; in fool bloom*, зокрема фразеологічні: *to have the key of the door, to put one's hair up.*

Інтегративне для одиниць мікрополя значення *maturity* (із синонімічними семами *adulthood* і *adulthood*) належить до віку людини, що охоплює приблизно від 25–30 до 55 років. Часто такий віковий проміжок позначається, окрім зазначених вище, словосполученнями *mature age, age of maturity* (зрілий вік), *adult age, full age, middle age; prime of life.*

Поняття *старість / old age* представлено такими іменниками, як:

а) *oldness, years, elderliness, resignation, senescence, senility, decay, longevity, caducity, senectitude, anility, eld, seniority, winter, antiquity, superannuation, anecdote;*

б) *old man, old woman, greybeard, grandsire, greyhead, hoarhead, cuff, grisard, patriarch, Nestor, doyen, beldame, oldwife, luckie, gammer, grimalkin,*

grannam, granny, grandam; septuagenarian, octogenarian, nonagenarian, centenarian; прикметниками: old, aged, elderly, aging, oldish, matronly, balding, greying, hoary-headed, senescent, moribund / dying, wrinkled, lined, rheumy-eyed, toothless, palsied, drivelling, doddering, doting, foolish, senile, anile, time-honoured, superannuated, antiquated, overage, grey (grey-haired), grey-bearded, grizzled, hoary, ancient, decrepit, tottery, geriatric, venerable, patriarchal; дієсловами: to age, to wrinkle, to get on, to decline, to wane, to fade, to waste away; а також вільними (old age, pensionable age, grey hairs, ripe old age, green old age, declining years, advancing years, time of life, vale of years, decline of life, second childhood; grow old, show one's years, become / get old, advance in years, grow grey, turn white, grow feeble; not so young as one was, so many years, turned of, advanced in years, getting on; up in years, past it) і фразеологічними (with one foot in the grave, on one's last legs, no spring chicken, pretty long in the tooth, past one's prime, over the hill, not long for this world, on the shel) словосполученнями.

Для розмежування одиниць мікрополя (лексико-тематичної групи) *старість* – *old, elderly, aged, aging, i oldish*, – що відрізняються різним ступенем вияву тієї самої ознаки, цікавими, на наш погляд, є спостереження (базовані на британських і американських лексикографічних джерелах), наведені в дисертаційній праці О. О. Авдєєвої (Авдеева, 2007). Зокрема, *old* використовується на позначення похилих років життя людини, без занепаду фізичних та інтелектуальних сил, на відміну від *aged*, що асоціюється з вкрай похилим віком, із властивими йому ознаками: дряхлістю й інколи когнітивними проблемами. Прикметник *elderly* позначає особу, яка знаходиться на віковому етапі, близькому до стану, номінованого *old*. Лексему *aging* використовують, говорячи про людину похилого віку, яка втратила колишню привабливість або вміння (*an aging film star, an aging playboy*). Нарешті, *oldish* є пом'якшеним варіантом *old*.

Як уже згадувалося вище, докладний огляд результатів інших досліджень, присвячених визначенню одиниць лексико-семантичного поля "*вік людини*" і відповідних лексико-тематичних груп, умотивований потребою виопрацювання

в нашій дисертаційній роботі критеріїв відбору матеріалу дослідження й оперативних одиниць аналізу. Основним критерієм виокремлення фрагментів авторського нарративу від третьої особи, а також діалогічного мовлення персонажів є, окрім індексів прагматичної маркованості вікових значень, наявність значень, денотованих номінативами віку і / або віковими дескрипторами.

Термін *"номінативи"* впроваджується в праці для позначення експліцитних понять, що узуально асоційовані з номінацією різних вікових етапів, осіб і ознак осіб, які "представляють" такий етап, і процесу становлення вікового стану. Отже, номінативи, виокремлені в англomовному художньому дискурсі як одна з ключових операційних одиниць аналізу, фактично є функціональними варіантами систематизованих вище компонентів лексико-тематичних груп, інтегрованих архісемою *"вік людини"*.

Частина досліджень, присвячених засобам на позначення віку, ґрунтується на лінгвокогнітивних засадах когнітивно-дискурсивної парадигми, які однак здебільшого використовують структурні методи компонентного аналізу і польового моделювання для експлікації структури концептів на позначення вікових значень.

Зокрема, у когнітивному розрізі виконана дисертація Авдєєвої О. О., до якої ми вже зверталися під час систематизації результатів моделювання лексико-семантичного поля *"вік людини"* на матеріалі англійської мови. Натомість польове моделювання в зазначеній роботі є лише дослідницькою методикою для виявлення концептосфер, що корелюють із мікрополями поля *"вік людини"*.

Одним із останніх досліджень концепту *"вік людини"* є дисертаційна праця Ю. В. Орлової (2019), яка вивчає архетипне і стереотипне відображення цього концепту у свідомості носіїв англійській мові (у зіставленні з етносвідомістю української і російської лінгвокультурних спільнот). Серед переконливих результатів дослідження – виявлення набору архетипно-символьних ознак і соціокультурних стереотипів віку людини (нейтральних, позитивних, негативних), а також нумерологічної, кольорової, фітоморфної та зооморфної

метафоризації номінацій вікових періодів та осіб за віком. Передконцептуальне підґрунтя концепту представлене архетипами "*час*" (вік людини як персоніфікація часу), "*простір*", "*рух*" й архетиповими ситуаціями (зокрема, сезонно-календарної / релігійної обрядовості) (Орлова, 2019, с. 2–3).

Цікаві спостереження містяться в іншій розвідці цієї ж дослідниці, яка зазначає, що в діахронічному аспекті ключовими поняттями для формування концепту "*вік людини*" є поняття міфологічного, астрономічного, соціального та біологічного часу. Найбільш архаїчні уявлення про вік як міру людського існування пов'язані з універсальним для багатьох етносів світу поняттям "циклічного часу", що сформувався у свідомості людини внаслідок онтологічно заданих часових параметрів буття, зважаючи на ритмічність небесних явищ і їхній тісний зв'язок із діяльністю людини, зокрема, сільськогосподарськими процесами (Орлова, 2014, с. 69).

Взаємозв'язок концептів "*вік*" і "*час*" виявлено в інших наукових працях. Зокрема, як гіпонім концепту часу, співвідносний із позначенням людей певного віку *baby, teenager i adult*, концепт "*вік*" аналізується в американській картині світу (Лебедько, 2002).

Архетипну основу творення концепту "*вік людини*" у свідомості носіїв англійської та інших досліджуваних мов є такі ключові номінації, як: "*людина*", "*тіло*", "*сила*", "*життя*", "*природний час*", "*природний простір*", "*рух по колу*", "*рух уздовж*", "*припинення руху*", "*фізична дія людини*", "*фізичний стан людини*", "*соціальний статус чоловіка*" (Орлова, 2019, с. 4).

Особливості концептуалізації простору віку в англійській мовній свідомості і його категоризації на чотири підвиди віку (хронологічний, біологічний, соціальний і психологічний) науковці пов'язують також з одиницею *self* "*я*" (як категорією самосвідомості, внутрішнім "*я*"). Учені доходять висновку про те, що вік людини, репрезентований різними ад'єктивними поєднаннями з *self*, концептуалізується здебільшого на основі категорій минулого, оскільки людина подумки часто з якихось причин згадує своє минуле і себе в цьому минулому (Ковалева & Александрова, 2000).

Зважаючи на матеріал нашого дослідження (фрагменти англомовного художнього дискурсу), певне значення для усвідомлення його теоретичних і методологічних засад має наукова розвідка О. В. Бахмет. Інтерпретуючи текстові фрагменти, у яких відображено оцінне ставлення персонажів до питань дорослішання і старіння – як свого, так і інших персонажів, – дослідник показує мовну своєрідність вияву вікових змін та їхньої оцінки в мові, що дозволяє експлікувати особливості когнітивного впорядкування досвіду дорослішання / старіння у свідомості мовної особистості. Автор роботи розмежовує оцінні ситуації в авторській розповіді та мовленні персонажів, встановлює аналогії за їхніми видами і класифікує ситуації оцінки за типами залежно від характеру співвідношення суб'єкта і об'єкта оцінки. Науковець доходить цікавого висновку про те, що образ зрілої людини є прототипом всіх образів людини, які вона приміряє протягом усього свого життя – образи дитини, підлітка тощо (Бахмет, 2006).

Одним із перспективних напрямів сучасних лінгвокогнітологічних досліджень є вивчення взаємодії понять віку і емоцій на рівні тексту, а саме в поетичних творах. Зокрема, аналіз емотивних ситуацій, які репрезентують різноманітні концептуальні складники відчуття дитинства, з одного боку, демонструє позитивні емотивні смисли, що становлять прототипне ядро концептосфери "*дитинство*" і, з іншого боку, емотивні ситуації актуалізують необмежену кількість периферійних, додаткових індивідуальних емотивних смислів (Филимонова, 2006, с. 135–141).

Із когнітивними студіями пов'язаний лінгвокультурологічний вектор дослідження категорії "*вік*". Зокрема, науковці стверджують, що особливості вікових характеристик слугують прикладом аксіологічної відносності в різних культурах і мовах. *Вік* є культурною цінністю в західних (американська) і східних (китайська, російська) культурах. Саме з оцінкою певного вікового періоду в тій або іншій культурі корелює, на думку науковців, ціннісна орієнтація етносу, що доводиться, зокрема, на підставі зіставлення найбільш популярних вікових категорій у вищеназваних культурах, зокрема *молодості* і *старості* (Васильєва, 2004).

Отже, у вітчизняній і східнослов'янській лінгвістичній традиції одиниці на позначення "*віку людини*" вивчалися переважно в розрізі структурної парадигми з використанням структурних методів компонентного аналізу і польового моделювання з метою вивчення лексико-семантичної специфіки вербальних засобів вираження віку. Результатом таких розвідок стало визначення і диференціація вікових значень у межах мікрополів лексико-семантичного поля "*віку людини*".

У межах функціональної (когнітивно-дискурсивної / комунікативної) парадигми фокусом дослідження була експлікація структури концептів і концептосфер, асоційованих із різними віковими значеннями, виявлення взаємозв'язку концепту "*вік*" із концептами "*час*" і *self* (внутрішнім "*я*").

Виходячи з когнітивних засад, поодинокі дослідження присвячені осмисленню емотивного і ціннісного складників вікових значень.

Натомість під час аналізу здобутків українських та інших східнослов'янських дослідників нам вдалося виявити поодинокі дослідження або фрагменти наукових праць, присвячених прагматичному аспекту вивчення категорії "*вік людини*", а саме дисертаційну працю О. М. Галапчук (2000), у якій ідентифіковані універсально-вікові, преферентно-вікові та ексклюзивно-вікові мовленнєві стратегії і тактики представників різних вікових груп у 14 найбільш частотних ситуаціях спілкування.

У дисертації С. А. Любимової (2013) лінгвокультурний типаж "*дівчина-flapper*" вивчається з різних методологічних позицій, зокрема в прагматичному аспекті – як набір аксіологічних стратегій реалізації стереотипного образу в газетному, художньому і рекламному дискурсах, у яких неоднаковій оцінці підлягають національні, інтелектуальні, моральні та зовнішні якості дівчат аналізованого віку.

"Прагматика" віку є одним із популярних напрямів наукових розвідок у європейських і американських студіях.

1.2.2 Комуникативно-прагматичні студії. Прагматичний аспект засобів на позначення віку досі залишається поза увагою вітчизняних лінгвістичних досліджень і лише фрагментарно вивчався американськими і європейськими науковцями.

Насамперед, такі наукові розвідки здійснюються в соціолінгвістичному напрямі, в ракурсах конwersаційного аналізу і дискурс-аналізу, фокусуючись на лінгвістичному, прагматичному і когнітивному вимірах проблеми зміни ідентичностей людей різних вікових категорій (найчастіше – похилого віку); на ідеологічному підґрунті вікових номінацій; особливостях комунікації між представниками різних поколінь – як у родинному середовищі, так і між незнайомими людьми.

У площині критичного дискурс-аналізу розглянуто дискурси вікової відповідності, зокрема, дискурсивні функції заголовків на позначення "віку". Такі позначення витлумачено як певні маніпуляції із суспільною свідомістю, оскільки вони нерідко маркують "деякий елемент здивування чи навіть обурення дією, пов'язаною з віковою категорією" (Nussbaum & Coupland, 2004). Наприклад, у заголовках зафіксована невідповідність певної вікової категорії стереотипам поведінки / діям, асоційованих у суспільній свідомості з тим, як має "поводитися" представник такої категорії – наприклад, *teenager giving birth* (підліток, який народжує), *geriatric mom* (геріатрична мама) тощо.

Ці текстуально сконструйовані засоби "вікового маркування" ("*age-tagging*") дослідники трактують як свідоме насадження негативно оцінних соціальних стереотипів із метою ідеологічної дискримінації різних вікових категорій за критерієм віку.

Зацікавлення незмінно викликають проблеми старіння в комплексі взаємопов'язаних когнітивних, соціолінгвістичних, прагматичних і власне лінгвістичних характеристик (Coupland, Coupland, & Giles, 1989, 1993; Nussbaum & Coupland, 2004; Westerhof & Tulle, 2007).

Зокрема, у форматі сучасного критичного дискурс-аналізу ретельно вивчено ідеологічне підґрунтя, на перший погляд, нейтральних концептів "*premature*

ageing" (завчасне старіння) і *"anti-aging protecting"* (захист проти старіння), які щоденно використовуються в різних дискурсах, зокрема в рекламному. З погляду конwersаційного аналізу розглянуто стереотипні для літніх людей відповіді на стандартні питання, наприклад, *How are you?* Такі відповіді найчастіше містять уточнення свого віку (*Not bad for 75*) (Heinrichsmeier, 2020).

У міждисциплінарному аспекті проблема старіння в її віддзеркаленні в художніх літературних творах (насамперед через дослідження авторського наративу), а також різних витворах мистецтва (картинах, скульптурах, фільмах, графіці, фотографії тощо) вивчається новою дисципліною – літературною геронтологією. Цей міждисциплінарний напрям, що інтегрує здобутки літературознавства, мистецтвознавства, геронтології, почасти лінгвістики, аналізує візуальні образи старіння (здебільшого "пропущені" крізь авторську свідомість), різноманітні варіації в інтерпретації вигляду людей літнього віку і самого віку з метою виявлення відповідних соціально сконструйованих репрезентацій (Featherstone & Wernick, 1995).

У комунікативно-прагматичній площині, дотичній до предмета нашого дослідження, комунікативні практики розглянуто як інтерактивний процес, тобто саме в процесі інтеракцій із різними людьми людина починає усвідомлювати свій вік, процеси дорослішання і старіння, засвоює моделі комунікативної поведінки, що очікуються від неї партнерами по комунікації (у глобальному значенні – соціумом).

Прагматика спонтанного діалогічного мовлення, що так чи інакше стосується найменування і характеристики вікових категорій, насамперед вивчається дослідниками із фокусом на обговоренні (*negotiating*) і конструюванні ідентичностей людей літнього віку в щоденних розмовах. Таке конструювання відбувається, на думку науковців, завдяки маніпулюванню суспільними стереотипами, асоційованими зі старістю і старінням.

Зокрема, вплив "розвивальних розмов" (*evolving talk*) на конструювання позитивної ідентичності літніх людей докладно висвітлено у фундаментальній праці Джона Насбаума, Жастін Купленд (Nussbaum & Coupland, 2004)

і в найсучаснішому дослідженні Рахіль Хайнріхмайєр (Heinrichsmeier, 2020), у якому залучено інтегративний підхід, що об'єднує соціолінгвістичну методологію з методами конверсаційного аналізу і дискурс-аналізу.

Окремою дослідницькою проблемою є комунікація між представниками однієї і різних генерацій, що вивчається, з одного боку, у родинному середовищі – як спілкування онуків з батьками, бабусями і дідусями, інтеракції між різновіковими братами або сестрами і, з іншого, у інтеракціях незнайомих або малознайомих людей (Lin, Harwood & Hummert, 2008; McKay & Caverly, 2004; Giles et al, 2003).

Зазвичай комунікація між представниками різних поколінь демонструє вікові відмінності в стилях розмови і прагматичних стратегіях, що застосовуються різновіковими мовцями. Насамперед такі відмінності стосуються особливостей застосування актів, що загрожують позитивному або негативному обличчям співрозмовників, а також стратегій позитивної (зближення) і негативної (дистанціювання і / або пошани) ввічливості (Coupland, Coupland & Giles, 1989; Harwood et al, 1993; Giles et al, 2003).

Наприклад, науковцями з'ясовано, що жінки у віці 30–40 років під час спілкування з жінками від 70 і більше років демонструють домінантні комунікативні ролі, зокрема, в односторонньому порядку беруть на себе право комунікативної ініціативи, право ініціації нових комунікативних ходів, переривання, початку і завершення розмови тощо. Іншими словами, комунікативний стиль молодших жінок порівняно з їхніми літніми партнерами по комунікації відрізняється нав'язливістю (*intrusiveness*), також актами, що загрожують негативному обличчю співрозмовниць, "зазіхаючи" на їхню комунікативну свободу.

Натомість співрозмовниці літнього віку, згідно з опитуваннями, схвалювали такий домінантний стиль комунікації, оскільки інтерпретували його як вияв певного інтересу до їхньої особи і особистого життя (Heinrichsmeier, 2020), тобто вбачали в комунікативній поведінці молодших жінок застосування стратегій позитивної ввічливості зближення.

Водночас, незважаючи на окремі праці, у яких прагматичні стратегії ввічливості і акти, що загрожують обличчю інтерактантів, висвітлюються з погляду вікових відмінностей, прагматика вербальних і невербальних засобів на позначення віку залишається лакунарним аспектом сучасних лінгвістичних, зокрема і зарубіжних, студій. У згаданих вище працях західних науковців "вік" вивчається, на нашу думку, або як одна із соціолінгвістичних змінних (поряд із гендером, соціальним статусом тощо), що впливає на прагматичні особливості комунікації, або як ідеологічний концепт, що вивчається в розрізі маніпулювання суспільною свідомістю. Нарешті, найпоширенішими є дослідження "прикладного" характеру, що аналізують різноманітні, зокрема комунікативні аспекти, пов'язані з проблемою старіння.

Відмінність нашої наукової праці полягає в тому, що і в авторському мовленні, і в мовленні персонажів англomовного художнього дискурсу прагматичному аналізу підлягають саме різноманітні засоби позначення віку, які до того ж висвітлюються в інтегративному ракурсі – конверсаційно-аналітичному, актомовленнєвому, із залученням теорії "обличчя і ввічливості", методології Г. П. Грайса і постграйсiанства тощо.

Одним із новаторських аспектів роботи є також виявлення "прагматики" невербальних засобів позначення віку. Слід зазначити, що ні у вітчизняній, ні в західних і американських дослідженнях із невербальної семіотики нам не вдалося знайти жодної наукової розвідки, присвяченій невербальному аспекту вираження вікових значень.

Зважаючи на це, один із підрозділів цього розділу присвячено огляду тих результатів вітчизняних дослідників, які сформували теоретично-методологічну базу для вивчення прагматичних характеристик невербальних засобів позначення віку в англomовному художньому дискурсі.

1.2.3 Невербалістика і перспективи дослідження невербальних засобів позначення "віку людини" в художньому дискурсі. Дослідження невербальних компонентів спілкування є одним

із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики, оскільки дозволяє вирішити актуальні лінгвoseміотичні, лінгвокультурологічні, прагматичні, семантичні, лінгвокогнітивні проблеми взаємозв'язку вербальних і невербальних знакових засобів з огляду на формування ними єдиного семіотичного простору дискурсу, природи невербальних засобів як маніфестацій знакової сутності людини, її когнітивних, інтерактивних, соціальних, біологічних, культурно-конвенційних характеристик.

Актуальними залишаються питання побудови типології різних типів невербальних знаків, ураховуючи різнорівневі контекстуальні, ситуаційні, інституційні, семіотичні та комунікативно-прагматичні критерії, дослідження особливостей функціонування невербальної семіотики в різних типах дискурсів, вплив невербальних знаків на оптимізацію інтерактивного процесу і на концептосистеми комунікантів.

Зважаючи на такий взаємозв'язок когнітивної і прагматичної функцій невербальних знаків у дискурсивному семіозісі, І. І. Серякова зазначає: "Оперуючи невербальними знаками, збагачуючи їх значеннями (в тому числі і асоціативними), пропонуючи прагматичні інтерпретації, компетентні комуніканти змінюють структуру індивідуального ментального простору адресата, яке, вписуючись в спільний простір комунікативного акту, модифікує всю прагматику дискурсивної практики" (Серякова, 2012а, с. 129).

Оскільки невербальні засоби позначення віку є одним із важливих аспектів цієї дисертаційної праці, доцільно звернутися до здобутків української школи невербалістики, які можуть слугувати теоретико-методологічним підґрунтям роботи.

Українська школа невербалістики зародилася у 80-х роках ХХ століття в наукових працях Л. Ю. Куліш (Кулиш, 1983), Н. В. Василенко (1979), І. І. Серякової (Серякова, 1988а, 1988b). Ці та інші роботи свідчать про те, що українські дослідження виконувалися в рамках функціонально-номінативного напрямку лінгвістики. Були запропоновані класифікації жестів на основі сфери їх застосування, розглянуті функції інших невербальних компонентів комунікації.

На матеріалі різних мов виявлено номінації кінесичних, паралінгвістичних компонентів комунікації, а також способів їх подання в мовленнєвому акті.

Фундаментальна робота Л. В. Солощук (2006) "Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації в сучасному англomовному дискурсі" зміцнила лінгвістичне підґрунтя вітчизняної невербалістики: було виявлено не тільки комунікативну природу невербальних компонентів, але й встановлено моделі їх взаємодії з вербальними компонентами в сучасному англomовному дискурсі.

Зокрема, авторка довела, що номінації кінесичних, проксемічних і просодичних комунікативних компонентів, будучи структурним елементом діалогічного дискурсу, взаємодіють із вербальними компонентами на двох рівнях – макрорівні і мікрорівні. Макровзаємодія вербальних і невербальних компонентів відбувається в процесі автономного функціонування невербального знака як діалогічної репліки. Таким чином, мовленнєвий акт трансформується в парамовленнєвий, якому притаманні всі функції, властиві мовленнєвому акту. Мікровзаємодія відбувається в разі об'єднання вербальних і невербальних знаків у рамках однієї репліки й організована на основі таких принципів: принципу координації, принципу субординації, принципу ідентифікації, принципу контрадикції, – виділених залежно від особливостей організації інформативного поля висловлення, його структурно-семантичної побудови і прагматичної установки.

Нові напрями дослідження української школи невербалістики – когнітивно-дискурсивний і номінативно-прагматичний – окреслилися завдяки роботам І. І. Серякової (Серякова, 2012b) та її послідовників. У монографії "Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках" (Серякова, 2012a) висвітлено семіозисні процеси в системі невербальних компонентів комунікації, невербальний знак вивчено в когнітивному, функціональному, номінативному і прагматичному аспектах.

Дослідниця запропонувала польове моделювання системи невербальних знаків. Уперше описано когнітивну проблематику невербального знака

як комунікативного коду, визначено його еволюційну значущість у глотогенезі, виявлено зв'язок невербального знака з архітектурою когніції і запропоновано трактування метафори невербального каналу зв'язку в комунікативному процесі (Серякова, 2012а).

Особливе значення для нашої дисертаційної праці мають висновки дослідниці стосовно формалізації взаємодії вербального і невербального компонентів комунікативного акту через побудову модулів: монокомпонентного, що містить одну або декілька номінацій одного невербального компонента, і полікомпонентного, що включає номінації декількох типів невербальних компонентів, які належать до жестової, мімічної або просодичної груп (Серякова, 2012а, с. 129).

Отже, І. І. Серякова розробила концептуальні засади невербалістики як лінгвістичної науки комунікативного спрямування і виявила когнітивно-дискурсивну проєкцію об'єктів дослідження (невербального знака, невербального модуля, соматикону) на загальний комунікативний простір дискурсивної практики.

Таким чином, завдяки теоретичним і прикладним дослідженням української школи невербалістики сформувалися такі основні напрями цієї нової сфери комунікативних студій:

– функціональний напрям, що розглядає функціональні можливості невербальної поведінки як маркера психологічних станів і прагматичних намірів комунікантів;

– етнокомунікативний напрям, що вивчає невербальну поведінку людини як спосіб її існування в просторі лінгвокультури;

– когнітивно-дискурсивний напрям, що досліджує невербальні знаки як специфічні способи пізнавальної діяльності людини, що репрезентовані в дискурсивних практиках;

– психолінгвістичний напрям, що виявляє взаємозв'язок візуального та психологічного компонентів комунікації;

– номінативно-прагматичний напрям, який досліджує позначення невербальних дій засобами мови і мовлення, а також виявляє роль таких номінацій у письмовому дискурсі.

Дослідження продовжує традиції української невербалістики і насамперед школи Ірини Іванівни Серякової і в номінативно-прагматичному аспекті вивчення невербальних засобів позначення віку, і в межах функціонального напрямку, аналізуюючи невербальні знаки як поведінкові дескриптори, що реалізують ті або інші прагматичні стратегії і у своїй прагматичній функції можуть виступати знаками-індексами, знаками-іконами або знаками-символами.

Зокрема, прагматичний потенціал номінативних одиниць на позначення зорової поведінки, включаючи актомовленнєву специфіку таких засобів, а також об'єктивні та суб'єктивні чинники їхньої прагматичної варіативності було досліджено на матеріалі англomовної художньої прози О. О. Литвиновим (2011).

Стратегічний і тактичний потенціал проксемічної поведінки мовців із визначенням ролі проксемічного дейксису в англomовному художньому дискурсі в прагматичному аспекті описано в дисертаційній праці О. М. Поліщука (2012).

Для усвідомлення прагматичного потенціалу невербальної комунікації важливими є результати дисертаційної роботи (Черненко, 2008) і низки наукових праць української дослідниці О. В. Черненко, що фокусується на функціональному і прагматичному значенні невербальних знаків у конфліктному дискурсі (Черненко, 2019), у тому числі розглядаючи такий дискурс у конверсаційно-аналітичному ракурсі (Черненко, 2019), що має додаткові імплікації для нашого дослідження з огляду на його завдання і вектори вивчення (включаючи конверсаційно-аналітичний) діалогічного мовлення персонажів, дотичного до обговорення віку людини.

Невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу в поєднанні з вербальними знаками на матеріалі англomовної прози ХХ століття докладно вивчені в дослідженні Л. В. Козяревич (2006), яка ідентифікує вісім базисних стратегій емпатизації дискурсу і пропонує прагматичну диференціацію емпатичних висловлень залежно від двох типів реакцій: на негативний і позитивний стан речей.

Інтегрований номінативно-прагматичний і функціональний підходи втілено в дослідженні Д. Ю. Кузнєцової (2009). Так, авторка вивчає номінативне поле "вираз обличчя" в сучасному англomовному художньому дискурсі водночас

в емотивному (тобто в проєкції на функціональні можливості невербальної поведінки як маркера психологічних станів) і номінативно-прагматичному аспектах. Зокрема, Д. Ю. Кузнєцова (2009) доводить, що "номінаціям виразів обличчя притаманний прагматичний потенціал для самостійної реалізації в дискурсі невербальних комунікативних актів асертива, директива та експресива" (с. 12), виявляючи діапазон прагмасемантичних різновидів ідентифікованих мовленнєвих актів.

Дотичною до предмета нашого дослідження є також наукова розвідка Г. А. Кокози (2011), у якій на матеріалі сучасної англійської публіцистики в дискурсивно-прагматичному аспекті вивчаються дескрипції одягу, зокрема стратегії і тактики презентації індивідумів за допомогою цих дескрипцій. Так, поділ номінативних одиниць (тематичних модифікаторів), які позначають конкретні предмети одягу, на тематичні підгрупи здійснюється на основі семи "*призначення одягу*" за низкою ознак, однією з яких є критерій віку (Кокоза, 2011, с. 8).

У дослідженні прагматики невербальних знаків враховують також адресантно-адресатний фактор, що забезпечує варіативність невербальних знаків і пов'язаний із фізичними, соціальними й емоційно-психологічними маркерами комунікантів (Серякова, 1988а, с. 100). При цьому вік (разом із статтю і станом здоров'я) маркується, на думку І. І. Серякової, саме групою фізичних маркерів (Серякова, 2012а, с. 135). Зокрема, однією з досліджених вікових характеристик є голосові модуляції, що належать до темпоральних постійних параметрів особистості (тобто властивих їй протягом певного періоду її життя) (Серякова, 1988а).

Цілком поділяючи такий погляд, ми однак сподіваємося знайти в матеріалі дослідження докази на користь того, що вікові маркери охоплюють широке коло невербальних дескрипторів, які не обмежуються знаками фізичного самопочуття, але й маркують емоційно-психологічний стан, розумово-когнітивні, інтелектуальні здібності, соціально-статусну і статево-вікову специфіку, що є також індексикальними характеристиками для різних вікових категорій, які підказують комунікантам відповідні моделі комунікативної поведінки.

Окрім прагматичного вектора вивчення невербальних знаків, особливе значення для виопрацювання концептуальних засад нашого дослідження мають окремі спостереження українських невербалістів стосовно специфіки позначення невербальними засобами власне віку людини.

Так, у монографії І. І. Серякової на конкретних прикладах з англomовного художнього дискурсу показано, як полярні вікові характеристики молодшої красивої дівчини і хворого старого експресивно передані автором в номінаціях жестів, дотиків, виразу очей, зовнішнього вигляду, що стають невербальними дескрипторами фізичного стану і зовнішнього вигляду на підтвердження вікового контрасту персонажів (Серякова, 2012а, с. 136).

Певне значення для визначення дослідницького підходу, застосованого в нашій дисертаційній праці, має також коментар І. І. Серякової щодо думки Г. В. Колшанського про необхідність відмежування "всіх звукових, кінесичних і інших виявів людської комунікативної поведінки" (Колшанский, 1974, с. 13) від тих невербальних знаків, що "належать" біології, психології, медицині. Дослідниця цілком справедливо зауважує, що фізичні і біологічні вияви не слід повністю вилучати з поля невербальної поведінки (його периферійної частини), зважаючи на можливість таких засобів характеризувати фізичний або емоційний стан мовця в конкретній ситуації спілкування (Серякова, 2012а, с. 103).

Розвиваючи цю думку щодо предмета нашого дослідження, варто зазначити, що невербальна поведінка навіть як фізіологічний вияв, пов'язаний із життєдіяльністю організму в певний віковий період, слугує дескриптором, знаковим для співрозмовника в плані вибору стратегій зворотної комунікативної поведінки з представником іншої або своєї генерації.

Висновки до розділу 1

Антропоцентризм як базисний принцип сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми – основний методологічний принцип аналізу різнорівневих вікових номінацій, характеристик і обговорень віку, оскільки все, що стосується категорії віку, є "центрованим" на людині, визначаючи спосіб її світосприйняття

і комунікативної поведінки. Особливості застосування вікових значень само характеризують людину за віковим критерієм, маніфестують систему уявлень і ціннісні установки стосовно представників інших вікових категорій; усвідомлення свого віку визначає самоідентифікацію індивіда, зокрема як мовної та комунікативної особистості з відповідними сценаріями і стратегіями інтерактивної поведінки.

Категорія *"вік людини"* об'єктивується в мові, у мовленні та в дискурсі через різнорівневі вербальні й невербальні одиниці на позначення вікової семантики, віддзеркалює послідовні в часі періоди розвитку індивідуумів, які характеризуються багатоплановістю вікових ознак, що неоднаково концептуалізуються залежно від історичної епохи і національно-культурних відмінностей різних етносів та їхніх мовних картин світу, супроводжуються змінами біологічних, фізіологічних, розумово-когнітивних, поведінкових, соціальних характеристик, що формують важливий компонент індивідуальної та колективної ідентичності, на відміну від інших вікових ідентичностей і зумовлюють моделі соціокомунікативної поведінки в інтеракціях з одно- та різновіковими співрозмовниками.

Ключовими поняттями для формування концепту *"вік людини"* є поняття *"часу"*, тому що *вік* означає процес розвитку і зміни в *часі* та існування віку поза часом не є можливим. Як і *час*, *вік* – градуїований континуум, поділений представниками соціуму на дискретні вікові періоди; в аспекті своєї динаміки і напрямку розвитку і вік, і час безперервні, рівномірні, прямолінійні, односпрямовані та незворотні з тією відмінністю, що час не має меж, а вік людини обмежується її життям.

Для позначення темпоральних аспектів дійсності мовна система виопрацювала граматичні (перфектні і тривалі часи) та лексичні засоби з інтеграцією темпоральної семи до семантичної структури слова. Темпоральні уявлення різних етносів про стадіальні і циклічні зміни в часі пов'язані з концептом *"вік"* за допомогою метафор циклу, закритого простору, фаз розвитку рослини, що відбивають архетипні уявлення про ізоморфізми світу та людини.

Особливості концептуалізації і категоризації вікових значень, вікової періодизації, якісних і кількісних вікових критеріїв, позитивної чи негативної оцінки певного віку і асоційованій із віком поведінки є змінними характеристиками, що залежать від історичної епохи та національно-культурних відмінностей різних народів і їхніх мовних картин світу.

Категорія *"вік людини"* в різних галузях наукового знання об'єднує уявлення про вік як про послідовні в часі періоди розвитку і зміни людини, кожний з яких позначений неоднаковим набором вікових ознак (поведінкових, біологічних, фізіологічних, розумово-когнітивних, соціокультурних тощо), а також умовність визначення на підставі цих ознак хронологічно визначених вікових меж.

В українській, ширше – східнослов'янській лінгвістичній традиції категорія *"вік людини"* – об'єкт вивчення переважно в лексико-семантичних і лінгвоконцептуальних студіях. Основними здобутками першого системоцентристського вектора досліджень є моделювання лексико-семантичного поля *"вік людини"* і його мікрополів, а також докладна диференціація і розмежування вікових значень у межах мікрополів. Вікові номінації вивчаються у взаємозв'язку з лексемами на позначення часу і статі, іншими лексико-семантичними і тематичними групами. Результати польового моделювання надають корпус одиниць, необхідних для виділення критеріїв відбору матеріалу нашого дослідження.

У когнітивному аспекті вивчається концепт *"вік людини"* і концептосфери, що експліковані мікрополями однойменного лексико-семантичного поля; досліджується архетипно-символьне підґрунтя концепту *"вік людини"* і його кореляції з іншими концептами, аналізуються емотивний і ціннісний складники вікових значень, а також особливості когнітивної метафоризації номінацій вікових періодів та осіб за віком.

Комунікативно-прагматичний аспект висвітлення категорії *"вік людини"* інтегрує різновекторні наукові студії, переважно американські й західноєвропейські, які фокусуються на особливостях застосування стратегій

ввічливості і актів загрози обличчю, зважаючи на вікові відмінності комунікантів; обґрунтовують вік людини як соціопрагматичну категорію і як ідеологічний дискурсивний конструкт, що дозволяє маніпулювати суспільною свідомістю; найпопулярнішим предметом дослідження залишається вивчення специфіки комунікації людей літнього віку і різних генерацій.

Завдяки теоретичним і прикладним дослідженням української школи невербалістики в рамках цієї нової сфери комунікативних студій сформувалися функціональний, етнокомунікативний, когнітивно-дискурсивний, психолінгвістичний і номінативно-прагматичний напрями вивчення невербальних знаків.

Основні положення розділу відображені у семи публікаціях автора (Пожар, 2017а, 2017б, 2017с, 2017f, 2017g, 2018а, 2019а).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГМАТИКИ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

2.1 Критерії відбору матеріалу дослідження та оперативні одиниці аналізу

Зважаючи на те, що прагматичні особливості засобів на позначення віку аналізуються в праці відповідно до двох рівнів комунікації в художньому дискурсі (між автором і читачем та між персонажами тексту), матеріал дослідження включає дві групи фрагментів.

Для виокремлення фрагментів авторського нарративу, у якому номінуються прагматично марковані вікові значення, у дисертації впроваджено такі одиниці аналізу, як: номінативи і дескриптори віку. Термін "номінативи" позначає поняття, узуально асоційовані з віком, що функціонують в англomовному художньому дискурсі. Це різні експліцитні позначення, які номінують сам віковий етап, особу й особи в певному віковому інтервалі, ознаку особи, яка перебуває на тому чи іншому відрізку життєвого шляху, або процес становлення певного вікового стану: *old, freshman, eighty-two-year-old, young, kid, young woman, an old one, a grown-up, in her mid-fifties, into their eighties* тощо.

Отже, номінативи корелюють з одиницями лексико-семантичного і номінативного полів "вік людини", включаючи не лише ядерні, але й периферійні елементи, що іменують якісно-характеризувальні ознаки віку, можуть мати узуальне конотативне значення, бути оцінно, стилістично й емоційно-експресивно забарвлені. Наприклад, *tomboy (Jo is a tomboy)* містить узуальні конотації, що стосуються не лише хлопчачої поведінки дівчини, але й певного підліткового віку.

Відповідно проміжною ланкою дослідження, що передує виокремленню фрагментів ілюстративного матеріалу, є моделювання лексико-семантичного

поля "вік людини", що, умовно кажучи, виступає джерельною базою для функціонування номінативів віку в англomовному художньому дискурсі.

Другу групу оперативних одиниць аналізу становлять "дескриптори", що виражають поведінкові, зовнішні, статусні та інші характеристики, асоційовані з певним віком, який найчастіше позначений номінативом у найближчому контекстуальному оточенні дескриптора.

Наприклад, у фрагментах *she was interesting and bright and young (...)* *personification of charming, outrageous youth* (Steel, DG, p. 311) дескриптори *interesting and bright* і *charming, outrageous* у препозиції до номінативів *young* і *youth* маркують вікові ознаки, стереотипно асоційовані з образом молодої жінки і з певним віковим періодом.

У фрагменті *William, their son, had just turned eighteen, and was graduating in June. He was going to UC Berkeley in the fall* (Steel, DG, p. 2) такі характеристики персонажа, як: "щойно закінчив школу" і "вступає до університету" – є статусними дескрипторами до номінативу на позначення віку хлопця, що пов'язані із стереотипами, асоційованими з вісімнадцятирічним віком. В *a distinguished older man with grey hair* (Steel, DG, p. 310) у препозиції до номінативу представлений стереотипний дескриптор зовнішності немолодої людини.

Інколи дескриптори здатні функціонувати без номінативів, – якщо значення віку "впливає" з описаних автором характеристик. Так, у *She's a decent person. She's divorced, and she has two boys* (Steel, DG, p. 33) поєднання трьох дескрипторів – двох статусних (розлучена жінка і мати двох дітей) та одного на позначення характеру (*a decent person*) вказує на те, що, найвірогідніше, ідеться про жінку середнього віку (пор.: ознака *decent* не була обрана як визначальна під час опису молодої жінки або дівчини).

Саме дескриптори найчастіше стають фокусом аналізу під час вивчення прагматичної маркованості вікових значень в англomовному художньому дискурсі. По-перше, вони містять контекстуальну інтерпретацію значень, денотованих номінативом, а отже, виявляють стратегію, задіяну автором в інтерпретації текстової ситуації, пов'язаної з дескрипцією віку. По-друге,

дескриптори можуть не збігатися з віковими стереотипами або з відчуттям свого / усвідомленням чужого віку персонажами / нараторами, що властиво для англомовного художнього дискурсу: *He was medium height, and taller than Paris, but he was extremely wiry and lithe. Almost like a young boy* (Steel, DG, p. 316). У наведеному прикладі поведінкові дескриптори, що позначають характеристики, стереотипно асоційовані з молодим хлопцем (що, власне, підтверджується і номінативом віку *a young boy*), насправді описують людину зрілого віку.

Отже, застосування дескрипторів може генерувати додаткові прагматичні смисли – найчастіше конверсаційні імплікатури, які мають відновлювати смислову когерентність (пояснювати "відхилення" від стереотипів).

По-третє, у художньому дискурсі дескриптори можуть бути представлені із залученням стилістичних прийомів – метафори (тригер порушення максими якості інформації), оксюморона (порушує максимум релевантності та способу / прозорості), гіперболи / літоти (порушує максимум кількості інформації), алюзії, парафраза (порушують максимум способу інформації) тощо, що також є тригером прагматичних смислів (*a little girl here might – might brighten things up for you, his wife, a dow-ager of evil omen, Little soul, little angel, a faded tired woman*) (Fitzgerald, ССОВВ, р. 22).

Окрему групу становлять *імпліцитні дескриптори* – такі, що набувають значення вікових характеристик лише в певному контексті, поза яким вони не асоціюються з віковими стереотипами. Так, в *and at fifty-one, he was the managing partner* (Steel, DG, р. 3) дескриптор на позначення статусу – старший партнер, асоціюється з віковими характеристиками зрілого чоловіка п'ятдесяти з гаком років саме через наявність експліцитного номінативу *fifty-one*. Натомість такий соціальний статус не є стереотипом, стало асоційованим саме із зазначеним віком, оскільки в інших контекстах він може належати чоловікам / жінкам інших вікових категорій. У фрагменті *he looked about half her age (...) but everything about him was bright and vibrant and bold, from his brilliant eyes to his spiky hair, to the diamond in his ear* (Steel, DG, р. 315) підкреслені дескриптори (зовнішні та поведінкові) поза контекстом також

можуть характеризувати будь-яку вікову категорію, натомість інтерпретуються як ознаки молодого чоловіка, оскільки знаходяться в постпозиції до відповідного номінативу.

Отже, імпліцитність корелює із взаємообумовленими параметрами відповідність / невідповідність соціальним стандартам і контекстуально-ситуативною залежністю.

Для розв'язання завдань дослідження важливо розмежувати вербальні та невербальні дескриптори віку: кінесичні, проксемічні, такесичні, просодичні, гібридні.

Невербальні дескриптори можуть функціонувати в поєднанні з вербальними номінативами і / або дескрипторами, утворюючи відповідний модуль.

Особливості структурного поєднання номінативів і дескрипторів (як вербальних, так і невербальних) представлені в роботі у вигляді нотацій, де VNom позначає вербальний номінатив, VDes – вербальний дескриптор. Відповідно ідентифікуються дескриптори зовнішності – VDes (appearance), поведінкові – VDes (behaviour), внутрішнього стану / особистісних характеристик – VDes (state of mind / personality traits), статусні – VDes (status), фізичного стану – VDes (physical well-beings). Так, у наведеному вище прикладі *William, their son, had just turned eighteen, and was graduating in June. He was going to UC Berkeley in the fall* (Steel, DG, p. 2) кореляція вікових дескрипторів і номінативу представлена нотацією VNom + 2 VDes (status).

Модель взаємодії може бути ускладненою конвенційною (ConImpl) або дискурсивною імплікатурою (DisImpl) як імпліцитних засобів конкретизації номінативу, дескриптора; обґрунтування невідповідності характеристик, позначених дескриптором, віковому значенню, вираженому номінативом тощо.

Так, у фрагменті *But California seemed like a whole different culture, and even at her age, she felt too old to adjust to it. It was perfect for Meg, but didn't seem like the right move to her mother* (Steel, DG, p. 95).

Прислівник *even* модифікує водночас віковий номінатив і наступний дескриптор внутрішнього стану і є тригером конвенційної імплікатури:

"зазвичай в її віці так не почуваються, тобто вона не є літньою людиною".
Відповідно модель матиме такий вигляд: ConImpl (VNom) # VDes (state of mind).

Невербальні дескриптори позначаються символами: NDes (kin-behaviour) – кінесичний поведінковий дескриптор; NDes (t-behaviour) – такесичний поведінковий дескриптор; NDes (prox-behaviour) – проксемічний поведінковий дескриптор; NDes (pros-behaviour) – просодичний поведінковий дескриптор.

Отже, основним критерієм виокремлення фрагментів *авторського нарративу*, у якому номінуються прагматично марковані вікові значення, є наявність у ньому вікових номінативів і / або вікових дескрипторів (експліцитних і імпліцитних, вербальних і невербальних) віку.

Критерієм виділення фрагментів персонажного мовлення, в якому обговорюються вікові або дотичні до вікових теми, виступає, відповідно до розв'язання завдань дослідження, наявність у них актомовленневого складника, маркерів стратегій і максимум ввічливості, маркерів дотримання / порушення кооперативних максимумів й актуалізації дискурсивних імплікатур та інших прагматичних явищ, пов'язаних з обговоренням віку.

2.2 Етапи лінгвопрагматичного аналізу вербальних і невербальних засобів позначення "віку" в англomовному художньому дискурсі

Аналіз вербальних і невербальних засобів на позначення віку в лінгвопрагматичному аспекті передбачає **вісім** послідовних етапів.

На *першому етапі* дослідження виявлено науково-методологічне підґрунтя вивчення прагматичної специфіки засобів на позначення віку за допомогою загальнонаукових методів, систематизовано наукові погляди щодо усвідомлення поняття "*вік людини*" в лінгвістичному і міждисциплінарному висвітленні, окреслені напрями лінгвістичних розвідок щодо дослідження вікових значень, визначені здобутки невербальної семіотики у сфері індексації поведінкових вікових характеристик, окреслені напрями наукових пошуків у галузі сучасної прагматики з узагальненням результатів, що можуть бути використані під час аналізу "прагматики" вікових значень.

На *другому етапі* аналізу англомовного художнього дискурсу виокремлено 5500 текстуальних фрагментів, що представляють авторський / персональний дискурс, а також репліки і діалоги персонажів, що стосуються номінації і характеристики вікових значень й упорядковані відповідно до критеріїв, запропонованих у 2.1. На цьому етапі використано переважно методи суцільної вибірки і метод словникових дефініцій (для визначення номінативів і дескрипторів віку).

Третій етап включав здійснення прагматичного аналізу засобів на позначення або інтенсифікацію вікових ознак в авторському / персональному дискурсі з метою виокремлення і класифікації таких засобів, як: тригерів порушення кооперативних максим й інференції дискурсивних імплікатур, зокрема дискурсивних імплікатур, що генеруються стилістичними засобами. На цьому етапі застосовувалася низка взаємопов'язаних методів, включаючи власне метод вилучення конверсаційної імплікатури; прийом моделювання як семантичного відтворення зв'язку між компонентами, що характеризують вікове значення; елементи методів стилістичного і контекстуально-інтерпретаційного аналізу, що уможливило, зокрема, виокремлення функціональних типів дискурсивних імплікатур, а також базисних моделей актуалізації вікових значень, до складу яких входить дискурсивна імплікатура.

На *четвертому етапі* був здійснений аналіз вербальних засобів позначення віку як тригерів конвенційних імплікатур, пов'язаних із додатковою актуалізацією вікових значень. На цьому етапі залучалися такі методи: метод вилучення конвенційних імплікатур, метод формально-функціональної прагматики в поєднанні з елементами методів моделювання, стилістичного, контекстуально-інтерпретаційного аналізу та методу кількісних підрахунків, що дозволило ідентифікувати і прокласифікувати найчастотніші лексичні і граматичні тригери конвенційних імплікатур, пов'язаних із дескриптивними віковими ознаками, експлікувати моделі висловлень, що містять ці імплікатури, співвіднести лексико-граматичні тригери конвенційних імплікатур за критерієм їхньої частотності.

Змістом *п'ятого етапу* було дослідження невербальних засобів позначення віку в англomовному художньому дискурсі у смисловому просторі вербально-невербальних семіотичних модулів дескрипції і характеристики вікових значень. Для розв'язання цього завдання була задіяна модульна методика аналізу невербального компонента комунікації, розроблена українською дослідницею І. І. Серяковою (2012а) і представниками її наукової школи (Zhukovska, 2017; Жуковська, 2018 та ін.). На основі застосування цієї методики ідентифіковані базисні (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний) і гібридні модулі. Залучення на цьому етапі методів прагмалінгвістичного і семіотичного аналізів дозволило ідентифікувати основні прагматичні функції невербальних засобів позначення віку, а також установити їхній класифікаційно-семіотичний статус як знаків-індексів, знаків-ікон і знаків-символів.

Шостий–восьмий етапи присвячено висвітленню прагматичної маркованості мовлення персонажів англomовного художнього дискурсу, пов'язаного з обговоренням віку.

На *шостому* етапі з'ясовано специфіку реалізації в персонажному мовленні актів, загрозливих для обличчя співрозмовника, стратегій і максимум ввічливості зближення та дистанціювання, максимум ввічливості. На цьому етапі залучався аналіз, базований на методі вилучення стратегій позитивної і негативної ввічливості, інференційній прагматиці Г. П. Грайса, контекстуально-інтерпретаційному аналізі, що дозволило виокремити чотири типи прагматичної маркованості висловлень, дотичних до позначення віку; виявити функції стратегій ввічливості / загрозливих актів / максимум ввічливості щодо актуалізації та інтенсифікації вікових значень; визначити "вікові" контексти, що зумовлюють використання тієї чи іншої групи прагматичних засобів; маркери їхньої ідентифікації; обґрунтувати корелятивні зв'язки між застосованими стратегіями ввічливості / загрозливими актами й особливостями дотримання / порушення кооперативних максимум й інференції дискурсивних імплікатур; визначити невербальні інтенсифікатори застосованих прагматичних стратегій.

Сьомий етап присвячено дослідженню конверсаційних і прагматичних особливостей питань / розпитів і відповідей про вік. На цьому етапі застосовані

елементи конверсаційно-аналітичного методу із залученням до аналізу обговорень віку таких конверсаційно-аналітичних категорій, як: релевантність і преференційність (пріоритетність) / непреференційність (непріоритетність) мовленнєвого ходу. Частково маркери непреференційності / преференційності питань, розпитувань про вік і відповідей на такі питання вивчалися із залученням прагмалінгвістичного методу, базованого на теорії обличчя і ввічливості.

Восьмий етап дослідження фокусується на ідентифікації та аналізі типів мовленнєвих актів у ситуаціях, пов'язаних з обговоренням віку в мовленні персонажів англomовного художнього дискурсу. За допомогою методу актомовленнєвого аналізу на цьому етапі визначені найбільш поширені типи мовленнєвих актів, що використовуються для опису і характеристик вікових значень, здійснена диференціація актів за критеріями хеджованих / нехеджованих, прямий / непрямий, з ідіоматичною й інференційною іллокутивною силою, а також категорія псевдо мовленнєвого акту – псевдо-комісиву.

2.3 Комплексна методика лінгвопрагматичного аналізу вербальних і невербальних засобів позначення "віку" в англomовному художньому дискурсі

Методика дослідження вербальних і невербальних засобів на позначення віку в авторському дискурсі та в мовленні персонажів англomовного художнього дискурсу має комплексний характер і складається як із загальнонаукових методів (гіпотеза, дедукція, індукція, аналіз, синтез, аналогія, аргументація, узагальнення, обґрунтування, порівняння), так і спеціальних лінгвістичних методів (сукупність лінгвопрагматичних методів).

Серед лінгвопрагматичних методів залучався метод обчислення дискурсивних імплікатур, метод вилучення конвенційних імплікатур, метод дослідження актів, загрозливих для обличчя слухача / мовця, і стратегій позитивної (зближення) і негативної (дистанціювання, поваги) ввічливості, елементи методу стилістичного і тексто-інтерпретаційного аналізу (Воробйова, 2017).

Метод вилучення / обчислення дискурсивної імплікатури, запропонований Г. П. Грайсом, базується на спільному лінгвістичному коді комунікантів, спільних фонових знаннях, контекстуальній інформації і дотриманні принципу кооперації. При цьому виходячи з інференційної прагматики Грайса і постграйсіанства, основним тригером імплікатури є відхилення від однієї або декількох максим кооперації: кількості інформації, якої має бути стільки, скільки в конкретній ситуації потребує конкретний адресат, тобто ані забагато, ані замало; якості (щирості, правдивості); релевантності (логічної зв'язності / когезії та смислової когерентності) і стилю (прозорості, недвозначності). Іншими словами, необхідність дотримання принципу кооперації як необхідний етап вилучення дискурсивної імплікатури означає те, що інференція додаткового імпліцитного смислу власне і дозволяє відновити зв'язність, прозорість, кількість або правдивість інформації, прихованої з міркувань обличчя або з інших причин.

Зокрема, у наведеному фрагменті (його підкресленій частині) порушено принаймні три максими кооперації: стилю / прозорості (висловлення не є однозначним: може бути кілька причин того, чому спілкування з дружиною дає таке відчуття); якості (гіперболізований вислів *thousand years old*); кількості (не надано достатньо інформації стосовно того, чому наратор відчуває себе так із власною дружиною).

Just telling her made him feel a thousand years old. But thinking of Rachel made him feel young again. She was the fountain of youth and hope for him (Steel, DG, p. 22).

Імплікатура відновлюється на основі текстуального контексту (насамперед інформація про те, які відчуття викликають у наратора думки про його молоду подругу); пресупозиційних знань, пов'язаних із "віковими" стереотипами про поведінку і вподобання чоловіків "перехідного" віку; значення адвербіального звороту-модифікатора з гіперболізованою ознакою міри відчуття (*feel a thousand years old*). Отже, дискурсивною імплікатурою, що вилучається в наведеному фрагменті, є: навіть присутність уже немолодої дружини нагадує нараторові про величезну різницю у віці із своєю подругою.

Дискурсивна імплікатура може заповнювати нестачу інформації, пов'язану як із вербальним номінативом (як у наведеному фрагменті), так і з вербальним дескриптором, а також "пояснювати" неузгодженість вікових значень, позначених різними номінативами або номінативом і дескриптором.

Так, у *He smiled at her then, looking like a big goofy kid, and more a boy than the nearly grown man he was* (Steel, DG, p. 10) номінативна група *nearly grown man* утворює імпліцитну смислову антитезу до іншого номінативу в поєднанні з дескриптором зовнішності (*looking like a big goofy kid, more a boy*). Отже, порушуються максима стилю / однозначності інформації (не зрозуміло, чи хлопець дійсно має такий вигляд або лише так виступає в очах матері) і кількості (не надана інформація стосовно того, чому він має інфантильний вигляд). Недостатня смислова ланка може встановлюватися за умови залучення контекстуальних знань про надмірну опіку матері (*Curfews were still a standard at their house, even at eighteen. Even at eighteen, she didn't want him at unsupervised parties. It was an invitation to trouble, and when they were younger, she had called to verify it herself* (Steel, DG, p. 9). Отже, можливо вилучити два види дискурсивних імплікатур: 1) хлопець дійсно має інфантильний вигляд через надмірну опіку з боку матері; 2) мати хоче бачити в дорослому синові дитину, наділяючи його відповідними рисами (друга імплікатура підтримується додатковими до контекстуальних пресупозиційними знаннями). У нотаційному записі характеристика вікових значень за допомогою дискурсивної імплікатури представлена так: VNom 1 + VDes (appearance) # VNom 2 + DisImpl.

Методика вилучення дискурсивних імплікатур застосовується в праці також для імплікатур, тригерами яких є тропи та інші стилістичні засоби: гіперболічних імплікатур як наслідку порушення максими кількості інформації, метафоричними / метонімічними, пов'язаними з порушенням максими якості; алюзійними, парафрастичними тощо, що є результатом відхилення від максими способу інформації; оксиморонної імплікатури внаслідок порушення максими релевантності.

Так, прикладом оксиморонної імплікатури, базованої на оксимороні у складі порівняння, є *A lady got out, then an elderly gentleman, then another*

young lady, *beautiful as sin* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 15), де *beautiful as sin* є тригером порушення не лише максими способу (прозорості інформації), але й постулату релевантності, логіко-семантичної зв'язності. Дескриптор зовнішності, який характеризує номінатив *young lady*, встановлюється як дискурсивна імплікатура "небезпечна краса" внаслідок відновлення логічного зв'язку між частинами оксюморона (модель: VNom + VDes (appearance) = DisImpl).

Іншим методом є метод вилучення конвенційних імплікатур, що також ґрунтується (але не обмежується) на інференційно-прагматичній моделі комунікації Г. П. Грайса. Конвенційні імплікатури, пов'язані з конвенційним значенням слів і граматичних конструкцій, є контекстуально незалежними, тобто актуалізуються відповідно до пресупозиційного значення (лексичної пресупозиції), що і є власне тригером значення, додаткового до експліцитного.

Так, у *Even at eighteen, she didn't want him at unsupervised parties* (Steel, DG, р. 9), що є тригером конвенційної імплікатури "зазвичай у вісімнадцять дорослі не контролюють відвідування вечірок".

Зважаючи на те, що конвенційні імплікатури вивчаються в нашому дослідженні з огляду на їхню функцію як модифікаторів вікових значень, фокусом аналізу в рамках застосування методу вилучення конвенційних імплікатур є насамперед прислівники *still*, *just*, *suddenly*, *recently* тощо, що містять у своїй семантиці темпоральні семи, асоційовані з віком як розвитком у часі; прикметники у ступенях порівняння на позначення вікових ознак; перфектні видо-часові форми; пресупозиційні дієслова і деякі синтаксичні структури.

Зокрема, прислівник *just* здебільшого актуалізує конвенційну імплікатуру "не такий поважний вік", *suddenly* і *just* – конвенційну імплікатуру "неочікуваність / несподіваність вікових змін". Прислівник-модифікатор *still* завдяки одному із своїх значень "незважаючи на" найчастіше модифікує або віковий дескриптор зовнішності (з імплікатурою: "у такому віці люди зазвичай не мають такий добрий вигляд"), або поведінковий дескриптор (із імплікатурою: "У цьому віці люди здебільшого так не поведуться"), значно рідше – інші дескриптори, наприклад, фізичного самопочуття. Так, у фрагменті *She was still young and*

beautiful, she would find someone (Steel, DG, p. 24) *still* є тригером імплікатури "молода і красива для своїх років, тобто не є молодою". У фрагменті *Her memory is still excellent* завдяки лексичній пресупозиції "незважаючи на", що міститься в семантиці прислівника, вилучається конвенційна імплікатура: "в її віці здебільшого проблеми з пам'яттю", тобто вона має поважний вік".
 Модель: ConImpl # VD (*physical well-being*).

Окрім лексичного значення, тригером конвенційної імплікатури може бути значення граматичне. Так, додатковим інтенсифікатором вікових значень є перфектні форми дієслів (*has aged, she's grown*), що завдяки своєму основному семантичному компоненту "поточна релевантність" наголошують на актуальності фактів дорослішання, старіння або інших вікових змін для суб'єкта, з яким відбуваються такі процеси *When the cab drew up at the doors of the theatre, it seemed to him that he had grown years older* (Wilde, PODG, p. 84).

Так, у фрагменті *and it made me feel alive being with her. And younger than I've felt in years* (Steel, DG, p. 19) перфектна форма *I've felt in years* є тригером додаткового значення, асоційованого з віковим дескриптором самопочуття: саме тепер відчуває себе молодшим, ніж будь-коли у своєму житті, тобто завдяки перфектній формі дескриптор самопочуття інтерпретується як "відхилення" від вікового стандарту.

Лексико-граматичними тригерами конвенційних імплікатур є якісні прикметники у вищому і найвищому ступенях порівняння.

Так, у *"She's fifteen years younger than I am," Paris said, starting to sob uncontrollably* (Steel, DG, p. 23) конвенційною імплікатурою є "я старша за неї на п'ятнадцять років, тобто я занадто стара для тебе".

У науковій літературі у форматі прагмасемантики наявні відповідні дослідження, що містять методику вилучення імплікатур на основі компонентів значень (які низка науковців ототожнює з лексичними пресупозиціями), що містяться в таких тригерах, як: *only, too, even, still, already, yet, just, also, in spite of, either, before, after, regardless of, notwithstanding* (Karttunen, 2012; Simons, 2001; Beaver, 2001), імплікативних дієсловах з інфінітивним додатком (Beaver, 1997), експресивних модифікаторах (Cruse, 1986).

Наступний прагмалінгвістичний метод, використаний у дослідженні, випрацюваний у рамках концепції обличчя і ввічливості (Brown & Levinson, 1987; Goffman, 1967; Shevchenko, 2016; Шевченко & Петренко, 2019).

Услід за У. Гоффманом (1967), обличчя витлумачено в дисертаційній праці як риса особистості, пов'язана з уявленням про себе, що створюється в процесі інтеракцій і підтримується іншими людьми; як позитивна соціальна цінність, що особистість стверджує для себе в певний момент спілкування. Різні комунікативні акти можуть сприйматися як такі, що загрожують обличчю одного чи обох інтрактантів, обмежуючи свободу дій, зокрема комунікативних (наприклад, накази, прохання, попередження), або загрожуючи позитивній оцінці співрозмовника (наприклад, вираження критики, обвинувачення, незгоди тощо). Такі акти називають у прагматиці актами загрози обличчю (*face threatening acts*) (Brown & Levinson, 1987). Перша група актів (що впливають на свободу дій) загрожує негативному обличчю, тоді як друга група є актами загрози позитивному обличчю комунікантів. Визначено три типи стратегій, застосування яких дозволяє уникнути актів загрози обличчю: 1) непряма стратегія off-record – використання навмисної неясності через вживання метафори, натяків тощо; 2) пряма стратегія on-record – вираження смислу без пом'якшувальних засобів у ситуаціях, коли ця стратегія не шкодить самооцінці співрозмовника (у родинному колі, у кабінеті в лікаря тощо); 3) стратегії позитивної (виявлення уваги та зацікавленості до співрозмовника, прагнення до порозуміння і згоди) та негативної (мінімізація примусу, виявлення поваги) ввічливості. Негативна ввічливість реалізується в десяти стратегіях: висловлюйся непрямо (Be conventionally indirect); став запитання, будь ухильний (Question, hedge); будь песимістичний (Be pessimistic); мінімізуй ступінь втручання (Minimize the imposition); стався з повагою (Give deference); вибачайся (Apologise); деперсоніфікуй мовця й адресата (Impersonalise S and H); представляй акт, що загрожує "обличчю", як загальне правило (State the FTA as a general rule); використовуй номіналізацію (Nominalise); висловлюйся так, ніби адресат робить послугу мовцю або ніби мовець не робить ніякої послуги адресатові

(Go on record as incurring a debt, or as not indebting) (Brown & Levinson, 1987, p. 131). Позитивна ввічливість залучає 15 стратегій: помічай слухача, приділяй увагу йому, його інтересам, бажанням, потребам (Notice, attend to the hearer (his interests, wants, needs, goods)); перебільшуй (інтерес, схвалення, симпатію до слухача) (Exaggerate (interest, approval, sympathy with the hearer)); підкреслюй зацікавлення до слухача (Intensify interest to the hearer); використовуй маркери належності до групи (Use in-group identity markers); прагни згоди (Seek agreement); уникай незгоди (Avoid disagreement); припускай, установлюй, декларуй спільність (Presuppose, raise, assert common ground); жартуй (Joke); стверджуй, припускай знання і стурбованість мовця щодо потреб слухача (Assert, presuppose the speaker's knowledge of and concern for the hearer's wants); пропонуй, обіцяй (Offer, promise); будь оптимістичний (Be optimistic); залучай до діяльності як мовця, так і слухача (Include both the speaker and the hearer into activity); інформуй або запитуй про причини (Give or ask for reasons); припускай або стверджуй взаємність (Assume or assert reciprocity); задовольняй потреби слухача (у вигляді матеріальних подарунків, вираження симпатії, розуміння, співпраці) (Give gifts to the hearer: goods, sympathy, understanding, cooperation) (Brown & Levinson, 1987, p. 102).

Етапи аналізу відповідно до методу, що базується на теорії обличчя і ввічливості, включають:

1) виявлення маркерів загрози обличчям слухача і мовця (у діалогах персонажного мовлення); маркерів позитивної і негативної ввічливості під час обговорення *вікових* питань (у праці використано термінологію і класифікацію стратегій ввічливості, запропоновану П. Браун та С. Левінсон (Brown & Levinson, 1987));

2) ідентифікацію видів загрози (позитивному, негативному обличчям); стратегій позитивної і негативної ввічливості, що використовуються мовцями в обговоренні асоційованих із віком питань;

3) визначення частотних контекстів, що зумовлюють використання стратегій ввічливості / загрозливих актів / максимум ввічливості або поєднання максимум ввічливості в актуалізації й інтенсифікації вікових значень;

5) з'ясування зв'язків між застосованими стратегіями ввічливості / загрозливими актами й особливостями дотримання / порушення кооперативних максимум і вилучення дискурсивних імплікатур; використанням мовленнєвих актів; невербальними засобами актуалізації вікових значень.

Розглянемо особливості застосування цього методу.

And the good ones like Richard want women half my age. By the time they want me, they have to be a hundred years old. Hardly. A nice fifty-year-old would do you just fine. All we have to do is find one (Steel, DG, p. 300).

Так, у наведеному фрагменті з'ясування такого "делікатного" питання, як "пари" для головної героїні, що безпосередньо пов'язано з її віком і віком можливих претендентів, залучає комплекс засобів позитивної ввічливості, що дозволяють "розрядити обстановку", зробивши обговорення менш болючим. Серед таких засобів – жарт, базований на гіперболізації (*By the time they want me, they have to be a hundred years old*), з боку героїні; еліпсис як засіб синтаксичного спрощення, що скорочує дистанцію; інклюзивне "we" як індекс залучення до спільної діяльності мовця і слухача; напівжартівлива характеристика потенційного кандидата в чоловіки (завдяки *nice* як неочікуваного прикметника-модифікатора для вікового номінативу *fifty-year-old*).

Отже, зазначені засоби реалізують щонайменше три стратегії позитивної ввічливості: жартуй (Joke); припускай або стверджуй взаємність (Assume or assert reciprocity); залучай до діяльності як мовця, так і слухача (Include both the speaker and the hearer into activity). Крім того, низка стратегій ґрунтується власне на змістовному, інформаційному складнику мовлення другого співрозмовника: помічай слухача, приділяй йому увагу, його інтересам, бажанням, потребам (Notice, attend to the hearer (his interests, wants, needs, goods)); будь оптимістичний (Be optimistic); пропонуй, обіцяй (Offer, promise), оскільки одна з можливих іллокутивних сил висловлення *All we have to do is find one* – обіцянка допомогти, що дозволяє визначити його як непрямий комісив.

Водночас обидва мовленнєві ходи в наведеному фрагменті діалогу містять певні показники негативної ввічливості. Оскільки зізнання в тому,

що її чоловікові подобаються молоді жінки і в тому, що їй не просто знайти чоловіка свого віку, є актом, що загрожує позитивному обличчю героїні, такий акт пом'якшується засобами негативної ввічливості, завдяки яким героїня немов би віддаляє себе, свою особистість від денотованої ситуації. Зокрема, для цього використовується генералізація (*the good ones; they*) на позначення чоловіків і негативно-ввічлива стратегія песимізму (*By the time they want me, they have to be a hundred years old*), замаскована під жарт. У зворотному мовленнєвому ході ввічливість дистанціювання виправдана тим, що такий хід є імпліцитною порадою, тобто актом, що загрожує негативному обличчю слухача і потребує компенсаційних засобів. До них належить використання непрямих мовленнєвих актів директиву і комісиву, а також використання мітігованого *would* замість *will*. Отже, під час обговорення питань, дотичних до вікових проблем героїні, реалізуються такі стратегії негативної ввічливості, як: висловлюйся в непрямий спосіб (*Be conventionally indirect*); будь песимістичний (*Be pessimistic*); деперсоніфікуй мовця й адресата (*Impersonalise S and H*).

Застосовані стратегії ввічливості корелюють з іншими прагматичними феноменами: ввічливість дистанціювання – з непрямыми мовленнєвими актами, які є одними із засобів її маніфестації, жарт-гіперболізація – із порушенням максими якості інформації і відповідно актуалізацією імплікатури "мені потрібний нормальний чоловік мого віку".

Для аналізу комплексу невербальних засобів на позначення віку (кінесичних, проксемічних, такесичних, просодичних) використовувалася модульна методика дослідження і формалізації структурної взаємодії вербального та невербального компонентів комунікативного акту, розроблена в площині англомовної художньої комунікації І. І. Серяковою (Серякова, 2012а) і її послідовниками (Zhukovska, 2017; Жуковська, 2018). На основі застосування цієї методики виокремлено і проаналізовано чотири основних (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний модулі) і п'ять гібридних модулів (кінесично-просодичний, кінесично-такесичний, кінесично-такесично-просодичний, ольфакторний оптико-кінесично-просодичний і густативний-ольфакторний).

Методика включала такі послідовні ланки аналізу:

1) виокремлення невербальних кінесичних дескрипторів віку (поведінки, самопочуття тощо): ходи, жестів, поз, напрямку і тривалості погляду, виразу очей, міміки тощо;

2) характеристика невербального дескриптора за критерієм експліцитність / імпліцитність вираження вікових характеристик;

3) обґрунтування кореляції між номінативами, вербальними і невербальними дескрипторами вербально-невербального кінесичного модуля і її схематичне представлення в нотаційному запису;

4) виявлення прагматичних функцій невербального дескриптора віку: адаптивної (вираження психологічного стану, пов'язаного з віком персонажа), самопрезентації, самоідентифікації тощо;

5) встановлення знакового статусу невербальних засобів вираження віку як знаків-індексів, знаків-ікон і знаків-символів.

Аналогічно проаналізовано просодичний, такесичний, проксемічний невербальні дескриптори віку, а також невербальні маркери, інтегровані в гібридні модулі.

Так, у наведеному фрагменті невербальний кінесичний дескриптор "тремтячі невпевнені руки" є стереотипною ознакою, асоційованою з похилим віком людини. Отже, такий дескриптор експліцитний, що позначає поведінкову / зовнішню характеристику, асоційовану з певним віком, і в класифікаційно-семіотичному аспекті корелює із знаком-індексом (якщо в людини тремтять руки, то з високим ступенем вірогідності це літня людина).

"And here is the key, Master Dorian," said the old lady, after going over the contents of her bunch with tremulously uncertain hands (Wilde, PODG, p. 144).

Модель кореляції між вербальними та невербальними дескрипторами модуля схематично має такий вигляд: $VNomKin. = VNom + NDes (kin-behaviour) + VDes (feeling)$.

Натомість у наступному фрагменті два невербальних знаки (просодичний – *sob uncontrollably* і кінесичний – *looked up at him again*) є імпліцитними

дескрипторами, оскільки набувають значення вікових характеристик лише в певному контексті, а саме через наявність прикметника-номінативу віку в порівняльному ступені, що є тригером конвенційної імплікатури "Я старша за неї на п'ятнадцять років". Саме в наведеному контексті така ознака, як неспроможність контролювати емоції, асоціюється із жінкою вже немолодого віку. Як індекс такого віку усвідомлюється і погляд, що завдяки значенню "неодноразовість" (*again*) і наступним мовленнєвим ходам-розпитах інтерпретується як "допитливий".

"She's fifteen years younger than I am," Paris said, starting to sob uncontrollably, and then she looked up at him again, wanting to know every hideous detail to torture herself with. "How old are her boys?" "Five and seven, they're very young" (Steel, DG, p. 23).

Мовлення персонажів англomовного художнього дискурсу, що фокусується на питаннях / розпитах про вік і відповідях на такі питання, аналізується з використанням елементів методу *конверсаційного аналізу*, зокрема ідентифікації маркерів преференційних і непреференційних мовленнєвих ходів (Battistella, 1996; Kravchenko & Blidchenko-Naiko, 2020; Levinson, 1983; Pomerantz, 1984; Yule, 1998). Преференційні мовленнєві ходи є очікуваними, немаркованими, структурно простими, пріоритетними в інтеракції. Непреференційні – маркованими, структурно ускладненими, віддзеркалюючи делікатність або психологічну дискомфортність певної мовленнєвої ситуації. До таких ходів належить, зокрема, значна частина запитань про вік, що (якщо вони не є частиною інституційної комунікації в кабінеті лікаря, слідчого тощо) сприймаються як некоректні, оскільки здатні вразити обличчя адресата.

Отже, маркерами непреференційності таких питань або ширше розпитів про вік є їхня ускладненість хеджами, вибаченнями, самокорекцією, фальстартами, засобами хезитації, пресеквенціями або пресеквентними мовленнєвими ходами для створення сприятливого контексту для обговорення *вікових* питань. Термін "*пресеквенція*" використано в усталеному в конверсаційному аналізі (Schegloff, 2007) значенні – як секвенція, що є певним відхиленням від наступної (основної)

теми діалогу і використовується для створення позитивної атмосфери спілкування або з метою розвідати обстановку перед тим, як формулювати прохання, вимагати, запрошувати, тобто здійснювати мовленнєвий хід, що може бути загрозливий для обличчя співрозмовника.

Оскільки індекси непреференційності значною мірою корелюють із маркерами негативної ввічливості, конверсаційно-аналітичний аналіз розпитів про вік як непреференційних мовленнєвих ходів доречно використовувати в поєднанні з висвітленим вище методом ідентифікації стратегій ввічливості.

Відповіді на запитання про вік також найчастіше оформлюються як марковані засобами ухильності, хеджування і хезитації, тобто є структурно складними і за такими параметрами належать до категорії непреференційних мовленнєвих актів.

Зокрема, у наведеному нижче фрагменті психологічна розгубленість мовця, що має через певні обставини продукувати неправдиве висловлення, тобто непреференційний мовленнєвий хід, виявляється маркерами непевності (*I'm not sure*), хеджуванням (*I don't think*), заповненими (*ah*) і незаповненими паузами хезитації (позначеними чотириразовим тире), самовиправленням, фальстартами.

"About six hours," answered Mr. Button, without due consideration. "Babies' supply department in the rear. Why, I don't think – I'm not sure that's what I want. It's – he's an unusually large-size child. Exceptionally – ah – large" (Fitzgerald, ССОВВ, р. 8).

Крім неперіоритетних мовленнєвих актів, мовлення персонажів, що стосується запитань / розпитів і відповідей про вік, може виявляти (в обмеженому обсязі) риси преференційного мовленнєвого акту. Таке преференційне мовлення використовується в багатокomпонентних секвенціях типу "запитання про вік – відповідь – реакція-комплімент (найчастіше вдаване або щире здивування) з приводу невідповідності зовнішності, поведінки або інших характеристик адресата віковим стереотипам". Іншими словами, відповідь на запитання про вік ініціює репліку для зустрічної репліки-компліменту.

Комплімент, якщо розглядати його в ракурсі стратегій "захисту обличчя", є амбівалентним мовленнєвим актом. З одного боку, він маркує позитивну ввічливість, виявляючи і демонструючи симпатію до слухача (що реалізує відповідно другу і п'ятнадцяту стратегії позитивної ввічливості). З іншого боку, як засіб вираження почуттів щодо слухача, який ставить його у незручне становище з приводу реагування на комплімент, такий мовленнєвий акт може сприйматися як своєрідна загроза позитивному обличчю інтерактанта (Brown & Levinson, 1987, p. 71–73). Це зумовлює, на наш погляд, дещо парадоксальне оформлення цього засобу позитивної ввічливості маркерами ввічливості ненав'язування і дистанціювання (*"I'm 48" – "You are joking, this cannot be. I would give you no more than 35. And that's only because you have two schoolchildren"*) (Steel, DG, p. 172).

Наступним методом, що застосовується у дослідженні, є актомовленнєвий аналіз діалогів і мовленнєвих подій (Серль, 1986; Shevchenko, 2016), що стосуються обговорення віку і вікової тематики. У дисертаційній праці використано класифікацію мовленнєвих актів, впроваджену Дж. Серлем (Searle, 1969, 1975, 1976) із деякими модифікаціями, пов'язаними з виділенням хеджованих і нехеджованих, ідіоматичних та інференційних актів. За Дж. Серлем, визначено такі типи актів: репрезентатив (іллокутивна мета – опис стану речей, констатація фактів), директив (спонукання мовця до здійснення певної дії), експресив (виявлення "етикетних" емоцій і почуттів мовця), декларатив (внесення змін повноважною особою в статус позначеного суб'єкта або об'єкта) і комісив (зобов'язання мовця виконати дію, описану пропозиційним змістом).

Як засвідчив матеріал дослідження, у мовленні персонажів, дотичного до обговорення віку, акти з директивною іллокуцією представлені по-різному, зокрема, можуть бути хеджованими та нехеджованими. Терміни *"хеджований"* і *"нехеджований"* прямих директив уперше ми впроваджуємо в науковий обіг на позначення прямих актів, тобто тих мовленнєвих актів, директивна іллокуція яких підтверджується формально-структурними показниками (зокрема, наявністю імперативної форми дієслова). Нехеджованими є мовленнєві акти прямих

директивів, які містять лексичні засоби-хеджі, що вживаються для зниження прямої та категоричності директивної іллокуції (*kind of, in a way, I think, maybe, perhaps тощо*); утім, нехеджовані прямі директиви не відмічені такими маркерами.

Крім хеджованих і нехеджованих актів, у практичній частині дисертації використовуватимуться поняття ідіоматичних та інференційних актів, що ми запозичили в українській дослідниці Н. К. Кравченко, яка зі свого боку спиралася на поняття ідіоматичності непрямих мовленнєвих актів, упроваджене зарубіжними дослідниками. Ідіоматичні мовленнєві акти – це конвенційні акти з ідіоматичною іллокуцією, зрозумілою без залучення контексту (Sadock, 1972; Searle, 1975; Morgan, 1978). Інференційні мовленнєві акти не є конвенційними, для вилучення їхньої іллокуції необхідні різні види контекстуальних знань (Н. Кравченко, 2017, с. 251).

Отже, етапи актомовленнєвого аналізу включають:

1) ідентифікацію типів мовленнєвих актів і їх розподіл з огляду на частотність представлення в мовленні персонажів, дотичних до обговорення віку;

2) аналіз мовленнєвих актів за критеріями прямий / непрямий, наявність / відсутність формально-структурних маркерів іллокутивної сили і відповідність умовам успішності здійснення акту;

3) аналіз мовленнєвих актів за критеріями хеджований / нехеджований, ідіоматичний / інференційний;

4) обґрунтування прагматичної функції різних видів мовленнєвих актів стосовно вираження мовцями свого ставлення до власного і чужого віку, до вікових процесів, дескрипції вікових ознак і їхньої відповідності / невідповідності віковим стереотипам, поради стосовно дотримання тієї чи іншої узгодженої з віком поведінки тощо.

Проаналізуємо фрагмент персонажного мовлення відповідно до ланок запропонованої методики.

"How sad it is!" murmured Dorian Gray, with his eyes still fixed upon his own portrait. "How sad it is! I shall grow old, and horrid, and dreadful. But this picture

will remain always young. It will never be older than this particular day of June. If it was I who were to be always young, and the picture that were to grow old! For this – for this – I would give everything! Yes, there is nothing in the whole world I would not give!" (Wilde, PDG, p. 42).

У наведеному фрагменті представлена сукупність як вербальних, так і невербальних маркерів експресивної іллокуції. Вербальними засобами є повтор емфатичної конструкції "*How sad it is!*", "*If it was!*", низка окличних речень, прикметники із семою "жахливий", що стають синонімами і віковими дескрипторами похилого віку *grow old, and horrid, and dreadful*, повтор заповнених і незаповнених пауз хезитації (*For this – for this –*), що передають найвищий ступінь хвилювання (коли бракує слів, щоб відтворити емоції). Серед невербальних показників експресивної іллокуції – просодичний (бурмотіння / *murmured* через "сум'яття почуттів": і кінесичний (застиглий погляд: *his eyes still fixed upon his own portrait*) знаки.

Отже, проаналізований комплексний мовленнєвий акт містить структурні і невербальні показники іллокутивної сили мовленнєвого акту експресиву, отже, є прямим експресивом. Завдяки численним маркерам експресивної іллокуції цей акт задовольняє основну умову успішності експресивної іллокуції – "щирість" як психологічний стан мовця. Понад те, накопичення різних формальних маркерів, що інтенсифікують емотивний складник акту, засвідчує максимальний рівень іллокутивної сили (відповідно до критеріїв виокремлення мовленнєвих актів акти одного іллокутивного типу можуть мати різний вияв іллокутивної сили). Прагматична функція такого акту – вираження мовцем свого емоційно-оцінного ставлення до вікових процесів старіння, що є неминучими для людей і особисто для мовця.

Висновки до розділу 2

1. Для виокремлення фрагментів авторського мовлення, у якому міститься найменування і характеристика вікових значень, упроваджено оперативні одиниці аналізу: вікові номінативи, що виражають поняття,

узуально асоційовані з віком, і дескриптори віку (вербальні, невербальні, експліцитні, імпліцитні), що позначають поведінкові, зовнішні, статусні та інші характеристики, асоційовані з певним віком. Дескриптори є фокусом прагмалінгвістичного аналізу вікових значень, оскільки містять контекстуальну інтерпретацію таких значень, можуть актуалізувати ознаки, протилежні віковим стереотипам, генерувати дискурсивні імплікатури тощо.

2. Корпус матеріалу для аналізу формувався з урахуванням різних критеріїв для виокремлення прагматично маркованих фрагментів авторського і персонажного мовлення. Для авторського дискурсу використовувався критерій наявності вікових номінативів і / або вікових дескрипторів (експліцитних та імпліцитних, вербальних і невербальних). Для виокремлення мовлення персонажів, дотичного до обговорення віку, використовувався тематичний критерій (тематика віку). Водночас під час визначення відповідних фрагментів як авторського, так і персонажного мовлення додатково застосовувався прагмасемантичний критерій: наявність маркерів іллокутивної сили, маркерів стратегій ввічливості, маркерів непреференційності / преференційності мовленнєвих ходів, маркерів відхилення від кооперативних максим.

3. Лінгвопрагматичний аналіз вербальних і невербальних засобів на позначення віку в англomовному художньому дискурсі включає **вісім** послідовних етапів, що корелюють із вирішенням основних завдань дисертаційної праці з окреслення теоретичних засад дослідження, ідентифікації та класифікації засобів позначення / інтенсифікації вікових ознак в авторському мовленні як тригерів порушення кооперативних максим, інференції дискурсивних імплікатур; маркерів конвенційних імплікатур; виявлення і систематизації невербальних засобів позначення віку в англomовному художньому дискурсі в смисловому просторі вербально-невербальних семіотичних модулів дескрипції і характеристики вікових значень; висвітлення прагматичної маркованості мовлення персонажів англomовного художнього дискурсу, пов'язаного з обговоренням віку, загрозливими актами, стратегіями позитивної і негативної ввічливості, непреференційними та преференційними мовленнєвими актами, специфічними мовленнєвими актами.

4. Комплексна методика лінгвопрагматичного аналізу вербальних і невербальних засобів на позначення віку в англomовному художньому дискурсі інтегрує загальнонаукові методи із спеціальними лінгвістичними методами: метод словникових дефініцій; метод обчислення дискурсивних імплікатур, метод вилучення конвенційних імплікатур, метод дослідження актів, загрозливих для обличчя слухача / мовця, і стратегій позитивної (зближення) і негативної (дистанціювання, поваги) ввічливості; елементи методу конверсаційного аналізу, контекстуально-інтерпретаційного аналізу, метод актомовленнєвого аналізу, елементи стилістичного аналізу, залучення процедури кількісних підрахунків.

Основні положення розділу відображено в чотирьох публікаціях автора (Пожар, 2017e, 2018b, 2018c, 2018d).

РОЗДІЛ 3

ВЕРБАЛЬНІ І НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: НОМІНАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Зважаючи на специфіку художнього дискурсу прагматичні смисли і засоби їхньої актуалізації, асоційовані з номінативними та дескриптивними засобами на позначення віку, доцільно систематизувати відповідно до двох рівнів комунікації в художньому тексті: з одного боку, між автором і читачем, з іншого, – між персонажами тексту. За термінологією Л. Р. Безуглої (2017, с. 8), зазначені рівні відповідно визначаються як вертикальний і горизонтальний. Раніше ідея вертикального та горизонтального членування художнього тексту (в іншій термінології – парадигматичного і синтагматичного рівнів (Сергеева, 2017, с. 95) висловлювалася багатьма науковцями. Зокрема, В. А. Кухаренко (1988) зазначає, що рубрики вертикального членування художнього тексту "пронизують його горизонтальну структуру" – погляди автора і персонажа, завдяки чому виділяють два мовленнєвих потоки художнього тексту: авторський і персонажний (с. 133). За Вольфом Шмідом (Шмид, 2003), текст персонажів – мімесис протиставлений дієгезису (власне розповіді) і екзегезису (поясненню, коментарю, роздумам тощо).

Зазначений умовний поділ визначив структуру третього і четвертого практичних розділів нашої дисертаційної праці: у цьому розділі розглядатиметься дотична до вікових значень прагматика авторського мовлення; у наступному – аналізуватимуться на матеріалі діалогічного мовлення персонажів у художньому дискурсі прагматичні смисли, актуалізовані засобами на позначення віку.

3.1 Вербальні засоби позначення "віку людини" в англomовному художньому дискурсі: номінативи і дескриптори

Для коректного аналізу вербальних засобів на позначення віку людини доцільно відмежувати дві основні групи таких одиниць із встановленням основних типів їхнього структурного і функціонального взаємозв'язку.

З огляду на особливості матеріалу дослідження, завдання роботи і отримані проміжні результати засоби на позначення віку людини диференційовані на дві групи – *номінативи* і *дескриптори*, – що є оперативними одиницями аналізу в цьому розділі.

Група *номінативів* охоплює різні експліцитні позначення, що номінують сам віковий етап, особу й особи в певному віковому інтервалі, ознаку особи, яка перебуває на тому чи іншому відрізку життєвого шляху, або процес становлення певного вікового стану. Отже, номінативи корелюють з одиницями лексико-семантичного поля "*вік людини*", включаючи не лише ядерні, але й і периферійні елементи, що йменують якісно-характеризувальні ознаки віку. Останні можуть мати узуальне конотативне значення, бути оцінно, стилістично й емоційно-експресивно забарвлені. Наприклад, *tomboy* (*Jo is a tombo*) (Alcott, LW, p. 3) містить узуальні конотації, що стосуються не лише хлопчачої поведінки дівчини, але й певного підліткового віку.

Натомість усі такі одиниці залишаються "системними", тобто значення номінативів не є контекстуально і прагматично зумовленим, воно завжди містить інваріантний компонент, денотативно пов'язаний із поняттям "*вік*". У наших попередніх дослідженнях встановлено корпус номінативних одиниць, тобто номінативів (згідно з термінологією нашої праці), які позначають узуально асоційовані з віковими категоріями поняття і функціонують в англomовному художньому дискурсі.

Дескриптори вказують на якісно-характеризувальні ознаки поняття, названого номінативом. Зазвичай це поведінкові, зовнішні і статусні характеристики, співвідносні з певним віком. У прагмасеміотичному і соціосеміотичному вимірах дескриптори корелюють із віковими стереотипами – рисами і властивостями, що приписані культурою особам певного віку. Зокрема, у наведеному нижче фрагменті (1) номінатив (*Fifteen-year-old*) розкривається двома дескрипторами – зовнішності (за допомогою імпліцитного порівняння з лошам із непропорційно довгими кінцівками) і поведінки (зазвичай у 15 років дівчина-підліток невпевнена в собі, не знає, що "робити" зі своїми руками і ногами).

(1) *Fifteen-year-old Jo was very tall, thin, and brown, and reminded one of a colt, for she never seemed to know what to do with her long limbs, which were very much in her way* (Alcott, LW, p. 4).

Відповідно до запропонованої в роботі нотації взаємозв'язок номінативу і дескриптора схематично можна представити так: VNom + VDes (appearance) + VDes (behaviour), де VNom – вербальний номінатив; VDes (appearance) і VDes (behaviour) – відповідно вербальні дескриптиви зовнішності та поведінки, що інтенсифікують вікове значення, денотоване номінативом.

Натомість дескриптори можуть не відповідати віковим стереотипам і навіть утворювати імпліцитну антитезу із віковими значеннями, позначеними номінативами. Таку неузгодженість можна пояснити або розбіжністю хронологічного віку індивіда з відчуттям свого психологічного віку, як у (2)

(2) *He was feeling his old resilient self or almost so; Dermot came into the flat one afternoon a changed man. He looked his young boyish self* (Jong, T, p. 117).

Модель: VNom # VDes (feeling) + VDes (appearance), де VDes (feeling) – вербальний дескриптор почуттів, і # – знак смислової опозиції дескриптивних ознак значенню, зафіксованому номінативом, або стратегіями автора в моделюванні художньої реальності. Однак у будь-якому разі відхилення від вікової норми матиме особливе прагматичне значення як тригер імпліцитних смислів, призначених відновити смислову когерентність тексту.

Важливо зазначити, що терміни номінативи і дескриптори вживаються в роботі лише для зручності аналізу, оскільки дескриптори, які найчастіше маніфестовані висловленням або навіть сукупністю висловлень, також є засобами номінації (насамперед виходячи з того, що у форматі когнітивно-дискурсивної парадигми відбулося переосмислення певних семіотичних констант, і під знаком усвідомлюється, зокрема, складний комунікативний знак, денотатом якого виступає ситуація, а одиницею позначення – висловлення і текст). Отже, терміни *номінативи* і *дескриптори* диференційовано не стільки на підставі наявності / відсутності номінативно-семіотичних властивостей таких засобів, а виходячи з критерію статусу цих одиниць як, з одного боку, узуальних і експліцитних

номінацій віку, з іншого – (для дескрипторів) контекстуально-ситуативних ознак (фізичних, поведінкових, статусних, зовнішніх), асоційованих із тим чи іншим віком. Виходячи з таких логічних міркувань, "системні" одиниці на позначення якісно-характеризувальних ознак віку (наприклад, *hoary-headed, wrinkled*), незважаючи на їхні дескриптивні функції, відносимо в роботі до номінативів, оскільки, навіть не називаючи поняття вік, вони узуально асоційовані з ним як одиниці периферії номінативного поля "вік".

Запропонувавши загальні визначення впроваджених нами термінів на позначення і характеристику віку людини, зупинимося на докладнішому розгляді номінативів і дескрипторів, а також на особливостях їхнього взаємозв'язку. Номінативи на позначення віку найчастіше виражені в аналізованих текстах іменниками, які номінують сам віковий етап або позначають особу на певному віковому етапі (*infant, minor, spending her youth, a girl in a new dress*), прикметниками (*old beauty, the old hippie, you are not young anymore, youthful, adolescent*), зокрема у ступенях порівняння (*at thirty or forty or older; three younger children*), числівниками (*She is fifty-two, She is eleven years old, under twenty-one, Barbara is forty or so, She was eighteen*), словосполученнями (*middle-aged man, early sixties, old guys, old girl, infant prodigy, ancient woman, old woman old men, young man, a little girl*), значно рідше – дієсловами і віддієслівними формами (*She has aged, She's grown craggy and worn*).

Подекуди номінатив на позначення віку може бути виражений метафорою (*If you ain't a little angel straight from Heaven, She was tall and statuesque, with the lithe body of a young goddess*) або метонімією (*Poor little soul*) – за умови, що значення таких образних засобів як показників віку зрозуміло "поза контекстом", тобто не є ані контекстуально, ані прагматично марковане.

У попередніх працях нами встановлені змістовні і формально-структурні характеристики номінативних одиниць на позначення різних вікових категорій, здійснено словотворчий і лексико-семантичний аналіз номінативів із розподілом на лексико-семантичні групи, визначено національно-культурну специфіку окремих номінативних одиниць у британській і американській мовних картинах світу.

У поодиноких випадках в одному контексті вживається декілька номінативів – номінативний ланцюжок, як у фрагментах (3–5), де номінативи взаємно конкретизують один одного, і саме цей факт, скоріше за все, виключає необхідність подальшої категоризації номінативу в дескрипторах.

(3) *His mother and grandmother treated him like the little boy, like the child he had been two or three years before (Jong, T, p. 13).*

(4) *At that time Hildegarde was a woman of thirty-five, with a son, Roscoe, fourteen years old (Fitzgerald, CCOBB, p. 19).*

(5) *John Whittier died two weeks ago, leaving one child, a girl eleven years old (Porter, P, p. 7).*

У фрагментах (3–5) один із номінативів конкретизує інший із тією відмінністю, що у (4) ідеться про вікові ознаки різних суб'єктів, унаслідок чого один номінатив входить до групи дескриптора іншого (тобто наявність чотирнадцятирічного сина є дескриптором на підтвердження вікового значення, наданого номінативом (*woman of thirty-five*). Натомість, у (2), (3) і (5) ідеться про вікові ознаки одного суб'єкта.

Прикметним у прикладі (5) є те, що іменник *girl*, який в інших контекстах використовується як віковий маркер, уживається тут лише на позначення статі (мабуть, так реалізується принцип економії мовленнєвих зусиль – мовцю немає потреби кодувати два концепти – віку і статі, використовуючи додаткові ресурси, оскільки дворазової (як у прикладі) і навіть одноразової референції до віку достатньо для того, щоб "надлишкова" інформація була розподілена в іншу сферу денотації.

У деяких випадках номінатив може бути імплікований, тобто актуалізуватися на основі конвенційної імплікатури. У такому разі верифікаційним критерієм визначення номінативу в складі імплікатури є абсолютна однозначність вилученої імплікатури, центрованої на віковому значенні. Зазвичай тригерами імплікатури є прикметники *young* і *old* у ступенях порівняння, тобто один із номінативів, що містить компаративну вікову ознаку, імплікує антонімічну номінативну ознаку. Наприклад, у висловленні *he was fifteen years older than she* компаратив *older* однозначно імплікує ознаку *younger* у конвенційній

імплікатурі "вона була на 15 років старшою за нього" (далі така характеристика за потреби може розкриватися поведінковими та іншими віковими дескрипторами). У фрагменті *"Really, girls, you are both to blame", said Meg, beginning to lecture in her elder-sisterly fashion* локальна конвенційна імплікатура стосовно конкретизації віку інших сестер, позначеного номінативом *girls* ("а саме інформація про те, що вони молодші") базується на значенні компаративу *elder*. У нотаційному записі на позначення таких моделей у роботі в подальшому використовуються символи VNom 1 + ConImpl (VNom 2 (impl) (із різними варіантами модифікації базової моделі), де VNom 1 – експліцитна номінативна одиниця в компаративній формі; ConImpl – конвенційна імплікатура; (VNom 2 (impl) – імплікований, але однозначно інтерпретований номінатив, що входить до складу конвенційної імплікатури.

Інша не менш важлива група засобів на позначення віку охоплює *вербальні дескриптори*. Як зазначалося вище, такі контекстуально і ситуативно зумовлені вікові ознаки, що розкривають інформацію, "згорнуту" у вікових номінативах, найчастіше відтворюють соціальні стереотипи (звичайно, пропущені крізь призму авторської свідомості і змодельованого світу художньої реальності) – з огляду на їхню амбівалентність.

Так, у фрагменті (6) дескриптори зовнішності та поведінки розкривають вікові ознаки, позначені номінативами *"manhood"* і *"childhood"*, віддзеркалюючи стереотипні уявлення про те, який мають вигляд представники цих вікових категорій.

(6) *The boy still touched his heart. Halfway between manhood and childhood he was a man in his grey trousers and navy jacket and well-polished shoes, with a start of a dark brown on his upper lip; a child with the braces on his teeth and sweet candor of his smile* (Jong, T, p. 240).

Матеріал дослідження засвідчує, що для експліцитного або імпліцитного розкриття вікових ознак регулярно застосовуються і превалюють у відсотковому відношенні дескриптори зовнішності (у нотації – VDes (appearance) і поведінки – VDes (behaviour). Значно рідше трапляються дескриптори внутрішнього стану – VDes (state of mind), статусні – VDes (status) і фізичного стану – VDes (physical

well-being), як, наприклад, у (7), де дескриптор фізичного стану, що базується на метафоричній ідіомі *not to have all one's marbles*, уточнює вікові характеристики, позначені двома номінативами віку *grandmother* і *old* у моделі: VNom 1 + VDes (physical well-beings) + VNom 2.

(7) "*I have this grandmother (...) She doesn't have all her marbles any more – she's old as hell*" (Salinger, CIR, p. 28).

Відсоткове розподілення різних видів дескрипторів узагальнено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Відсотковий розподіл вербальних дескрипторів,
асоційованих із позначенням віку людини

Вербальні дескриптори	Відсоткове співвідношення
VDes (appearance)	50%
VDes (behaviour)	40%
VDes (state of mind)	3%
VDes (status)	1%
VDes (physical well-beings)	6%

Контекстуальна і ситуативна залежність дескрипторів зумовлює їхнє додаткове прагматичне значення, можливість генерувати імпліцитні смисли, базованість на текстуальних і позатекстуальних пресупозиціях тощо. Тут дескриптори відрізняються за ступенем своєї імпліцитності: чим менше вони асоціюються із соціальними стереотипами і чим більше контекстуально обумовлені, тим вищою є ступінь їхньої імпліцитності та прагматичного навантаження. Так, у фрагменті *old men and women speaking softly to each other* тиха повільна розмова усвідомлюється як поведінковий дескриптор, що характеризує людей похилого віку, лише в контекстуальній підпорядкованості номінативу *old men and women*, оскільки в інших контекстах така поведінка може маркувати психотип людини, її професійну групу тощо.

Матеріал дослідження дозволив виявити певні регулярності в структурному поєднанні та функціонуванні номінативів і дескрипторів. Розглянемо найтипівіші моделі з особливим фокусом на прагматичних властивостях таких засобів відповідно до основної мети нашого дослідження.

Найчастотнішою є модель, у якій вікова ознака, позначена номінативом, розкривається сукупністю дескрипторів, що можуть бути як в препозиції, так і в постпозиції до номінативу, наприклад, у (8), (9) і (10).

(8) *Timothy was a good-natured youth, and a good-looking one, as well* (Porter, P, p. 11).

(9) *The bent old man, he reached out a shaking hand and let it rest for a moment on her bright hair* (Porter, PGU, p. 122).

(10) *Julia doesn't wear dresses, she insists on spending her youth, the brief period in which one can wear anything at-all, stomping around in men's undershirts and leather lace-ups the size of cinder blocks* (Woolf, MD, p. 142).

У першому з наведених фрагментів (8) дескриптори в пре- і постпозиції характеризують відповідно поведінкову і зовнішню ознаки віку, позначеного номінативом *youth*, оскільки добра вдача і гарна зовнішність насамперед співвідносяться з молодим віком. Модель можна схематично представити так: VDes (behaviour) + VNom + VDes (appearance).

Другий фрагмент (9) проілюстрований моделлю VDes (appearance) + VNom + VDes (appearance) + NDes-t (behaviour), де обидва вербальні дескриптори описують зовнішні ознаки стереотипного образу літньої людини. Крім того, в аналізованому прикладі функціонує невербальний такесичний дескриптор (NDes-t (behaviour) – дотик, що також є високо вірогідним саме для поведінки людини літнього віку (*let it rest for a moment on her bright hair*), тому що люди молодого і середнього віку, найімовірніше, налаштували б свою невербальну комунікацію з дитиною по-іншому. На схемі невербальний (такесичний) поведінковий дескриптор зображено символом NDes-t (behaviour).

У третьому з наведених фрагментів (10) дескриптор також характеризує зовнішній вигляд молодої людини, позначений номінативом *youth*, натомість ця ознака є підпорядкованою в цьому випадку поведінковій моделі, стереотипній для світогляду значної групи молоді, для якої стиль одягу і навіть манера ходи є виявом свободи, альтернативних молодіжних моделей поведінки.

Схематично взаємозв'язок номінативу і дескрипторів у (10) представлено так: VDes (appearance) + VNom + VDes (appearance) + VDes (appearance) +

NDes-kin (behaviour), NDes-kin (behaviour) позначає невербальний (кінесичний) поведінковий дескриптор на позначення специфіки молодіжної ходи (*stomping around*), що виражає гендерний нонконформізм.

Однією із частотних є модель, у якій вікова ознака, позначена номінативом, розкривається одним або низкою дескрипторів у постпозиції, що характеризує зовнішні, поведінкові, статусні або інші стереотипи, пов'язані з означеним віком.

Зокрема, у фрагменті (11), що репрезентує модель VNom + 3 VDes (appearance), три дескриптори зовнішності (картата сукня, дві заплетені коси і ляне волосся) у постпозиції до номінативу *little girl*, маркують саме вікові ознаки, стереотипно асоційовані з образом маленької дівчини (на підтвердження стереотипних уявлень свідчить, на наш погляд, образи / зовнішність Червоної Шапочки, Попелюшки, Білосніжки, Пеппі Довгої Панчохи у світовому кінематографі).

(11) *The slender little girl in the red-checked gingham with two fat braids of flaxen hair hanging down her back* (Porter, P, p. 12).

У прикладі (12) йдеться вже про сукупність різних видів дескрипторів – зовнішності (*false teeth that kept slipping*), фізичного стану (*was deaf as a stone*), поведінки (*refused to leave a tip at dinner*) і почуттів (*hated everything*), що певною мірою пов'язані із стереотипними уявленнями про характеристики віку, позначеного номінативом *seventy-five years old* (модель: VN > VD (appearance) > VD (physical well-being) > VD (behaviour) > VD (state of mind)).

(12) *He was seventy-five years old, had false teeth that kept slipping, he was deaf as a stone, rabidly right wing, refused to leave a tip at dinner, and hated everything she believed in* (Steel, H, p. 258).

В окремих випадках дескриптив не потребує номінативу, як, наприклад, у фрагментах (13) і (14).

(13) *Then, clinging like a monkey, she swung herself from limb to limb until the lowest branch was reached* (Porter, P, p. 18).

(14) *They were both quick, agile as monkeys, and yet their knees were always bruised... They were alert and tough and purposeful* (Jong, T, p. 189).

У прикладі (13) поведінковий дескриптор із залученням порівняння однозначно характеризує певний вік (модель VDes (behaviour). Те саме стосується фрагмента (14) з тією різницею, що значення певного віку імпліцитно визначається завдяки сукупності дескрипторів: поведінкових (*quick, agile as monkeys i they were alert and tough and purposeful*) та дескриптора зовнішності (*their knees were always bruised*) відповідно до такої моделі: VDes (behaviour) + VDes (appearance) + VDes (behaviour).

У деяких випадках номінатив "розривається" одним із дескрипторів, відбувається своєрідна семантична транс номінація (якщо провести аналогію з терміном трансфіксація з лінгвістичної морфології), як, наприклад, у (15)

(15) *Young shirtless men toss a Frisbee* (Cunningham, H, p. 14).

Отже, модель наведеного фрагмента матиме такий вигляд: V – VDes (appearance) – Nom + VDes (behaviour).

Як показано на схемі, у наведеному фрагменті висловлення (15) особи певної вікової категорії, позначеної номінативом *young men*, асоціюються з дескриптивними ознаками, що стосуються відповідно зовнішності (одягу: *shirtless*) і дій / поведінки (*toss a Frisbee*), характерних для позначеного віку.

Вербальні дескриптори, виявлені в аналізованих текстах, суттєво відрізняються за ступенем їхньої експліцитності / імпліцитності в аспекті вираження вікових ознак. Як зазначалося вище, імпліцитність корелює із взаємообумовленими параметрами "відповідність / невідповідність соціальним стандартам" і контекстуально-ситуативною залежністю.

Так, у фрагменті (16), представлений у нотації VNom + VDes (appearance) дескриптор у постпозиції на позначення зовнішності – темної, акуратно підібраної сукні асоціюється з віковими характеристиками жінки похилого віку саме через наявність експліцитної номінації *old woman*. Натомість в інших контекстах такий зв'язок не однозначний, оскільки елементи одягу можуть віддзеркалювати особистісні вподобання в будь-якому віці.

(16) *An old woman in a dark, neatly tailored dress appears to be singing* (Cunningham, H, p. 13).

Іншим варіантом постпозитивної моделі є два імпліцитних дескриптори віку, що можуть утворювати смислову опозицію, як у наведеному нижче фрагменті (17), схематично представленому як: VNom (impl) + VDes (status) # 2 VNom + VDes (state of mind).

(17) *The man of wealth had more years, as well as more money, to his credit, while the minister had only a young head full of youth's ideals and enthusiasm, and a heart full of love* (Porter, P, p. 8).

У цьому прикладі визначаємо два номінативи на позначення молодого віку одного з чоловіків – *young* і *youth's*. Вік іншого чоловіка не конкретизований, але зіставлення ознак із характеристикою *the man (...) had more years* дозволяє припустити, що в другому випадку йдеться про людину середнього віку. Значення "людина середнього віку" підтримується імпліцитними дескрипторами статусу *the man of wealth* і *had (...) more money*, які у наведеному контексті асоціюються із віковим інтервалом "зріла людина", але не є константним атрибутом певного віку (багатою може бути і молода, і стара людина).

Вікові статусні ознаки утворюють смислову антитезу з дескрипторами "внутрішнього стану", що характеризують молодий вік іншого чоловіка. При цьому ознака *youth's ideals and enthusiasm* є експліцитним дескриптором, натомість *a heart full of love* може характеризувати людину будь-якого віку і асоціюється з дескриптором молодого віку внаслідок контекстуальної синонімії з попереднім словосполученням.

Серед інших характеристик цього фрагмента варто зазначити наявність тригера конвенційної імплікатури прислівника *only*, який, модифікуючи в синтаксичній позиції другу частину складного речення (*while the minister had only*), водночас змінює смисл усього висловлення в тому сенсі, що вікові поведінкові дескриптори, які характеризують молодого чоловіка, інтерпретуються як статусні ознаки (тобто самі ідеї, ентузіазм і любов не є статком, і в ширшому контексті, недостатні для одруження), що виступає антитезою до статусних характеристик іншого персонажа. Опозиція підтримується сполучником *while*,

завдяки якому статусні дескриптори віку одного чоловіка і вікові дескриптори внутрішнього стану іншого оцінюються за однією шкалою, за критерієм перспективності для одруження.

З огляду на дослідницький апарат сучасної лінгвістичної прагматики, імпліцитні дескриптори віку, не пов'язані із соціальними віковими стереотипами, можна пояснити, виходячи із здобутків теорії релевантності (Wilson, 2009; Wilson & Sperber, 2012; Powell, 2010; Unger, 2006). По-перше, принцип релевантності набуває набагато ширшого значення, аніж максима релевантності, за Г. П. Грайсом (Grice, 1975, 1989) ("не відхиляйся від теми"). Засновники теорії релевантності тлумачать цей принцип як мовленнєву і певною мірою когнітивну універсалью, оскільки все, що ми читаємо або слухаємо, є релевантним, формуючи зв'язне ціле в розумінні. У когнітивному плані це означає, що, застосовуючи принцип релевантності, читач / слухач завжди встановлює смислову когерентність між фрагментами одного контексту. Навіть у разі порушення смислових і логічних зв'язків та очевидній безглуздості сказаного читач / слухач завжди знаходить когнітивні контексти, у межах яких висловлення стає логічним і осмисленим. Такий процес називається контекстуалізацією (подібно термін "*контекстуалізація*" тлумачиться в іншому напрямі соціопрагматичних і дискурсивних досліджень – інтеракційній соціолінгвістиці: як метапрагматичний фрейм, завдяки якому люди "надають смисл" своїм інтеракціям (Gumperz, 1992, 1995).

У конwersаційному аналізі (Heritage, 1995; Sacks, 1992) принцип релевантності трактується так: репліка, яка слідує за іншою реплікою, усвідомлюється як така, що вимовляється "у відповідь" (навіть якщо це не так) або будь-якимось іншим чином пов'язана з попередньою. Найважливіше, що координацію дій комунікантів (до яких належать також автор і читач у художньому дискурсі) із взаємоузгодження смислів можна простежити не лише в діалогах, але і в інших контекстах.

Отже, розширене усвідомлення принципу релевантності певною мірою дає відповідь на те, чому вербальні характеристики, які не виражають

соціо-культурні стереотипи стосовно певного віку, можуть усвідомлюватися як імпліцитні вікові дескриптори, якщо їм передують номінативи віку або контексти, марковані віковими значеннями.

У термінах теорії релевантності експліцитні й імпліцитні вербальні дескриптори доцільно розглядати як засоби залежного контекстуального посилення (*dependent, contextual strengthening*) первинної інтерпретації й уточнення референції, пов'язаної з віковим номінативом.

Отже, як засоби залежного контекстуального посилення, вербальні дескриптори слугують для перевірки інтерпретаційних гіпотез зняття двозначності, багатозначності й уточнення імплікатури. Відповідно до цього, наступний підрозділ дослідження присвячений саме функції вербальних дескрипторів на позначення віку як тригерів додаткових прагматичних смислів: дискурсивної і конвенційної імплікатур.

3.2 Вербальні засоби позначення "віку" як тригери дискурсивних імплікатур

Як показав Г.П. Грайс (1969; 1975; 1989) та його послідовники (Бах, 1994; 2012; Horn, 2004; Карстон, 2004; Potts, 2015), тригерами дискурсивних імплікатур є порушення максим (кількості, якості, релевантності і манери / стилю викладу інформації). Це комунікативно значуще відхилення, що вказує на те, що мається на увазі деяке додаткове значення, яке має бути вилучене слухачем / читачем. Отже, порушуючи максими, комуніканти продовжують імпліцитно слідувати принципу співпраці, відновлюючи логічну узгодженість, повноту інформації, правдивість та однозначність.

Матеріал дослідження показав, що найчастотнішим тригером дискурсивних імплікатур у висловленнях, що характеризують вік і вікові ознаки людини, є порушення таких максим кооперації, як максима кількості і стилю інформації. Розглянемо в цьому зв'язку фрагмент тексту (1).

(1) *She, Clarissa Vaughan, an ordinary person (at this age, why bother trying to deny it?), has flowers to buy and a party to give* (Cunningham, H, p. 11).

Специфіка наведеного фрагмента полягає в тому, що тут уточнення вікової категорії персонажа, позначеної вербальним номінативом *at this age*, декодується не лише за допомогою поведінкового дескриптора ("поводиться як звичайна людина, тобто без оригінальничання і позерства"), але й дискурсивної імплікатури, що потребує додаткових прагматичних зусиль із боку читача. Референція до віку здійснюється за допомогою дейктичного маркера *at this age*, який натомість має досить розмиту семантику, оскільки з'ясування того, скільки років жінці, потребує додаткових інтерпретаційних зусиль із боку читача.

Якщо проаналізувати функціонування цієї одиниці в ракурсі теорії кооперативного принципу і максим Г. П. Грайса, можна дійти висновку про те, що *at this age* маркує порушення водночас двох кооперативних максим: кількості інформації (не надано достатньої інформації автором, що передбачає необхідність залучення контекстуальних знань для конкретизації референта – віку героїні) і стилю (відсутність однозначності та прозорості).

Зі свого боку, порушення максим здебільшого є тригером дискурсивної імплікатури – такого компонента смислу, який "відновлює" дотримання кооперативного принципу, у цьому прикладі – максим кількості і стилю. Відповідно до запропонованої Г. П. Грайсом (Grice, 1975, p. 50) і його послідовниками процедури "обчислення" дискурсивних імплікатур (в іншій термінології – конwersаційних, неконвенційних), тобто з опорою на конвенційне значення використаних слів, знання максим кооперації, фонові знання і особливо (у випадку художнього тексту) контекст, яким насамперед виступає поведінковий дескриптор, вилучається імплікатура: оскільки в її віці немає сенсу вдавати, що вона не є звичайною людиною, Кларисса Воган – жінка зріла / немолода.

Отже, інформація про вік персонажа уточнюється віковим поведінковим дескриптором у поєднанні з дискурсивною (неконвенційною) імплікатурою, що в нотації матиме такий вигляд: VNom + VDes (behaviour) + DisImpl.

Якщо в попередньому прикладі дискурсивна імплікатура заповнює нестачу інформації, пов'язану з вербальним номінативом, то в наступному фрагменті імплікатура дозволяє конкретизувати вербальний дескриптив.

У наведеному нижче прикладі (2) поведінковий дескриптор ґрунтується на ключовому для вилучення смислу цього висловлення дієслові-дескрипторі *brighten* (наповнювати радістю). Натомість поведінка або зовнішній вигляд, які приносять радість іншим, є однією з можливих, але не обов'язкових ознак, асоційованих з образом маленької дівчини, що підтверджується модальним дієсловом *might* із значенням "можливості чогось, невпевненості в чомусь", а також паузою хезитації, що маркована повтором модального дієслова та перервою у звучанні (графічно позначеною як тире).

(2) *A little girl here might-might brighten things up for you, she faltered* (Porter, P, p. 7).

Основною прагматичною характеристикою фрагмента (2) є порушення максими кількості інформації і манери висловлення, оскільки зміст про те, що "маленька дівчина (не конкретна, а будь-яка, що індексується неозначеним артиклем) зазвичай поводить ся так, щоб приносити радість дорослим", не експлікований. Отже, мовець не надає інформацію стосовно того, якими саме мають бути дії / поведінка дівчинки, і зміст поведінкового дескриптора вилучається у вигляді дискурсивної імплікатури, що базується на вербальному тригері *brighten things up* із залученням пресупозицій слухачів (читачів) щодо стереотипної поведінки маленьких дівчаток.

Таким чином, базова для наведеного фрагмента модель $VNom < VDes$ (behaviour / appearance) модифікується так: $VNom + DisImpl = VDes$ (behaviour / appearance).

Розглянутий фрагмент інформативний з огляду не лише на порушення максим кооперації і актуалізації дискурсивних імплікатур, але й інших прагматичних особливостей.

По-перше, в ракурсі теорії обличчя і ввічливості мітигація за допомогою зазначеного повтору модального дієслова (*might – might*) і паузи хезитації вказує на залучення стратегії негативної ввічливості, про що свідчить намір мовця якнайменше заважати слухачеві, не нав'язуючи йому свій погляд.

По-друге, з погляду теорії пресупозицій метафора *a little girl brightens things up* порушує категорійну семантичну пресупозицію, базовану на знанні

про те, який саме актант входить у сферу "застосовності" певного предиката (Падучева, 1977; Кравченко, 2017). У наведеному прикладі насамперед порушена пресупозиція "неживе", пов'язана зі сферою предикації дієслова *brighten up*.

Третім із виявлених видів імплікатур є дискурсивна імплікатура, що ґрунтується на протиставленні вікових значень, позначених різними номінативами або номінативом і дескриптивом (точніше, номінативом і номінативною групою). Так, у (3) номінатив із детермінатором *a man of your age*, що експлікує сему "людина зрілого віку", утворює смислову антитезу з номінативом *freshman*, порушуючи тим самим одночасно три максими: кількості (не надається інформація, яка б пояснювала ненормативний стан речей), манери викладу (непрозора з погляду "здорового глузду") і релевантності (порушення смислової когерентності), що стає тригером конвенційної імплікатури, якою має долатися смислова неузгодженість.

(3) *A man of your age trying to enter here as a freshman* (Fitzgerald, CCOBB, p. 15), модель VNom 1 # VNom 2 + DisImpl.

Аналогічне порушення має місце в прикладі (4), де протиставлені вікові значення, денотовані номінативами *septuagenarian* і *born early this morning* (синонім для *newborn*); модель: VNom 1 # VNom 2 + DisImpl.

(4) *He would have to introduce this – this septuagenarian: "This is my son, born early this morning"* (Fitzgerald, CCOBB, p. 6).

Смислову неузгодженість ілюструють також фрагменти (5–6), у яких вікові значення, позначені номінативами (*old man* і *seventy years of age*), протиставлені дескриптивним смислам, що описують одяг і предмети інтер'єру особи, вік якої денотований номінативом. У попередніх підрозділах одяг / предмети інтер'єру розглядалися як частина дескриптора зовнішності. Натомість у (5–6) такі ознаки набувають значення окремих дескрипторів VDes (*clothing / fitment*).

(5) *With a malicious crackle the old man held up a small white swaddling garment* (Fitzgerald, CCOBB, p. 7), модель: VNom # VDes (clothing) + DisImpl.

(6) *Wrapped in a voluminous white blanket, and partly crammed into one of the cribs, there sat an old man apparently about seventy years of age* (Fitzgerald, CCOBB, p. 5), модель VNom 1 + VNom 2 # VDes (clothing / fitment) + DisImpl.

Для з'ясування когнітивного підґрунтя таких порушень (що на прагматичному рівні корелює з відхиленням від максим кооперації) доцільно звернутися до поняття прагматичної пресупозиції і типів таких пресупозицій, оскільки у всіх наведених фрагментах ідеться, на нашу думку, про порушення загальних пресупозицій, тобто пресупозицій "здорового глузду". У наявних класифікаціях прагматичних пресупозицій із виділенням загальних, міжособистісних, конвенційно-комунікативних і ситуативних типів загальні пресупозиції визначаються як сукупність "загальних" (для членів певної мовної спільноти) знань про світ (Макаров, 2003, с. 135–137), знання "здорового глузду" й онтологічного стану речей у зовнішньому світі.

У наведених фрагментах ідеться про неузгодженість "можливих світів" різних людей, тобто те, що для одного з комунікантів (персонажа, автора, наратора, читача) не є нормативним і відхиляється від онтологічної норми, для іншого відповідає "нормі", оскільки загальні знання про світ коригуються його особистим когнітивним досвідом. У результаті, порушується смислова когерентність, кооперативні максими й актуалізується дискурсивна імплікатура із залученням не лише фонових знань (онтологічної картини світу), але й контексту всього тексту.

Розглянемо фрагмент тексту (7), де смислова антитеза не є такою очевидною, не сприймається як ефект ошуканого очікування, але також потребує відновлення дискурсивної імплікатури.

(7) *Walter Hardy, who's elected to turn forty-six in baseball caps and Nikes; (...) who can stay out all night dancing to house music, blissful and inexhaustible as a German shepherd retrieving a stick (Cunningham, H, p. 17).*

Експліцитний номінатив (*forty-six*) утворює імпліцитну антитезу з комплексом дескрипторів вікових ознак, які зазвичай не асоціюються з віком, позначеним номінативом. Зокрема, це дескриптор зовнішності із зазначенням одягу, характерного для молодіжного стилю (*in baseball caps and Nikes*) і поведінковий дескриптор із референцією до ознак молодіжного стилю життя і витривалості, яка потребується для цього (*who can stay out all night dancing*

to house music), а також стилістичний прийом оригінального порівняння персонажа з німецькою вівчаркою як зразком витривалості (*inexhaustible as a German shepherd retrieving a stick*).

У прагматичній площині імпліцитна антитеза корелює з порушенням максимум кількості інформації (автор не надає інформацію по "суті" справи, тобто читачеві не вистачає інформації стосовно пояснення зовнішнього вигляду та поведінки персонажа його віком) і стилю (слова автора не однозначні й не прозорі). Отже, порушення кооперативних максимум є тригером дискурсивної імплікатури (принаймні на рівні конотативної інформації, асоційованої з іміджевими характеристиками персонажа), яка дозволила б пояснити відхилення від поведінкового і фізичного стандарту, стереотипно співвідносного з означеним віком.

Понад те, у ширшому контексті твору інформація, що міститься в дескрипторах на позначення ознаки денотата "*молодість*", стає функціонально важливішою, аніж експліцитне позначення віку номінативами, що спричиняє розмитість цього денотата (*forty-six*) і денотата "*зрілий вік*", як у (8).

(8) *You see men like Walter all over Chelsea and the Village, men who insist, at thirty or forty or older, that they have always been chipper and confident, powerful of body* (Cunningham, H, p. 18).

Термін "розмитий денотат" ми вживаємо слідом за Н. Д. Арутюновою (Арутюнова, 1999) для позначення слів, денотат яких неможливо однозначно співвіднести з однією конкретною сутністю реальної дійсності, а отже, верифікувати. У нашому випадку – денотат "люди після 30, 40 і старше" неможливо однозначно співвіднести з певною категорією людей, тому що таке поняття не має критеріїв верифікації. Денотат розмитий, оскільки, по-перше, не окреслені межі цієї вікової категорії (*at thirty or forty or older*), по-друге, її контекстуальні дескриптори (у наведеному прикладі також поведінкові та зовнішності) денотують лише молодий вік. Результатом антитези як порушення максимум кількості й однозначності інформації має бути вилучення дискурсивної імплікатури, яка дозволила пояснити, чому саме певна категорія чоловіків не виглядає і не поводить відповідно до свого віку.

Модель фрагмента: VNom # VDes (appearance) + VDes (behaviour) + DisImpl показує, що зовнішній і поведінковий дескриптори підсилюють один одного (VDes (appearance) < VDes (behaviour)), але знаходяться у смисловій опозиції до вербального номінативу (VNom #), наслідком чого стає дискурсивна імплікатура на пояснення антитези (DisImpl).

Окремою групою дискурсивних імплікатур в аналізованому матеріалі визначені імплікатури, тригерами яких є тропи й інші стилістичні засоби.

У зв'язку з цим доречно, на наш погляд, процитувати висновки Л. Р. Безуглої, які стосуються насамперед поетичного дискурсу, але можуть бути застосовані, на нашу думку, до будь-якого художнього тексту: "Імплікатури поетичного тексту відображають і референтну, і естетичну інтенцію. Вони одночасно реферують і до положень речей зовнішнього світу (власне референція), і до слів (авто-референція)" (Безуглая, 2017, с. 8).

Так, у наведеному вище прикладі (2) дія *brighten things up*, приписана маленькій дівчинці (*a little girl*), є метафорою, а, згідно з постулатами Г. П. Грайса, будь-яка метафора порушує максимум якості (правдивості) інформації.

Показовою, у зв'язку з цим є частина фрагмента, який уже наводився вище, але аналізувався в іншому аспекті.

(9) *The old beauty, the old hippie, (...). She still has a (...) good-witch sort of charm* (Cunningham, H, p. 13).

Обидві номінативні групи "детермінатор + номінатив" – оксюморони, оскільки базовані на використанні одиниць, лексичні значення яких утворюють логічну опозицію, компоненти якої взаємно спростовуються. Крім того, один із дескрипторів, що розкриває вікові ознаки, денотовані номінативною групою *old beauty*, також є оксюмороном (*good-witch sort of charm*), незважаючи на те, що протиставлення характеристик *witch* (уособлення зла і потворності) і *charm* мітигované позитивно конотованим прикметником *good* і прислівником-модифікатором *sort of*.

Отже, інтерпретуючи отримані дані в ракурсі прагматичного підходу до аналізу номінативів і дескрипторів віку / вікових ознак, доходимо висновку

про те, що має місце оксиморонна імплікатура – як наслідок порушення кооперативної Максими Способу (або стилю) інформації, тобто правил ясності і прозорості висловлювання, що потребують уникання незрозумілих пояснень, двозначності чи нелогічності.

Серед засобів порушення такої максими автори зазначають алюзії, перифрази і, як у нашому прикладі, оксиморони (Маслюк, 2014, с. 68). Відновлення логічності і зрозумілості здійснюється через інференцію читачем закладеної автором імплікатури. Виходячи із засад рецептивної естетики, вилучені імплікатури, навіть інтендовані автором, не можуть бути ідентичними для всіх читачів і мають варіюватися залежно від когнітивного, афективного і креативного потенціалу інтерпретаторів (тривіальною імплікатурою може бути така: "не дуже вдало намагається здаватися красивою і нестандартною").

Оскільки оксиморони є однією з маніфестацій опозиції (антитези), символічна нотація взаємозв'язків між номінативом і дескрипторами, що приводить до дискурсивної імплікатури, представлена в зазначеному фрагменті аналогічно до моделі у фрагментах (4–9), де мала місце референція до "ненормативного" становища речей зовнішнього світу. Іншими словами, базова модель VNom + VDes (appearance) + VDes (behaviour) має такий вигляд:

VNom (old) # VDes (appearance) (beauty) + VDes (behaviour) (hippie) + DisImpl.

Іншим прикладом є актуалізація дискурсивної імплікатури в

(10) *He seems to grow younger every year* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 20), де оксиморонна імплікатура утворюється внаслідок порушення максими релевантності – результату зіткнення значень двох номінативів віку, який денотує нелогічний (неприродний) стан речей, що суперечить онтологічним пресупозиціям про те, що з віком людина має старіти, а не молодіти.

Натомість дискурсивні імплікатури можуть генеруватися іншими стилістичними засобами, що вживаються як у складі номінативів, так і дескрипторів, наприклад, гіперболою / літотою в разі кількісного перебільшення або зменшення інформації, що порушує максимум кількості інформації;

метафорою, метонімією, які є тригерами порушення максими якості; алюзією, парафразом й іншими фігурами двозначності як тригерами відхилення від максими способу інформації.

Зокрема, у (11) метафоричне віднесення жінки до категорії абстрактних сутностей – "поганих прикмет" є порушенням усіх кооперативних максим, індексуєчи імплікатуру, асоційовану з образами "старої відьми", "кікімори". Отже, дискурсивна імплікатура сама по собі стає віковим дескриптором зовнішності жінки (модель VDes (stylistic device) = DisImpl).

(11) *His wife, a dow-ager of evil omen, "Look!" people would remark. "What a pity! A young fellow that age tied to a woman of forty-five* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 23).

Наведений нижче фрагмент (12) ілюструє водночас гіперболізовану й евфемістичну характеристику зовнішності новонародженої дитини (Бенджаміна Баттона), яка насправді має вигляд дорослої людини:

(12) *It's – he's an unusually large-size child. Exceptionally – ah – large* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 9).

Уживання гіперболізованого модифікатора *exceptionally* й евфемістичного модифікатора *unusually* порушують водночас максими кількості та способу (недвозначності) інформації, унаслідок чого актуалізується дискурсивна імплікатура про якусь загадку, таємницю, яку приховує мовець. Додатковими маркерами порушення зазначених максим є заповнені (*ah* і незаповнені (позначені символом –) паузи хезитації.

Нижче представлено найпоширеніші моделі, у яких дискурсивні імплікатури на позначення або інтенсифікацію вікових ознак генеруються стилістичними засобами.

VNom + VDes (stylistic device) + DisImpl (brighten things up)

VDes (stylistic device) = DisImpl (his wife, a dow-ager of evil omen)

VNom (stylistic device) + DisImpl (Little soul, little angel)

VNom (stylistic device) + DisImpl + VNom + VNom (stylistic device) + DisImpl (unusually large-size child. Exceptionally – ah – large).

Отже, дискурсивні імплікатури у висловленнях, що характеризують вік і вікові ознаки людини, використовуються в чотирьох основних функціональних

варіантах: 1) як додаткова інформація, необхідна для конкретизації вербального номінативу; 2) імпліцитний смисл, що дозволяє встановити зміст поведінкового дескриптора; 3) імпліцитне обґрунтування опозиції (сислової антитези) між значенням, експлікованим номінативом на позначення віку / осіб у певному віковому інтервалі, і віковими ознаками, представленими дескриптивами; 3) відновлення логічності, зрозумілості, інформативності, порушених внаслідок застосування автором стилістичних фігур.

Відсотковий розподіл зазначених функціональних типів представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Відсотковий розподіл моделей із дискурсивною імплікатурою

Модель із дискурсивною імплікатурою	Відсоткове значення
VNom + VDes (behaviour) + DisImpl	20 %
VNom + DisImpl + VDes (behaviour / appearance)	30 %
VNom # VDes (appearance) + VDes (behaviour) = DisImpl; VNom 1 # VNom 2 + DisImpl. VNom # VDes (clothing) + DisImpl;	25 %
VNom + VDes (stylistic device) + DisImpl; VNom (stylistic device) + DisImpl; VNom (stylistic device) + DisImpl + VNom + VNom (stylistic device) + DisImpl; VNom (young lady) + VDes (appearance) + DisImpl; VDes (stylistic device) = DisImpl	25 %

Найчастотнішим тригером дискурсивних імплікатур під час позначення віку і вікових ознак людини є порушення таких максим кооперації, як максима кількості і стилю інформації.

Окрім дискурсивних імплікатур, засоби позначення віку здатні генерувати конвенційні імплікатури, які, за Г. П. Грайсом, базуються на загальноприйнятому значенні слів і граматичних конструкцій. Вони прозорі за дискурсивні (тобто неконвенційні) імплікатури і їхня наявність досягається мовцем / читачем інтуїтивно (Grice, 1975, p. 22–40).

Конвенційним імпліцитним смислам присвячений наступний підрозділ дисертаційної роботи.

3.3 Вербальні засоби позначення "віку" як тригери конвенційних імплікатур

Конвенційні імплікатури актуалізують у дискурсі додаткову інформацію, базовану на семантичному або граматичному значенні слів (Frapolli & Fernandez, 2007; Potts, 2007; Recanati, 2003; Sharvit & Gajewski, 2012), що є у висловленні носіями "згорнутої" предикативності (Н. Кравченко, 2017, с. 53). Тригерами імплікатур можуть також слугувати морфологічні категорії (час, спосіб дієслова, ступені порівняння прикметників, категорії службових слів), що "актуалізують імплікатури в комплексі з лексичним значенням тієї чи іншої частини мови" (М. Сидорова, 2015, с. 60).

Важливо зазначити, що дослідницьким фокусом праці були не всі виявлені тригери конвенційних імплікатур, а лише ті з них, які "дотичні" до актуалізації вікових значень.

Найчастотнішими тригерами у цьому зв'язку є прислівники *still*, *just*, *suddenly*, *recently*, що у своєму пресупозиційному значенні містять темпоральні семи, прикметники у ступенях порівняння, на позначення вікових ознак пресупозиційні дієслова і деякі синтаксичні структури.

Найпоширенішим тригером є прислівник *still*. Завдяки наявності в пресупозиційній структурі його значення асоційованої з віком темпоральної семи "до сих пір" і семантичного компонента "супротив чого, незважаючи на щось" *still* зазвичай актуалізує конвенційну імплікатуру:

(1) *You're still very young* (Steel, H, p. 166); імплікатура: біологічний вік / відчуття свого біологічного віку свідчить про інше. Модель: ConImpl + VNom1 # VNom2 (impl).

Здебільшого прислівник часових відношень *still* модифікує або віковий дескриптор зовнішності "в його / її віці зазвичай не мають такий добрий вигляд", як у прикладах (2), (3) і (5), або поведінковий дескриптор (імплікатура "в його / її віці зазвичай так не поведуться", як у (4).

(2) *Her mother was sixty-one, and still a good-looking woman* (Steel, H, p. 257); "у шістдесят один здебільшого не мають такий добрий вигляд": модель VNom # ConImpl + VDes-appearance).

(3) *She hardly had any wrinkles, and still had a trim figure* (Steel, H, p. 147); "в її віці здебільшого не мають такий добрий вигляд": модель VDes-appearance + ConImpl + VDes-appearance).

(4) *At sixty-one, she was still working* (Steel, H, p. 26); у її віці зазвичай не працюють: модель VNom # ConImpl + VDes-behaviour.

(5) *At forty-two, he still looked thirty, and was in fantastic shape* (Steel, H, p. 31); модель VNom # ConImpl + VNom + VDes (appearance).

Останній фрагмент (5) поєднує одразу два тригери конвенційної імплікатури: прислівник *still* (додатковий смисл: у зазначеному віці, тобто у 42, здебільшого не мають такий добрий вигляд) і пресупозиційне дієслово *looked*, тобто дієслово, у семантику якого входить пресупозиційна сема, на якій базується локальна конвенційна імплікатура (тут: лише справляє таке враження, насправді не молодий).

Значно рідше імплікатура, тригером якої є *still*, пов'язана з характеристикою почуттів / відчуттів (у нотації VDes (feeling), стереотипно асоційованих із певним віком, як, наприклад, у (6)

(6) *He said he was still a child himself* (Salinger, CIR, p. 2); імплікатура: відчуває себе дитиною всупереч своєму віку). Модель: ConImpl + VDes (feeling) + (VNom) # VNom (impl) або у (7)

(7) *They were both around seventy years old, or even more than that (...) you wondered what the heck he was still living for. I mean he was all stooped over, and he had very terrible posture* (Salinger, CIR, p. 6); імплікатура, індексована *still*: зазвичай у його віці і при його фізичній формі інші не відчувають сенсу життя). Модель VNom + ConImpl + VD (feeling) # VDes (appearance).

Отже, частотним тригером конвенційної імплікатури в аналізованому матеріалі є прислівник *still*, що зрозумілий з огляду на кореляцію значень "континуальність" (семи, що визначає основне значення прислівника) і "вік",

із категорією часу. Розглянемо процес актуалізації і смислотворні функції конвенційної імплікатури, індексованої прислівником *still* у поєднанні з іншими тригерами конвенційних значень.

(8) *She is still regal, still exquisitely formed, still possessed of her formidable lunar radiance, but she is suddenly no longer beautiful* (Cunningham, H, p. 34).

Зокрема, у наведеному фрагменті *still* є тригером конвенційної імплікатури, що базована одночасно на двох компонентах значення цього прислівника: "до цього часу, до цих пір" і "незважаючи на те, що". Отже, *still* є модифікатором дескриптора вікової ознаки "має добрий вигляд", додаючи взаємопов'язані додаткові смисли "все ще" і "незважаючи на те, що було / буде сказано про її зовнішність".

В аналізованому фрагменті визначаємо ще один тригер конвенційної імплікатури – прислівник *suddenly*, що модифікує віковий дескриптор *no longer beautiful* конвенційним (тобто асоційованим із семантикою модифікатора) смислом "усупереч тому, що вона все ще має молодий вигляд". Отже, сукупність конвенційних імплікатур, актуалізованих прислівниками-модифікаторами вікових ознак, утворює своєрідну смислову когерентність тексту, специфіка якої виявляється у тому, що вона ґрунтується на відношеннях антитези: "має добрий вигляд усупереч віковим змінам" (триразовий повтор *still*) – уже не красива всупереч тому *suddenly*, що "має добрий вигляд". Отже, конвенційною імплікатурою всього висловлення, що інтегрує декілька "локальних" конвенційних імплікатур, є: процеси старіння для героїні не зворотні. Модель із конвенційними імплікатурами схематично представлено так: 3 ConImpl + VDes (appearance) # ConImpl (VDes-appearance).

Із погляду стилістики смислове і синтаксичне позиціювання тригерів конвенційних імплікатур забезпечує прийом градації – зміну клімаксу ретардацією (антіклімаксом), що передає почуття автора: невтішна констатація факту несподіваного старіння дружини – тимчасове емоційне піднесення (триразовий повтор "оптимістичного" *still*) – ослаблення смислового й емоційного напруження – примирення з очевидним. Якщо застосувати до змістовного

аналізу цього фрагмента термінологію синтаксичної стилістики, то можна, на нашу думку, назвати розташування смислів, маркованих конвенційними імплікатурами і засобами їхньої актуалізації, смисловою рамковою конструкцією (*framing*), або кільцем (*ring repetition*), – із повтором імпліцитного смислу, яким розпочинався фрагмент, наприкінці фрагмента.

Варто зазначити, що, окрім функції модифікації прагматичних дескрипторів віку, проаналізовані вище тригери конвенційних імплікатур відзначені певною семантичною кореляцією із денотативним значенням "*age*" за параметром часу (*length of time, a distinct period*) – завдяки наявності в їхній семантичній структурі сем "обмеженість у часі", "наближеність до теперішнього часу" і "континуальність".

У теоретичному розділі дисертаційної праці і в наших статтях, дотичних до теми цього дослідження, розглянуто різновекторні взаємозв'язки між концептами "*вік*" і "*час*". Виходячи з концептуального підґрунтя про те, що існування віку людини поза часом не можливе, і відповідно вік належить до темпоральних аспектів дійсності, у наших попередніх дослідженнях було проілюстровано особливості актуалізації вікового значення як розвитку в часі за допомогою певних лексичних і граматичних засобів (зокрема, перфектних і тривалих часів).

Отже, дослідження прагматичного ракурсу функціонування одиниць на позначення віку підтверджують і розвивають наші попередні спостереження про взаємозв'язок категорій часу і віку людини – вже в аспекті імпліцитної модифікації вікових ознак за допомогою конвенційної імплікатури, базованої на темпоральних семах у структурі значення тригерів таких імплікатур.

Матеріал дослідження дозволив виявити інші модифікатори дескриптора вікової ознаки, що є маркерами конвенційної імплікатури, ґрунтованої на часових відношеннях. До частотних належить прислівник *just*, що зазвичай є тригером конвенційної імплікатури "неочікувані вікові зміни", якщо стоїть у препозиції до будь-яких лексем із темпоральним значенням, як у (9) і (12), або імплікатури "не так багато років" – у препозиції до номінативу на позначення віку, як у (10).

(9) *At forty-five, just recently, he was no boy, although he looked young for his age* (Steel, H, p. 351).

Так, у (9) завдяки поєднанню двох прислівників часового зв'язку *just* і *recently* перший стає своєрідним модифікатором / конкретизатором другого, актуалізуючи конвенційну імплікатуру "раптовість, неочікуваність вікових змін". Водночас у наведеному прикладі функціонують інші тригери конвенційних імплікатур: пресупозиційне дієслово *looked* (імплікатура: насправді не був такий) і сполучник *although* (який здебільшого тлумачиться науковцями як категорія таких тригерів, що актуалізує імплікатуру "зазвичай у цьому віці не мають молодий вигляд". Модель: VNom + ConImpl + VDes-feeling) # 2 ConImpl + VD (appearance).

Розглянемо інші характерні приклади функціонування часового прислівника *just* з огляду на смислотворні і текстотворні функції конвенційних імплікатур, тригером яких він є.

(10) *She is fifty-two, just fifty-two and in almost unnaturally good health* (Cunningham, H, p. 11).

Так, у фрагменті (10) прислівник-модифікатор *just* числівника на позначення віку (*fifty-two*) є тригером конвенційної імплікатури "це не такий поважний вік". Така імплікатура генерується на основі семантики прислівника *just* і є додатковим смислом, що коментує й інтерпретує експліцитно виражену інформацію. На доказ конвенційності значення імплікатури свідчить те, що в структурній позиції у функції модифікатора кількісного числівника на позначення віку прислівник *just* завжди актуалізує додатковий смисл "не так багато" незалежно від вербального контексту вживання таких словосполучень (пор. *he is just 65, he is just 45* тощо).

Натомість якщо в аналогічній позиції (препозиції) до модифікованого числівника (номінативу) на позначення часу вживається прислівник *nearly*, актуалізується протилежна за віковим значенням конвенційна імплікатура: "вже немало років", як у (11).

(11) *She was nearly forty years old* (Steel, H, p. 35); імплікатура: "тобто вона вже не така молода".

Якщо порівняти з *She was just forty years old*, то, очевидно, як завдяки конвенційній імплікатурі, пов'язаній із семантикою *just*, змінюється зміст усієї інформації "їй усього 40 років": імплікатура "вона ще молода". Отже, *just* спрямовує віковий вектор назад, а *nearly* – уперед.

З іншого боку, часовий прислівник-модифікатор *just* числівника на позначення віку є поліфункціональним засобом, оскільки інформація, що міститься в конвенційній імплікатурі, стає ключовою не лише для наведеної фрази, але й для всього наступного фрагмента тексту (який не наводиться через його протяжність) і понад те одним із засобів смислової когерентності тексту, "підтримуючись" дескриптором фізичного самопочуття (*in almost unnaturally good health*). Модель із конвенційною імплікатурою схематично можна представити так: ConImpl + 2 VNom + VDes (physical well-being).

Завдяки своїй полісемантичності прислівник-модифікатор *just* здатний генерувати різні за змістом конвенційні імплікатури, базовані на різних натомість усталених аспектах його семантичної структури. При цьому варіювання конвенційних імплікатур залежить, за нашими спостереженнями, від їхньої функції як модифікатора номінативу або інших компонентів, дотичних до позначення / характеристики віку.

Так, у наведеному нижче фрагменті (12) *just* модифікує позначення певного проміжку часу. Водночас конвенційна імплікатура, генерована цим прислівником ("цього не було раніше, це вперше"), як і в попередньому прикладі, має когерентні властивості, поєднуючи вікові дескриптори в різних позиціях текстового фрагмента.

(12) *She has aged dramatically, just this year, as if a layer of air has leaked out from under her skin. She's grown craggy and worn. She's begun to look as if she's carved from very porous, gray-white marble* (Cunningham, H, p. 34).

Зокрема, завдяки конвенційній імплікатурі посилюється сема "неочікуваність, несподіваність" змін, що актуалізована прислівником-дескриптором способу дії *dramatically* і підтверджується дескрипторами зовнішності із залученням розгорнутих порівнянь на підтримку неочікуваності та незворотності таких змін.

Додатковим граматичним індикатором конвенційної імплікатури є перфектні форми дієслів (*has aged, She's grown, She's begun*), що завдяки своєму основному семантичному компоненту "поточна релевантність" акцентують актуальність і драматичність для суб'єкта, з яким відбуваються процеси, індексовані видочасовими формами дієслів, факту раптового старіння.

Ще одним тригером конвенційної імплікатури можна вважати, на наш погляд, прислівник *dramatically*, який завдяки своєму пресупозиційному значенню здатний генерувати додаткове значення "катастрофічний", яке також підтримується дескрипторами зовнішності.

Тригером конвенційної імплікатури є також імплікативне дієслово *begin* з інфінітивним додатком або (якщо використовувати власне "прагматичний" термін, – з компліментом. До таких дієслів європейські й американські науковці відносять *to manage to, to forget to, to happen to, to force to, bothered to, was able to* тощо (Beaver, 1997, 2001; Baglini & Francez, 2016; Karttunen, 2012). Імплікативною предикацією, що міститься в інфінітивному додатку, зазвичай генерується додатковий смисл, що дорівнює конвенційній імплікатурі.

She's begun to look > She looks (тобто вона зараз має такий вигляд).

Модель із сукупністю конвенційних імплікатур, проаналізованих у (9), схематично можна представити так: 3 ConImpl + VNom 1 + VDes (appearance) + ConImpl (VNom2) + VDes (appearance).

Отже, серед інших ідентифікованих у художньому дискурсі тригерів конвенційної імплікатури, пов'язаної з уточненням вікової ознаки, є різні категорії дієслів: імплікативні, фактитивні і пресупозиційні. Варто зазначити, що на функції певних дієслів як актуалізаторів конвенційних імплікатур наголошувала низка дослідників (Potts, 2005; Cruse, 1986; Kravchenko, 2017a).

До цієї категорії, зокрема, належать імплікативні дієслова з інфінітивним додатком, що містить імплікативну предикацію – тригер імплікатури (вище із цієї групи проаналізоване імплікативне дієслово *begin to*).

Другу групу формують фактитивні дієслова, що актуалізують конвенційний смисл завдяки наявності в їхній семантиці фактитивної пресупозиції, якою імплікується, що об'єкт дії відрізняється параметром істинності, відповідає

реальному стану речей. До таких тригерів належать дієслова *know, be aware, regret, realize, discover, remember, notice*, а також дієслівні сполучення з прикметниками *glad, lucky, exciting, important* тощо.

Наприклад, у наведеному нижче фрагменті тригером фактивної пресупозиції ("це не підлягає сумніву, не потребує доказів") є дієслівне сполучення з прикметником *it's tacky* ("це вульгарно"). Така пресупозиція впливає на генералізацію наступної частини (*before you're forty*), яка відповідно інтерпретується вже як узагальнено-особова (*generalized personal*), безадресна структура. Отже, завдяки фактивному дієслівному сполученню виявляється конвенційна імплікатура: до сорока років виховані жінки не носять діаманти (імплікується поведінковий віковий дескриптор). Локальною імплікатурою (за умови адресації висловлення) є: "ти ще молода для цього" (імплікується вік).

(13) "*But it's tacky to wear diamonds before you're forty*" (Capote, ВАТ, р. 143). Модель: ConImpl + VDes (behaviour) + VNom.

Як зазначають дослідники, фактивні дієслова сприяють досягненню максимального ступеня асертивної іллокуції, реалізуючи таким чином основну умову для асертивів: відповідальність мовця / автора за істинність висловленого судження. Проте нам вдалося ідентифікувати лише поодинокі випадки інтенсифікації вікового дескриптора імплікатурою, що базується на фактивному дієслові. Отже, конвенційні імплікатури, генеровані фактивними дієсловами, доречно розглядати на горизонтальному рівні комунікації в художньому тексті – комунікації між персонажами на матеріалі їхнього діалогічного мовлення. Натомість цей підрозділ присвячений дослідженню прагматичних особливостей тексту на вертикальному рівні комунікації – між автором і читачем.

Нарешті, третю групу становлять пресупозиційні дієслова, семантика яких є підґрунтям конвенційної імплікатури. Найчастотнішою в проаналізованому художньому дискурсі визначається саме ця група дієслів – тригерів конвенційних імплікатур, серед яких, у свою чергу, найбільш поширеним є дієслово *look* завдяки пресупозиційній семі "лише здаватися, тобто не бути насправді", що дозволяє модифікувати наступний номінатив віку додатковим смислом, пов'язаним із невідповідністю зовнішності певному віку, як у (14–17).

(14) *George said he looked six months old* (Steel, H, p. 383); імплікатура: "насправді той, про кого йдеться, був іншого віку"). Модель: ConImpl + VDes (appearance) # VNom.

(15) *She looked like a child to Marjorie* (Steel, H, p. 166); імплікатура: "насправді був іншого віку". Модель: ConImpl + VDes (appearance) # VNom.

(16) *She looked like a young girl, in her jeans and running shoes with a sweater over her shoulders, and her long hair in a braid* (Steel, H, p. 278); імплікатура: "насправді не була молодою, незважаючи на наступні дескриптори зовнішності". Модель: ConImpl + VDes (appearance) # VNom + 2 VDes (appearance).

(17) *Marie-Louise was forty-two, although Sarah thought she looked much younger* (Steel, H, p. 189). Модель: VNom # ConImpl + VDes (appearance).

Аналогічну функцію виконують дієслова *to seem*, *to appear* і *to pass for*, як це проілюстровано фрагментами (18) і (19).

(18) *He was as clear and sharp as ever and didn't seem quite as frail as he had on her previous visit quite as frail as he had on her previous visit* (Steel, H, p. 20).

Імплікатурою, що базується на пресупозиційній семантиці дієслова *seem*, є: зазвичай він слабкий, саме цей дескриптор фізичного вікового стану від нього очікується; такий смисл підтримується іншим тригером конвенційної імплікатури – *as ever*: у попередні візити він виглядав / поведився набагато гірше. ConImpl (VDdes-behaviour) + ConImpl + VDdes (appearance) # VDes (impl).

(19) *They appeared about the same age, and could have passed for brothers* (Fitzgerald, CCOBB, p. 16).

У (19) обидва дієслова містять пресупозиційні семи заперечення певного стану речей, на яких базуються імплікатури "насправді не є одного віку, не є братами".

Пресупозиційним дієсловом є лексема *insist*, оскільки, крім основного значення, вона містить додатковий лексико-семантичний пресупозиційний компонент "долати опір у процесі переконання", який коментує експліцитно виражену інформацію, як, наприклад, у (20).

(20) *Her thoughts went back to her sister, Jennie, who (...) as a girl of twenty, had insisted upon marrying the young minister, in spite of her family's remonstrances* (Porter, P, p. 8).

Дієслово *insisted* здебільшого вживається у двох основних значеннях: "проявляти наполегливість" (*demand something forcefully*) і "тривалість, багатократність дії в часі з метою отримання бажаного результату" (*persist in*). Отже, друге із значень ґрунтується на семі, дотичній до часових відношень.

Натомість тригером конвенційної імплікатури стає інша семантична пресупозиція, яка також входить до значення цього дієслова: "дія, що має ознаку примусу, здійснюється проти волі інших". Саме на цьому пресупозиційному компоненті семантики дієслова *insisted* базується конвенційна імплікатура ("діє супротив волі старших, родини"), що виконує функцію поведінкового дескриптора, оскільки "безкомпромісність" і непокора – характеристики віку дівчини, означеного номінативом *a girl of twenty*.

Іншим маркером конвенційної імплікатури в проаналізованому вище фрагменті є прийменник *in spite of* (*in spite of her family's remonstrances*), що імплікує контраст між поведінкою / бажаннями дівчини і волею її родини, утворюючи смислову когерентність з іншою конвенційною імплікатурою "діє супротив волі старших, родини", базовану на пресупозиційній семі дієслова *insist*.

Додатковим тригером імплікатури є видочасова форма Past Perfect (*had insisted*), що актуалізує додаткову сему "результативної діяльності в минулому", підсилюючи імплікований поведінковий дескриптор віку "безкомпромісність", що ґрунтується на конвенційній імплікатурі, актуалізованій дієсловом *insist*. Модель із конвенційними імплікатурами схематично можна представити так: VNom + ConImpl + VDes (behaviour) + ConImpl.

Серед інших тригерів конвенційних імплікатур, частина яких за своєю узуальною семантикою не стосуються ані до часових, ані до вікових параметрів, проте також здатні виступати модифікаторами номінативу або дескриптора віку, ідентифіковані прислівники *only, even, yet, ever (as ever), at least* прийменник *in spite of*, сполучник *though*.

Зокрема, у фрагменті (21) *only* як модифікатор вікового номінативу імплікує додаткову "конвенційну" інформацію відмови в проханні, асоційовану з віком персонажа: "ти ж маленький, тобі ще зарано носити довгі штани". Імпліцитна відмова, базована на конвенційній імплікатурі, схематично має такий вигляд: VNom 1 + VDes (appearance) # ConImpl + VNom 2).

(21) *"Fourteen is the age for putting on long trousers – and you are only twelve"* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 12).

У (22) завдяки *as ever* імплікується додатковий смисл "зазвичай вона не є достатньо енергійною і красивою", модифікуючи поведінковий і зовнішній дескриптори віку (модель: ConImpl # VDes (behaviour) + VDes (appearance)).

(22) *She was as lively and beautiful as ever* (Steel, Н, р. 348).

У (23) *even* у першій частині фрагмента є тригером імплікатури "це не властиво для його віку, а властиво для більш молодого віку", яка майже дублюється іншою імплікатурою, індексованою повторним вживанням *even* (імплікатура: юнакам властиво про таке думати, а для 67 – ні). Модель: ConImpl # VNom 1 + ConImpl + VDes (thoughts) # VNom 2.

(23) *"Even at my age, and I'll be sixty-seven January ten. (...). I don't remember thinking about it so much even when I was a youngster and it's every other minute"* (Capote, ВАТ, р. 125).

У (24) *at least* актуалізує конвенційну імплікатуру "зазвичай ходить більше ніж годину", пов'язану з віковим дескриптором фізичного стану (витривалості).

(24) *She walked at least an hour a day* (Steel, Н, р. 147).

Серед граматичних тригерів конвенційних імплікатур насамперед визначена морфологічна часо-видова категорія перфекта, як проілюстровано прикладами (25) і (26), і ступені порівняння прикметників на позначення віку.

(25) *And whatever friends he had once had, he had long since outlived them* (Steel, Н, р. 8). Минулий доконаний час підтверджує незворотність хронологічного часу, тобто граматичний час показує, як синхронізується з віком людини імплікатура, коли людина знаходиться в такому віці, що все для неї вже в минулому.

(26) *His mind was as sharp as it had ever been* (Steel, H, p. 1). Імплікатура: завдяки перфектній формі дескриптор фізичного стану інтерпретується як "відхилення" від вікового стандарту).

Окрему групу тригерів конвенційних імплікатур становлять якісні прикметники у вищому і найвищому ступенях порівняння, які вирізняються різною частотністю. Зокрема, прикметники у вищому ступені становлять як тригери конвенційних імплікатур 70 %, тоді як прикметники в найвищому ступеню порівняння – лише 30 %.

Як найчастотніші маркери конвенційної імплікатури, що використовуються у складі вербальних *номінативів* віку людини, ідентифіковані прикметники *young* і *old*.

(27) *But a sick mother suddenly widowed and left with three younger children besides Nancy herself, had forced the girl into doing something toward their support* (Porter, P, p. 6).

У наведеному висловленні вік дівчини відносно окреслюється позначенням віку інших дітей у родині *three younger children besides Nancy herself*. Конвенційна імплікатура базована на значенні компаративу *younger*: "Якщо є діти, молодші за неї, вона відповідно є старша за них". Підтвердження і конкретизація імплікатури здійснюється за допомогою поведінкового дескриптора *doing something toward their support*, що дозволяє розподілити полісемантичне слово *girl* у денотативну категорію "дорослі" (на основі дескриптивної ознаки "може працювати, допомагаючи родині").

У символічній нотації ця модель представлена так: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl) + VD (behaviour).

Аналогічно, в (28) *He must be twenty years younger than his wife* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 22) вік дружини конкретизується конвенційною імплікатурою "є / виглядає на двадцять років старшою за свого чоловіка", підтверджуючи модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

Із деякими варіаціями та сама модель простежується у всіх прикладах, пов'язаних з актуалізацією конвенційної імплікатури на основі компаративної форми прикметника, як, зокрема, показують фрагменти (29) і (30).

(29) *"He was two years younger than I was"* (Salinger, CIR, p. 21). Імплікатура: "я був на 2 роки старшим за нього"; модель VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

(30) *"I meant the girlfriend. The one younger than his oldest kid"* (Steel, H, p. 68). Імплікатура: "його старшій дитині більше років, ніж його подрузі"; або – "вона йому в доньки годиться"; модель VNom 1 + ConImpl + VNom 2 + VN).

Уживання прикметника-тригера конвенційної імплікатури в найвищому ступені ілюструє фрагмент (31) *She had been but a girl of fifteen, the youngest* (Porter, P, p. 8).

Завдяки лексико-граматичному значенню лексеми *the youngest* вік інших дітей встановлюється приблизно, на основі конвенційної імплікатури, що базується на граматичному значенні: "решта дітей у родині була старше ніж п'ятнадцять років, отже, найімовірніше, дорослими"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2.

Варто зазначити, що у всіх наведених прикладах ступені порівняння прикметників є тригерами конвенційних імплікатур, побудованих на імпліцитному порівнянні вікових ознак різних суб'єктів. Натомість не менш частотними є випадки, коли пресупозиційний компонент, що міститься в значенні компаративів, є підґрунтям конверсаційної імплікатури, що характеризує вікові ознаки одного суб'єкта, як у (32).

(32) *He looked now like a man of thirty. Instead of being delighted, he was uneasy – he was growing younger* (Fitzgerald, ССОВВ, p. 21).

Так, у наведеному фрагменті, окрім дискурсивної оксиморонної імплікатури, актуалізована конвенційна імплікатура, ґрунтована на значенні компаративу *younger*, а саме: він не ставав старший, як це мало бути відповідно до онтологічних ознак хронологічного розвитку людини.

У фрагменті (33) *younger* у порівняльному звороті індексує імплікатуру "раніше не мав такий молодий вигляд".

(33) *"Well," he remarked lightly, "everybody says I look younger than ever"* (Fitzgerald, ССОВВ, p. 21).

Найвищої частотністю вирізняються ступені порівняння прикметника *old*, як показують приклади (34–39).

(34) *George had become a permanent fixture, and was only slightly older than she* (Steel, H, p. 348). Імплікатура: "вона була трохи молодшою за нього"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

(35) *They were around my age, or maybe just a little older* (Salinger, CIR, p. 46). Імплікатура: "ми з ними були майже одного віку або я була трохи молодшою за них"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

(36) *Mimi's two women friends were already there, both women older than she* (Steel, H, p. 147). Імплікатура: "Мімі була молодшою за своїх подружок"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

(37) *He was a few years older than her grandmother* (Steel, H, p. 148). Імплікатура: "її бабуся була на кілька років молодшою за нього"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

(38) *He seemed both old and young at the same time, and was only six years older than she was* (Steel, H, p. 189). Імплікатура: "вона була на кілька років молодшою за нього"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

(39) *He was a pretty young guy, not much older than my brother D.B. and you could kid around with him without losing your respect for him* (Salinger, CIR, p. 94). Імплікатура: "брат був молодший за нього"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

Варіантом базової моделі є наявність двох або більше імплікатур, індексованих однією компаративною формою (завдяки наявності кількох номінативів щодо кожного з яких уточнюється компаративна імплікатура), як у (40).

(40) *He seemed a little older than the other freshmen, whose average age was about eighteen* (Fitzgerald, CCOBB, p. 23). Модель: ConImpl # VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl) + VNom 3 + ConImpl + VNom 4).

Так, у фрагменті (40) імплікативне значення компаративу *older* актуалізує конвенційну імплікатуру "інші першокурсники мали молодший вигляд, ніж він", "він мав старший за вісімнадцять років вигляд", яка уточнюється завдяки іншій імплікатурі, актуалізованій пресупозиційним дієсловом *seemed* (завдяки семі

give the impression of being something or having a particular quality): насправді вони не були молодшими за нього, а він не був старший за них. Додатковим значенням, "прив'язаним" до компаративної форми *older* у фрагменті (41) *men who insist, at thirty or forty or older, that they have always been chipper and confident, powerful of body* (Cunningham, Н, р. 17) є імлікатура, що характеризує не стільки вікове значення, скільки всю ситуацію і стосується відносності вікового і пріоритетності інших критеріїв для чоловіків цієї референтної групи.

Імплікативні функції прикметника *old* у формі найвищого ступеню проілюстровані фрагментами (42) і (43).

(42) *But the old master and mistress knew her as their oldest daughter* (Porter, Р, р. 9).

(43) *Margaret, the eldest of the four, was sixteen, and very pretty* (Alcott, LW, р. 4).

У першому з наведених фрагментів тригером конвенційної імплікатри є лексема *oldest daughter*, завдяки якій експліцитна інформація коментується додатковим змістом "решта дочок були молодші за неї" (модель: VNom 1(impl) + ConImpl + VNom 2).

Аналогічно, у фрагменті (43) завдяки формі найвищого ступеню *eldest* імплікована інформація про те, що три інші сестри молодші і їм менше 17 років (модель: VNom 1+ VNom 2 < ConImpl (VNom 2 (impl) + VNom 3 (impl)).

Отже, ступені порівняння прикметників *young* і *old* вживаються для маркування конвенційної імплікатури, пов'язаної з *номінативами* (за винятком прикладу (41), де *older* використовується на позначення певної характеристики всієї денотованої ситуації).

З іншого боку, як смисловий компонент вербального вікового *дескриптора* можуть вживатися інші прикметники, що не містять сему "*вік*", але найчастіше пов'язані зі значенням віку через темпоральні семи. Так, компаративний прикметник в ідіомі *she is no longer beautiful* маркує конвенційну імплікатуру "вона раніше (у минулому) була красунею".

Окрім лексико-семантичних і граматичних тригерів, у роботі визначені певні синтаксичні маркери конвенційних імплікатур – у вигляді умовних речень,

структур протиставлення, інфінітивних структур (*don't seem to, don't expect to, can't expect to, to be old enough to, to be young enough to*), компаративних структур, модального дієслова *could* у значенні ймовірності або можливості в минулому.

Так, у (44) завдяки компаративному звороту *young women who were barely more than half her age* встановлюється імплікатура, яка окреслює вік наратора: "немолода жінка – удвічі старша за компанію інших жінок".

(44) *She found herself trying to have conversations with young women who were barely more than half her age* (Steel, H, p. 64). Модель: VNom 1+ VNom 2 + ConImpl + VNom 3 (impl).

У (45) умовне речення генерує конвенційну імплікатуру-заперечення "я не піду додому в цьому". Зазначену імплікатуру вважаємо дескриптором віку "доросла людина", оскільки оформлення висловлення відповідно до стратегій негативної ввічливості (ввічливості дистанціювання від співрозмовника) із використанням засобів мітигації – умовного підрядного, пасиву замість прямого висловлення є характеристикою "дорослого" стилю мовлення.

(45) *"If you think I'm going to walk home in this blanket, you're entirely mistaken"* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 6).

Завдяки структурі імпліцитного протиставлення у (46), маркованого сполучником *while*, віковий поведінковий дескриптор, що характеризує вік жінки, актуалізується (*contradictio in contrarium* / доказом "від супротивного") як заперечення всього того, що робить її молодий за віком чоловік (вона не танцює, не розважається, тобто поводить як немолода жінка).

(46) *But he was there, dancing with the prettiest of the young married women, chatting with the most popular of the debutantes, and finding their company charming, while his wife (...) sat among the chaperons, now in haughty disapproval* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 22).

У наведеному нижче фрагменті (47) засобом актуалізації конвенційної імплікатури "я в це не вірю" стає інфінітивна структура *verbs (neg) + inf.*, що завдяки контексту набуває розгорнутої форми вікового дескриптора "неможливо повірити в те, що співрозмовникові дійсно 18 років".

(47) "*Now surely, Mr. Button, you don't expect me to believe that." Benjamin smiled wearily. "I am eighteen," he repeated (Fitzgerald, ССОВВ, р. 13).*

Додатковим тригером такого смислу є прислівник *surely*, який стає адвербіальним модифікатором всієї фрази й актуалізує окрему конвенційну імплікатуру "невідповідність віку є настільки очевидною, що навіть не потребує доказу".

Приклади інших інфінітивних конструкцій як тригерів конвенційних імплікатур представлені у (48) і (49)

(48) "*I can't expect to feel better than that of my age" (Steel, Н, р. 11).* Імплікатура: "знаходиться в дуже похилому віці"; модель: ConImpl + VNom 1.

(49) *He was almost positive that Sarah wasn't old enough to be sensitive about her age (Steel, Н, р. 69).* Імплікатура: "була досить молода"; модель: VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl).

Функцію, аналогічну інфінітивній конструкції, виконує стилістичний прийом літоти (навмисного пом'якшення вислову за допомогою заперечення протилежної ознаки), як у (50)

(50) *Sarah shook her head. "I'm thirty-eight. That's not so young" (Steel, Н, р. 166).* Імплікатура: "у літах"; модель: VNom 1 + ConImpl.

У (51) модальне дієслово *could* у значенні ймовірності або можливості в минулому є тригером імплікатури "в її віці можуть бути вже дорослі діти", тобто не вважає себе молодою.

(51) *At thirty-eight, those girls could almost be her children (Steel, Н, р. 68).* Модель: VNom + VDes (physical well-beings) + ConImpl.

Натомість функціонування синтаксичних структур як маркерів конвенційних імплікатур є насамперед характерним для розмовного діалогічного мовлення (у художньому дискурсі – мовлення персонажів), на якому сфокусований наступний розділ цієї дисертаційної праці.

У нотаційному представленні найчастотнішими моделями висловлень, що містять конвенційні імплікатури і пов'язані з дескриптивними віковими ознаками, визначені:

VNom 1 + 2 ConImpl + VNom 1 + VD (physical well-being)
 VNom 1 + VD (appearance) # ConImpl + VN 2
 VNom 1 + 2 ConImpl + VDes (appearance) + VNom 2 + ConImpl + VDes
 (appearance)
 ConImpl + VDes (appearance) # ConImpl + VDes (appearance)
 VNom + ConImpl + VDes (behaviour) + ConImpl + VDes (behaviour)
 ConImpl + VNom
 VNom 1 + ConImpl + VNom 2(impl) + VDes (behaviour)
 VNom 1 + ConImpl + VNom 2
 VNom 1 (impl) + ConImpl + VNom 2
 VNom 1 + ConImpl + VNom 2 (impl) + VNom 3 та ін.

Розподіл лексико-граматичних тригерів конвенційних імплікатур за критерієм їхньої частотності представлено в таблиці 3.3

Таблиця 3.3

Відсотковий розподіл тригерів конвенційних імплікатур

Тригер конвенційної імплікатури	Відсоткове відношення
Прислівники часу <i>still, just, nearly, suddenly</i> та ін.	20 %
Прислівники контекстуально асоційовані з часо-віковими відношеннями: <i>only, even, yet</i> та ін.	15 %
Пресупозиційні дієслова <i>to look, to seem, to appear</i> та ін.	15 %
Імплікативні дієслова <i>to forget to, to happen to, to force to</i>	5 %
Фактитивні дієслова <i>to know, to be aware, to regret</i>	2 %
Прикметники <i>young</i> і <i>old</i> у вищому і найвищому ступенях порівняння	30 %
Перфектні форми дієслів, модальне дієслово <i>could</i>	4 %
Прийменники зі значенням "незважаючи на що-небудь"	2 %
Синтаксичні маркери конвенційних імплікатур: умовні речення, структури протиставлення, інфінітивні структури, компаративні структури	7 %

Поряд із вербальними в аналізованих текстах визначені різні види невербальних дескрипторів віку, докладній характеристиці яких присвячений наступний підрозділ дисертаційної праці.

3.4 Невербальні засоби позначення "віку людини" в англomовному художньому дискурсі

Авторське мовлення, що використовується для опису і характеристики вікових значень, утворює функціональну єдність вербальних і невербальних засобів спілкування, що є невід'ємною характеристикою будь-якого іншого процесу комунікації (Жуковська, 2018; Киселюк, 2009; Крейдлин, 2002; Серякова, 1988а, 2012а, 2012б, 2015; Серякова, 2009; Seryakova, 2010; Солощук, 2009), де передача інформації відбувається через референцію до різних каналів комунікативного зв'язку (Серякова, 2012а).

За аналогією із запропонованою українською дослідницею І. І. Серяковою (Серякова, 2012а) і її послідовниками (Zhukovska, 2017; Жуковська, 2018; Нетребіна, 2016) модульної методики дослідження і формалізації структурної взаємодії вербального і невербального компонентів комунікативного акту (Дем'янков, 1996; Кудрявцева, 2012; Нетребіна, 2016; Солощук, 2006), у праці застосовано поняття "вербально-невербальний семіотичний модуль опису і характеристик вікових значень". Такий модуль визначається як фрагмент англomовного художнього дискурсу, що містить вербальні номінативи та вербальні і / або невербальні дескриптори на позначення невербальної поведінки мовця і виокремлюється з огляду на варіативність невербальних засобів на позначення віку (кінесичних, проксемічних, такесичних, просодичних), а також на те, що невербальні дескриптори вікових ознак, за незначними винятками, функціонують лише в поєднанні з вербальними і інтенсифікують окремі якісні ознаки віку.

Потенційно такий модуль може функціонувати в п'яти варіантах: "вербально-невербальний кінесичний модуль", "вербально-невербальний такесичний модуль", "вербально-невербальний проксемічний модуль",

"вербально-невербальний просодичний модуль", гібридний модуль. При цьому "просодіку" ми розуміємо, услід за І. В. Ковалинською, як специфіку спілкування, пов'язану із системою вокалізації, тобто з якістю голосу, його діапазоном, тональністю, враховуючи інтонацію, гучність, тембр, тон, ритм, висоту звука, мовні паузи та їхню локалізацію в тексті (Ковалинська, 2014, с. 27).

3.4.1 Вербально-невербальний кінесичний модуль.

Проблематиці вивчення кінесичних знаків присвячені праці (McNeill, 2006; Серякова, 2012a) та інших дослідників, зокрема в ракурсі реалізації прагматичних функцій семіотики жестів (Kendon, 2018).

Найчастіше в аналізованому матеріалі ідентифіковані кінесичні модулі, що включають і вікову ознаку ходу людини, як у (1), де швидка і цілеспрямована хода (*walks fast and straight*) є статево-віковим індексом, і рухи людини, як, наприклад, у (2), де легкість рухів, асоційована з молодим віком дівчини, передаються за допомогою метафори *floated round in their* і порівняння *arms light as a scarf*.

(1) *"I see pieces of her all the time, a flat little bottom, any skinny girl that walks fast and straight"* (Capote, BAT, p. 125).

(2) *And the girl, Miss Golightly, to be sure, floated round in their, arms light as a scarf* (Capote, BAT, p. 129).

Модель зазначених модулів схематично представлена так: VNKin (вербально-невербальний кінесичний модуль) = VNom (вербальний номінатив) + NDes (kin-behaviour) (невербальний кінесичний поведінковий дескриптор).

Докладно проаналізуємо вербально-невербальний кінесичний модуль, що включає вікову ознаку – дескриптор ходи:

(3) *She feels every bit as good as she did that day in Weffleet, at the age of eighteen, stepping out through the glass doors into a day very much like this one, fresh and almost painfully clear, rampant with growth* (Cunningham, H, p. 11).

Хода як своєрідний різновид "мови тіла" інтенсифікує значення двох вербальних дескрипторів відчуття (відчуття себе молодою і гострота відчуттів, характерна для молодого віку) і номінативу *at the age of eighteen*.

Героїня не просто виходить через скляні двері, а виходить енергійною, рішучою ходою (*stepping out through the glass doors*). Саме така сема полісемантичного дієслова *step out (to go or march at a vigorous or increased pace)* актуалізується в наведеному контексті. Рішуча, енергійна хода є однією з якісних характеристик саме молодого віку, але водночас така характеристика є периферійною, потребує контекстуальної підтримки вербальними засобами на позначення віку, тому, модель кореляції між вербальними і невербальними дескрипторами модуля схематично представлена так: $VN_{Kin.} = VDes (feeling) + VN_{Nom} + NDes (kin-behaviour) + VDes (feeling)$.

Кінесичний складник модуля, окрім функції інтенсифікації ознаки "молодість" за допомогою опису (дескрипції) ходи героїні, виконує прагматичні функції: адаптивну, виражаючи через кінесичну поведінку психологічний стан героїні, і функцію самопрезентації і самоідентифікації (рухи тіла як засіб самовираження і водночас конструювання власного іміджу впевненої і рішучої людини).

У класифікаційно-семіотичному ракурсі застосований кінесичний засіб, який корелює із знаком-індексом, індексує ознаки "молодіжної" ходи (наприкінці 1980-х років американські психологи дійшли висновку про два основних типи ходи: "молодіжний" і "старечий" <https://www.bbc.com/future/>). Експансивний, розмашистий, вільний стиль ходи має деякі риси іконічного знака, оскільки "структурно" корелює з особливостями молодого віку – зняття обмежень і вільний пошук.

Як "протестний" поведінковий дескриптор молодого віку хода представлена у фрагменті (4), де номінації *crossed the lawn* і *strode through the garden paths* конотують семи "рішучість", "зневага умовностями" і "нетерпіння", асоційовані з віком, позначеним вербальним номінативом *the young man*. Модель модуля: $VN_{Kin.} = VN_{Nom} + 2 NDes (kin-behaviour)$.

(4) *The young man ignored the conventional front steps and doorbell, crossed the lawn, and strode through the garden paths until he came face to face with the owner of the flaxen coil of hair* (Porter, PGU, p. 189).

Аналогічні спостереження стосуються наступного фрагмента (5), у якому "вербально-невербальний кінесичний модуль" інтегрує вербально-дескриптивні і кінесичні засоби позначення віку із "згорнутим" номінативом віку, що є частиною сформованих текстом пресупозицій, асоційованих з образом Валтера Харді.

(5) *And here comes Walter Hardy, muscular in shorts and a white tank top, performing his jaunty, athletic stride for Washington Square Park* (Cunningham, H, p. 15).

Невербальний дескриптор (*performing his jaunty, athletic stride*) – референція до розмашистого кроку, що, як уже зазначалося, є, на думку психологів, однієї з ознак "молодіжної" ходи. Корелятивні зв'язки компонентів модуля можуть бути представлені так:

$VNKin = (VNom-presupposed) + VDes (appearance) + NDes (kin-behaviour)$.

Модулі з кінесичним компонентом відрізняються різним ступенем експліцитності / імпліцитності.

Так, у наведеному нижче фрагменті (6) зв'язок невербального дескриптора з віковою ознакою експлікований як його описом, так і порівнянням із стереотипною поведінкою, характерною для певного віку (модель модуля: $VNKin = NDes (kin-behaviour) + VNom$).

(6) *"But oh gee, golly goddamn," she said, jamming a fist into her mouth like a bawling baby, "I did love him"* (Capote, BAT, p. 179).

Інший варіант кінесичного модуля включає таку ознаку персонажа, як рухи в комбінаториці з ходою.

(7) *"Oh, my God", she said, jumping out of bed again and pacing around the room. "I'm almost forty years old, and I'm pregnant. Pregnant!" – "You're not too old, Sarah"* (Steel, H, p. 369).

Невербальний кінесичний дескриптор насамперед показує хвилювання героїні, але водночас його можна вважати, на наш погляд, і віковою ознакою, яка до того ж утворює певну опозицію з конвенційними імплікатурами, індексованими словами обох персонажів: прислівник *almost* у препозиції до номінативу на позначення віку завжди має додатковий конвенційний смисл

"уже (стільки) років", що підтримується конвенційною імплікатурою, тригером якої є прислівник *too*, що імплікує додатковий смисл "не молода". Отже, на додаток до вербального дескриптора *pregnant*, що характеризує біологічний (фізіологічний) вік жінки, кінесичний дескриптор (здатність вистрибнути з ліжка і "міряти кроками кімнату" (що також передбачає певну вікову динаміку) актуалізують смисл "ще достатньо молода, щоб народити дитину".

Схематична модель модуля: VNKin = 2 NDes (kin-behaviour) # ConImpl + VNom 1) # VDes (physiological age) # ConImpl + VNom 2.

Одним із варіантів кінесичного модуля є використання як невербального вікового дескриптора – постави.

(8) "I saw Old Tom in the garden. Poor man, his rheumatism is worse than ever. He was bent nearly double" (Porter, PGU, p. 122).

У наведеному фрагменті зміст вербального номінативу віку *Old Tom* конкретизується як вербальним дескриптором на позначення стану здоров'я персонажа, так і невербальною кінемою *was bent nearly double*.

Іншим варіантом вербального модуля з кінесичним інтенсифікатором ознак віку є модуль із невербальним компонентом "поза", представлений, зокрема, фрагментом (9).

(9) *She stands tall, haggard, marvelous in her housecoat, the coffee steaming in her hand (...). She is Virginia Stephen, pale and tall, startling as a Rembrandt or a Velazquez* (Cunningham, H, p. 34).

Цілісний образ жінки з бездоганною поставою створюється завдяки акцентуванню (за допомогою повтору) на її високому зрості, візуалізації, за допомогою стилістичного прийому відокремлення (*detachment*), положення руки, що тримає паруючу каву, залученню алюзій до картин відомих художників у стилі бароко, персонажі яких сповнені почуття власної гідності. Отже, нейтральне дієслово *stands* стає за допомогою зазначених засобів кінесичним інтенсифікатором ознак зрілого віку жінки, для якого характерна поза зовнішнього спокою і почуття власної гідності.

Зазначений модуль експлікований моделлю: VNKin= NDesKin. (behaviour) + VNom (impl).

Кінесичний модуль може реалізуватися в оптико-кінесичному варіанті, що відрізняється різним ступенем експліцитності / імпліцитності щодо вікових характеристик.

Зокрема, у першому з наведених нижче прикладів (10) функція міміки одного з персонажів як вікового дескриптора експліцитно називається автором, що робить зайвим вживання вербальних номінативів і дескрипторів віку, унаслідок чого модель такого оптико-кінесичного модуля матиме такий вигляд: VNKin-opt =2 NDes (kin-opt-behaviour).

(10) *The instant she saw the letter she squinted her eyes and bent her lips in a tough tiny smile that advanced her age immeasurably* (Capote, ВАТ, р. 178).

Натомість у фрагменті (11) зв'язок невербального дескриптора з віком людини імплікований. Відповідно для його експлікації залучається низка вербальних номінативів і дескрипторів.

(11) *While his wife sat among the chaperons, now in haughty disapproval, and now following him with solemn, puzzled, and reproachful eyes. "Look!" people would remark. "What a pity! A young fellow that age tied to a woman of forty-five. He must be twenty years younger than his wife"* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 22).

Напрямок і тривалість погляду (*following him*), а також вираз очей (*with solemn, puzzled, and reproachful eyes*) у наведеному прикладі є, з одного боку, інтенсифікаторами віку, позначеного номінативами *forty-five* і вербальними дескрипторами (поведінковими і почуттів), з іншого – вікової дистанції, маркованої компаративним зворотом *He must be twenty years younger than his wife* як тригером конвенційної імплікатури ("дружина виглядає на двадцять років старшою за чоловіка"). Відповідно пильний погляд, що не випускає чоловіка з поля уваги, поєднується з виразом очей, у якому віддзеркалена вся складність почуттів немолодої дружини: спантеличення в поєднанні з докором і вдаваною гордовитістю (щоб зберегти почуття власної гідності).

Модель модуля: VNKin-opt = VDes (behaviour) + VDes (feeling) + NDes (kin-opt-behaviour) + VNom1+ ConImpl + VNom 2.

Оптико-кінесичний варіант модуля представлений фрагментом (12), де метафора *forlorn eyes* осмислюється як кінесичний дескриптор на позначення самотнього, "розгубленого" погляду, що інтенсифікує вікові ознаки зовнішності "обличчя у зморшках" (*weathered face*) і вигляду (одягу) (*hung too loosely on his lanky frame*), актуалізуючи імплікатуру "виглядає старшим за свій вік", означений номінативом *in his early fifties*.

(12) *A person in his early fifties with a hard, weathered face, gray forlorn eyes. He wore an old sweatstained gray hat, and his cheap summer suit, a pale blue, hung too loosely on his lanky frame; his shoes were brown and brand-new.* (Capote, BAT, p. 18).

У (13) порівняння і метафора покладені в основу номінації невербальних кінесичних дескрипторів "виразу обличчя" і "погляду". Метафорична характеристика очей як чогось м'якого й асоційованого з лісом (*her smooth wood eyes*) інтерпретується як вираз очей, тобто як кінесичний фасціальний знак. Додаткова експресія іншого невербального компонента *her mouth wide, overdrawn, not unlike clown-lips* завдяки порівнянню з клоунськими губами також сприяє інтерпретації змісту компонента не як вербального дескриптора зовнішності, а як кінесичного знака "по-дитячому здивований вираз обличчя", що підтримує та інтенсифікує ознаки номінативу *a girl's*, і дескрипторів, асоційованих із молодим віком дівчини *her hair sleek and short as a young man's*.

(13) *A girl's, her hair sleek and short as a young man's, her smooth wood eyes too large and tilted in the tapering face, her mouth wide, overdrawn, not unlike clown-lips* (Capote, BAT, p. 123). Модель модуля: VNKin-opt = VNom + 2 NDes (kin-opt-appearance).

Аналогічно, такі кінесичні фасціальні (мімічні) знаки, як "примружені очі" (*squinted her eyes*) і "скласти губи в напружену усмішку" (*bent her lips in a tough tiny smile*) у (14) є дескрипторами-інтенсифікаторами значення, експліцитно вираженого вербальним компонентом *advanced her age immeasurably*. Модель модуля: VNomKin-opt = 2 NDes (kin-opt-appearance) + VNom.

(14) *The instant she saw the letter she squinted her eyes and bent her lips in a tough tiny smile that advanced her age immeasurably* (Capote, BAT, p. 178).

Оптико-кінесичний модуль зазвичай включає декілька компонентів. Найскладніші з ідентифікованих модулів цього типу інтегрують три як у (15) або навіть чотири як у (16) невербальних типів знаків у поєднання з вербальними дескрипторами.

(15) *This indomitable egotism charged her cheeks with colour; made her look very young; very pink; very bright-eyed as she sat with her dress upon her knee, and her needle held to the end of green silk, trembling a little. He was in love! Not with her. With some younger woman, of course* (Woolf, MD, p. 37).

Так, у наведеному фрагменті інтегровані такі оптико-кінесичні засоби, як ситуаційний симптоматичний знак зміни кольору обличчя (*charged her cheeks with colour; very pink*), окулістичний знак (*very bright-eyed*), оскільки в наведеному контексті очевидно те, що блиск в очах не є константною характеристикою зовнішності персонажа, а експресивно-емоційною симптоматичною реакцією на події, що відбуваються в її житті; кінесичний знак "тремтіння голки" (*her needle ... trembling a little*), тобто тремтіння рук. Зазначені невербальні дескриптори зовнішності персонажа є асоційованими з віковими ознаками, оскільки, по-перше, завдяки таким виявам емоційного стану жінка виглядає молодшою за свій вік (*made her look very young*) і, по-друге, тригером невербальних сигналів є імплікований (завдяки конвенційній імплікатурі) факт того, що героїня старша за свою суперницю.

Модель модуля: VNKin-opt = 3 NDes (opt-kin-appearance) + VNom + NDes (kin-behaviour) + ConImpl + VNom 2.

У наступному фрагменті ідентифіковано чотири різновиди оптико-кінесичних вікових дескрипторів зовнішності та поведінки персонажа.

(16) *Miss Morstan entered the room with a firm step and an outward composure of manner. She was a blonde young lady, small, dainty, well gloved, and dressed in the most perfect taste. There was, however, a plainness and simplicity about her costume which bore with it a suggestion of limited means. The dress was a sombre grayish beige, untrimmed and unbraided, and she wore a small turban of the same dull hue, relieved only by a suspicion of white feather in the side. Her face had*

neither regularity of feature nor beauty of complexion, but her expression was sweet and amiable, and her large blue eyes were singularly spiritual and sympathetic. (...). I could not but observe that as she took the seat which Sherlock Holmes placed for her, her lip trembled, her hand quivered, and she showed every sign of intense inward agitation (Doyle, SOF, p. 6).

У наведеному фрагменті комбінуються такі оптико-кінесичні засоби, як: хода, постава, вираз обличчя, одяг, погляд, міміка. Номінація *an outward composure of manner* за своїм змістом передбачає одночасно пози, жести, поставу і ходу, що у своєму комплексі справляють враження досконалого володіння манерами. Натомість лише частина представлених невербальних дескрипторів (упевнена хода і манери, частково – одяг) так чи інакше асоціюються з молодим віком жінки. Милый і привітний вираз обличчя не є показником саме молодого віку. Те саме стосується тремтіння губ і рук як індексу хвилювання незалежно від певної вікової категорії. Модель модуля: $VNKin-opt = 2 NDes (kin-behaviour) + VNom + VDes (appearance) + 2 NDes (opt-appearance) + 2 NDes (opt-kin)$.

Отже, кінесичні або оптико-кінесичні сигнали в кінесичному модулі умовно поділяються на дві групи: сигнали, що індексують вік персонажа незалежно від контекстуально-ситуаційного оточення і наявності експлікованого позначення віку, і знаки (зазвичай симптоматичні), що асоціюються з певним віком лише завдяки наявності вербального номінативу, як, наприклад, у (17) і (18).

(17) *She wagged her fine old head. She was thanking him presumably for some piece of servility (Woolf, MD, p. 142).*

(18) *He had a beautiful fresh colour; and with his big nose, his bright eyes, his way of sitting a little hunched made her think, she had often told him, of a young hawk (Woolf, MD, p. 120).*

Так, у першому з наведених фрагментів комунікативно релевантний увічливий поклін вдячності (*wagged her fine old head ... thanking him*) є кінесичним сигналом, що okazіонально співвідноситься з літнім віком персонажа, оскільки поза контекстом такий знак може асоціюватися з будь-яким віком.

У фрагменті (18) два невербальних дескриптори – здоровий колір обличчя / тіла (*a beautiful fresh colour*) і блиск в очах (*bright eyes*) можуть стереотипно асоціюватися з молодим віком, позначеним метафоричним порівнянням *a young hawk*. Натомість невербальний кінесичний дескриптор "поза" (*sitting a little hunched*) є okazionalnoю асоціацією з означеним віком.

3.4.2 Вербально-невербальний просодичний модуль.

Просодичним характеристикам мовлення персонажів англomовного художнього дискурсу присвячена низка наукових праць, що аналізує цей вид невербальної семіотики і як окремий предмет дослідження (Серякова, 1988а), і як складник семіотичного простору тілесності (Серякова, 2012а; Серякова, 2017).

Вербально-невербальний просодичний модуль, ідентифікований у матеріалі дослідження, функціонує в його різних дискурсивних варіантах. Зокрема, одним із таких варіантів є використання якості голосу в аспекті його тону, наприклад, у (19).

(19) *As for Jimmy, the twelve-year-old boy (...) Jimmy was indignant, and he was not slow to show it (...) "But you've just come," he reproached Pollyanna, in the tone of voice a small boy is apt to use when he wants to hide the fact that he has a heart* (Porter, PGU, p. 17).

У наведеному фрагменті зв'язок невербального дескриптора (тону) з вербальним номінативом віку двічі експлікований автором: *the twelve-year-old boy; in the tone of voice a small boy is apt to use (...)* Зміст дескриптора уточнюється дієсловом *reproached* у поєднанні з розгорнутим підрядним означенням *tone of voice a small boy is apt to use when he wants to hide the fact that he has a heart*. Отже, емоційно-експресивна забарвленість голосу хлопця, що видає обурення, бажання докорити і водночас стриманість, удавану байдужість, найвірогідніше, забезпечується послабленням сили голосу, монотонністю (відсутністю інтонації) і невпевненістю звучання.

Отже, з прагматичного погляду тон виконує в наведеному фрагменті функцію мітигатора акту загрози позитивному обличчю співрозмовника. Модель модуля: VNPros. = VNom + NDes (pros-behaviour).

У матеріалі дослідження ідентифіковані фрагменти, в яких просодичний знак виконує функцію невербального дескриптора віку навіть за відсутності вербального номінативу на позначення віку, як у (20).

(20) *From the tip of her wing-trimmed hat to the toe of her low-heeled shoe she radiated health, capability, and alert decision. Even her voice, as she greeted the maid that opened the door, vibrated with the joy of living* (Porter, PGU, p. 2).

У наведеному фрагменті зміст невербального сигналу переданий за допомогою словосполучення *vibrated with the joy of living* на позначення дзвінкого, високого, немонотонного, сповненого захоплення голосу, що властивий молодому віку і найчастіше є статево-віковою ознакою молодих дівчат. Ця інтерпретація підтримується іншою розгорнутою метафоричною номінацією – *she radiated health, capability, and alert decision* – на позначення сукупності таких оптико-кінесичних засобів, як: хода, постава, вираз обличчя, одяг, міміка, голос, жести тощо. Усі вони асоціюються з параметрами "здоров'я", "можливості" і "рішучості", властивими для молодого віку.

Модель модуля: VNPros. = NDes (opt-kin-behaviour) + NDes (pros-behaviour).

На відміну від наведеного прикладу, де просодичний засіб є невербальним дескриптором віку за відсутності вербального номінативу, у матеріалі дослідження ідентифіковані численні фрагменти, у яких саме наявність експліцитної номінації віку дозволяє інтерпретувати невербальний знак як віковий дескриптор (тобто поза контекстом такий знак може характеризувати поведінку людей різних вікових категорій), наприклад, у (21) і (22).

(21) *The man's voice was grave and slightly reproachful* (Porter, PGU, p. 197).

(22) *Pollyanna gave a merry laugh. Voice and manner were unmistakably those of a girl quite untouched by even the most far-reaching of Cupid's darts* (Porter, PGU, p. 126).

Одним із дискурсивних варіантів, у яких функціонує просодичний модуль, є використання якості голосу в аспекті сукупності його характеристик – тону, тембру і акценту, як, наприклад, у (23)

(23) *"Hello!" I said. I made my voice quite deep so that she wouldn't suspect my age or anything. I have a pretty deep voice anyway. (...) "Well, I know it's quite*

late," I said, in this very mature voice and all (...) She was getting an English accent, all of a sudden. "You sound a little on the young side. You sound very attractive. You sound like a very attractive person" (Salinger, CIR, p. 35).

Специфіка наведеного прикладу полягає в тому, що, по-перше, використання просодичного засобу оцінюється як віковий дескриптор безпосередньо учасниками спілкування. По-друге, просодика використовується як маніпулятивний прийом із метою збільшення свого віку і відповідно підвищення "вікового статусу". По-третє, якість голосу ("звучання") – невербального дескриптора, у свою чергу, оцінюється за параметром зовнішності, тобто вербального дескриптора (звучати як дуже приваблива людина). Модель модуля: VNPros. = 1 NDes (pros-behaviour) + 2 NDes (pros-behaviour) + 3 NDes (pros-behaviour).

Просодичні дескриптори віку відрізняються різним ступенем експліцитності / імпліцитності. Так, у проаналізованому вище фрагменті такі ознаки, як *deep voice i mature voice* є позаконтекстуальними віковими ознаками "дорослого" голосу, тобто відзначені високим ступенем експліцитності.

Аналогічно, в (24) ломкий, хриплий, схожий на хлоп'ячий голос експліцитно маркує молоду дівчину.

(24) *She played very well, and sometimes sang too. Sang in the hoarse, breaking tones of a boy's adolescent voice (Capote, BAT, p. 129).*

Натомість у наведеному нижче фрагменті зв'язок просодичних характеристик із віком людини встановлюється лише на основі контекстуального оточення, що включає вербальні номінативи та дескриптори віку.

(25) *She was young as hell (...)* She had a tiny little wheeny-whiny voice. You could hardly hear her (Salinger, CIR, p. 51).

Тоненький, "ляльковий", тихий (ледь чутний) голосок може належати не лише дитині або молодій жінці, але й жінці будь-якого віку. Отже, інтерпретація такої просодичної ознаки, як вікового дескриптора "прив'язана" до номінативу-порівняння *young as hell*. Модель модуля: VNPros. = VNom + 1 NDes (pros-behaviour) + 2 NDes (pros-behaviour).

3.4.3 Вербально-невербальний такесичний модуль. Іншим варіантом модуля, ідентифікованим в аналізованому художньому дискурсі, є вербально-невербальний такесичний модуль (дослідженню такесичних знаків присвячені праці: Жуковська, 2018; Guéguen, 2002; Sekerdej, 2018; Seryakova, 2010; Zhukovska, 2017).

Зокрема, модуль із такесичним інтенсифікатором ознак віку за допомогою дотиків, як у фрагменті (26).

(26) *"I'm tired", Stanley said honestly, keeping a grip on her hand with his frail fingers. "I can't expect to feel better than that of my age. My body's been gone for years"* (Steel, H, p. 11).

У наведеному фрагменті відсутність експліцитного номінативу віку компенсується як вербальними (фізичного самопочуття, описаного від першої особи), так і невербальними дескрипторами у вигляді слабкого дотику – тримання руки коханої людини "кволими" пальцями. У класифікаційно-семіотичному ракурсі застосований такесичний засіб корелює водночас із ситуативним знаком-індексом, індексуючи вікові ознаки, і знаком-символом, символізуючи довіру, вияв інтересу і любові до співрозмовника. В останньому аспекті такий вид дотику виконує прагматичну функцію засобу позитивної ввічливості – ввічливості зближення і взаємності. Модель модуля: VNT= VDes (t-physical well-being) + NDes (t-behaviour) + VDes (t-physical well-being).

Варіант такесичного модуля, у який, окрім невербального засобу, входять також вербальні номінативи і дескриптор віку, представлений фрагментом (27).

(27) *She'd lifted his hand from her shoulder, bit down on the tip of his index finger, a little harder than she'd meant to. She was eighteen, renamed. She could do what she liked* (Cunningham, H, p. 11).

У наведеному фрагменті невербальний компонент модуля (*lifted his hand from her shoulder, bit down on the tip of his index finger*) знаходиться в препозиції до експліцитного найменування віку (*She was eighteen*), який додатково посилюється фразою-поведінковим дескриптором (*She could do what she liked*) на позначення такої ознаки зазначеного віку, як свобода, незалежність,

відсутність будь-яких внутрішніх обмежень. Компоненти модуля утворюють такі корелятивні зв'язки: $VN_t = NDes (t\text{-behaviour}) + NDes (t\text{-behaviour}) + VNom + VDes (feeling)$.

Такесичний складник модуля є інтенсифікатором ознаки *She was eighteen*, оскільки описує невербальні дії-дотики ("прибрала його руку зі свого плеча", "прикусила кінчик його вказівного пальця"), характерні саме для молодого віку, відсилаючи до таких асоційованих із віком характеристик, як: "гра", "епатаж", "порушення загальноприйнятих правил поведінки".

У прагматичному ракурсі, зокрема в аспекті реалізації / порушення стратегій ввічливості і збереження обличчя інтерактанта, перший із зазначених такесичних інтенсифікаторів віку може інтерпретуватися, на наш погляд, як акт, що загрожує позитивному обличчю партнера по комунікації, оскільки демонструє певну байдужість героїні до його почуттів і бажань. Натомість другий невербальний інтенсифікатор виконує функцію засобу позитивної ввічливості, оскільки лише імітує агресію і є варіантом сексуальної гри, тобто засобом зближення, своєрідним маркером належності до кола найближчих.

Обидва дотики реалізують низку прагматичних функцій: адаптивну, психологічної адаптації до нового статусу героїні, функцію самопрезентації, самоідентифікації в новому статусі, а також функцію маніпулятивного впливу на комуніканта. У класифікаційно-семіотичному ракурсі застосований кінесичний засіб корелює із знаком-індексом, індексує такі ознаки, як: "розкутість", "імпровізація", певна нерозсудливість. Застосовані такесичні засоби є знаками-індексами поведінки вісімнадцятирічної дівчини. Водночас такий гібридний невербальний засіб, як "зняти руку зі свого плеча", що поєднує ознаки і жесту, і дотику, може розглядатися і як знак-копія, що іконічно відтворює звільнення від психологічної залежності від іншої людини.

Варіантом невербального знака в такесичному модулі є самодотик, що також може бути асоційований із віковою ознакою, як у (28), оскільки щипання власних щік, щоб прокинутися або надати собі рум'янцю, є характерним або для дитячого, або для молодого віку, що й підтверджується номінативом *a girl* (модель: $VNT = NDes (t\text{-behaviour}) + VDes$).

(28) *"I've got to stay awake," she said, pinching her cheeks until the roses came, "there isn't time to sleep (...): a girl can't go to Sing Sing with a green face"* (Capote, BAT, p. 133).

3.4.4 Вербально-невербальний проксемічний модуль.
У вітчизняному мовознавстві в розрізі української школи невербалістики, створеної І. І. Серяковою, вивченню проксемічних засобів у номінативно-комунікативному, зокрема, прагматичному аспекті, присвячена дисертаційна робота О. Л. Поліщука (2012). Так, для розв'язання завдань нашої праці важливе значення мають висновки дослідника стосовно того, що серед видів соціального дейксису, у якому засобами проксеміки позначено комунікативну поведінку, вирізняються статусно-вікові відносини, які розглянуті, зокрема, на прикладі встановлення емпатійного проксемічного контакту між літньою жінкою і молодшим за неї співрозмовником: *"I leaned forward, reached out and patted the thin, bony hand that clenched the arm of the chair"* (Поліщук, 2012, с. 14).

У матеріалі нашого дослідження виявлені лише поодинокі приклади вербально-невербального проксемічного модуля, пов'язаного з характеристикою вікових ознак.

Зокрема, засоби проксеміки, певним чином асоційовані з віком персонажів, виявлені у фрагменті (29).

(29) *Timothy, vaguely hurt at the reception he had met with at the hands of his former mistress, sat up in front stiff and straight, with tense lips. Mrs. Chilton, after a weary "Well, well, child, just as you please; I suppose we shall have to ride home in it now!" had subsided into stern gloom. Pollyanna, however, was neither stern, nor tense, nor gloomy. With eager, though tearful eyes she greeted each loved landmark as they came to it* (Porter, PGU, p. 119).

Номінація *sat up in front stiff and straight, with tense lips* включає водночас кінесико-оптичні та проксемічні знаки, що використовуються насамперед для того, щоб передати бажання персонажа дистанціюватися від оточення. Водночас завдяки контекстуальному протиставленню з невербальною поведінкою

дівчинки, для чого використовуються такі кінесичні засоби, як рухи тіла (*was neither stern, nor tense*), вираз обличчя (*nor gloomy*), окулістичні знаки – особливості допитливого погляду, сльози (*with eager, though tearful eyes*), кінесико-оптичні і проксемічні засоби на позначення відстані (сидіти навпроти) і прямої та штучної (зажатої) пози індексують вік чоловіка вікової категорії, набагато старшої за дівчину.

Інша група ідентифікованих у роботі проксемічних відношень стосується близької інтимної зони, наприклад, у (30)

(30) *Then she lay down beside me (...) It was six when she put her hand on my arm, a fragile touch careful not to waken* (Capote, ВАТ, р. 135).

На такій фазі зближення логічним є тактильне і ольфакторне сприйняття того, що знаходиться безпосередньо близько. Цим пояснюється відсутність у досліджуваному матеріалі виключно проксемічних знаків, які трапляються в кореляції з тактильними й ольфакторними засобами невербальної комунікації.

Зокрема, у наведеному нижче фрагменті (31) просторове розташування героїв несе особливе смислове навантаження, що маркується прийменником *close to* із референцією до просторових відношень

(31) *He loved the feel of her velvet skin on his face, the softness of her breath so close to him* (Steel, Н, р. 17).

Незважаючи на те, що іменник *the feel* із першою частиною невербального дескриптора, на перший погляд, експлікує такесичний знак (дотик шкіри), із контекстуального оточення всього висловлення випливає, що такий дотик не інтендований, тобто випадковий, або похідний від відстані, на якій знаходяться закохані. Така відстань, відповідно до класифікації зональних просторів є інтимною міжсуб'єктною зоною спілкування (0–0,5 м), точніше, понадінтимною зоною радіусом у 15 см, на що вказують номінації *so close* і *on his face*. Ця зона передбачає обов'язковий фізичний контакт між людьми (звідти кореляція проксемічного знака з такесичним).

Отже, проксемічний складник модуля є віковим поведінковим дескриптором молодого віку, який інтенсифікує вербальні декриптори

зовнішності (*velvet skin*) і невербальний ольфакторний дескриптор (*softness of her breath*). Модель модуля: VNProx = NDes (t-prox-behaviour) + VDes + NDes (ol-prox-behaviour).

У фрагменті (32) відстань між співрозмовниками індексується номінацією *holding her at arm's length*, тобто, на відміну від попереднього прикладу, закоханий хлопець фізично дистанціюється від своєї дівчини. За допомогою дистанції індексується серйозність його слів і намірів, що додатково інтенсифікується окулістичним засобом – гнівним поглядом (*his eyes flamed into stern wrath*) і просодичним знаком – висотою та інтенсивністю голосу, логічним наголосом на слові *ELSE'S*, що графічно передано курсивом і великими літерами.

(32) "Couldn't! Pollyanna," – his eyes flamed into stern wrath, – "you don't mean to tell me there's anybody *ELSE'S* love you think you've got to keep me waiting for?" he demanded, holding her at arm's length (Porter, PGU, p. 201).

Визначення зазначених засобів як невербальних дескрипторів віку пояснюється комунікативною ситуацією освідчення в коханні, а також експресивно-емоційним змістом невербальних знаків, що втілюють пристрасність, поривчастість і емоційну нестриманість кохання саме в молодому віці. Модель модуля: VNProx = NDes (opt-kin-appearance) + NDes (pros-behaviour) + NDes (prox-behaviour).

3.4.5 Гібридні модулі. Найпоширенішими семіотичними модулями є такі, що комбінують різні засоби невербального спілкування, або гібридні модулі (Серякова, 2012а; Серякова, 2017; Shaki, 2013; Sinclair & Freitas, 2014).

Одним із варіантів цих модулів є кінесично-просодичний модуль, як, наприклад, у фрагменті (33), у якому вікова категорія, позначена низкою номінативів віку (номінативним ланцюжком) характеризуються вербальними (прикметник *swell* / "пухкенький" на позначення огрядної "комплексії", застосовується здебільшого до дітей) і невербальними дескрипторами: кінесичним поведінковим дескриптором (*He was making out like he was walking a very straight line*), зв'язок якого з віковою ознакою експліцитно

прокоментований наратором із залученням номінативу (*the way kids do*), і просодичним, також асоційованим із віком маленької дитини (*a pretty little voice*).

(33) *A little kid about six years old (...) The kid was swell. He was making out like he was walking a very straight line, the way kids do. He had a pretty little voice, too (Salinger, CIR, p. 62).*

Модель наведеного гібридного модуля: VNKin-Pros.= 3 VNom + VDes (appearance) + NDes (kin-behaviour) + NDes (pros-behaviour).

Специфіка іншого варіанта кінесично-просодичного модуля (34) полягає в тому, що він інтегрує вербальні та невербальні дескриптори за відсутністю номінативу.

(34) *"I'm not! And if turning up my hair makes me one, I'll wear it in two tails till I'm twenty" cried Jo, pulling off her net, and shaking down a chestnut mane. "I hate to think I've got to grow up, and be Miss March, and wear long gowns, and look as prim as a China aster!" (...) And Jo shook the blue army sock till the needles rattled like castanets, and her ball bounded across the room (Alcott, LW, p. 3).*

Вербальний дескриптор віку включає слова-самопрезентацію персонажа, що є мовленнєвим актом погрози, тобто непрямим актом з іллокуцією комісиву ("я обіцяю, що буду поводитися прямо протилежно тому, що від мене потребують"). Така протестна, безкомпромісна поведінка насамперед асоціюється з підлітковим віком і такими особами в цьому віковому інтервалі, як *teenager* або *tween*. Інформація, що міститься в зазначеному поведінковому дескрипторі, посилюється невербальним дескриптором віку *pulling off her net, and shaking down a chestnut mane*.

Як зазначають дослідники, експресивні виразні рухи є одним із важливих видів жестів (кінесичних знаків), що передають найрізноманітніші відтінки почуттів. Зривання з голови сіточки для волосся і струшування "гривою", ніби звільнюючись від жіночої прикраси, є, на наш погляд, іконічним жестом бунтарства і незгоди з усталеними правилами – поведінковою ознакою молодого віку. У міру розгортання описуваних подій кінесичний дескриптор змінюється

на вербальний поведінковий дескриптор – знов у вигляді внутрішнього мовлення персонажа, що експліцитно декларує ненависть до поведінкових стандартів і стандартів зовнішності дорослих жінок.

Отже, друга частина внутрішнього мовлення виявляє таку детерміновану віком героїні характеристику, як юнацький максималізм і неприйняття стандартів. Нарешті, останнє речення доволі розлогого (наведений у скороченому вигляді) абзацу знов є кінесичним дескриптором, який через жести передає максимальний ступінь напруження героїні, що врешті-решт завершується деструктивними діями: *shook the blue army sock till the needles rattled like castanets, and her ball bounded across the room.*

Наростання смислового напруження, свого роду смислова висхідна градація і водночас максимальний ступінь унаочнення рухів героїні підкреслюється застосуванням низки фоностилістичних прийомів: алітерації – повтором однакових або акустично подібних звуків: 2 s, 4 t, 3 l (needles rattled like castanets) і 2 b (ball bounded), ономотопеї – навмисним повтором звуків і їхніх комбінацій із метою звуконаслідування, імітації природних звуків. Так, повтор звука "b" у *ball bounded* передає звук стрибаючої кульки, а звуконаслідуване дієслово асоціюється із звуком кастаньєт, що експліцитно виражено відповідним порівнянням.

Окрім кінесичного компонента, у семіотичний модуль інтегрований також паралінгвістичний (просодичний) складник, зокрема ритміко-інтонаційні невербальні засоби у вигляді гучності голосу персонажа. Про свій ультиматум-протест, виражений у першому вербальному поведінковому дескриптиві, дівчина не повідомляє, а викрикує: *"I'm not! And if turning up my hair makes me one, I'll wear it in two tails till I'm twenty", – cried Jo*, що також інформативний для передачі її бунтарського стану, асоційованого з віковими особливостями.

Корелятивні зв'язки між вербальними і невербальними дескрипторами модуля схематично можуть бути проілюстровані так:

VNKin-Pros. = VDes (behaviour) + NDes (pros-behaviour) + NDes (kin-behaviour) + VDes (behaviour) + NDes (kin-behaviour).

Кінесично-просодичний складник модуля, окрім функції інтенсифікації вікової ознаки, представленої вербальними дескрипторами, виконує адаптивну прагматичну функцію, виражаючи за допомогою гучності голосу, а також нігілістичних і деструктивних рухів, психологічний стан молодшої людини, що знаходиться в опозиції до соціальних норм. У класифікаційно-семіотичному аспекті така функція притаманна знакам-індексам, для яких характерне відношення "суміжності" між формою (невербальними виявами психологічного стану, вікових ознак) і денотатом (безпосередньо станом або ознаками).

Іншими словами, формальні характеристики знака (різкість рухів, гучність голосу тощо) є наслідком значення, яке вони передають (емоційну напруженість, незгоду героїні), а значення – причиною форми в конкретній ситуації. Натомість проаналізовані невербальні знаки, на нашу думку, – не лише ситуативні знаки-індекси, оскільки вони певним чином індексують стереотипні (соціально усталені) уявлення про такі характерні для підліткового віку особливості, як емоційна невірноваженість, протест і дратівливість.

Водночас форма деяких знаків (наприклад, деструктивні рухи) містить певну інформацію про денотат (деструктивне мислення, деструктивні почуття, комплекс агресивності), тобто форма сама по собі структурно відтворює характеристики значення, бере на себе його функції. У такому разі можна говорити, на наш погляд, про невербальні знаки-ікони. Важливо зазначити, що психологічні дослідження засвідчують певний зв'язок деструктивного мислення і почуттів із віковими параметрами, зокрема, з віковою кризою, характерною для підліткового віку, досліджуючи у зв'язку із цим "змістову структуру персонологічного профіля конфліктності й агресивності підлітків". У такому разі невербальні знаки агресивної поведінки можуть розглядатися не лише як знаки-індекси вікової безкомпромісності, запальності і непоступливості, а й як іконічні знаки, що структурно відтворюють девіантність внутрішнього світу людини певного психологічного складу.

Інший приклад гібридного кінесично-просодичного модуля представлений фрагментом (35), де невербальний інтенсифікатор базується на імпліцитному

метафоричному зіставленні літніх жінок і чоловіків із квітами, які тягнуться до сонця. Ще один невербальний дескриптор стосується характеристик голосу літніх людей (*speaking softly to each other*).

(35) *Old men and women straining after the sun from their benches, speaking softly to each other* (Cunningham, H, p. 14).

У запропонованих нами прикладах кореляція компонентів зазначеного модуля можна представити так: VNKin-pros. = VNom + NDes (kin-behaviour) + NDes (pros-behaviour).

У поодиноких випадках в аналізованому художньому дискурсі функціонує такий варіант гібридного кінесично-просодичного модуля із ситуативними симптоматичними знаками – сміх, крик або свист, як у фрагменті (36).

(36) *Jo immediately sat up, put her hands in her pockets and began to whistle* (Alcott, LW, p. 2).

Два невербальних дескриптори у своєму поєднанні – це поведінкові дескриптори підліткового віку (особливо зважаючи на займенник *her* як гендерний маркер жіночої статі).

Кінесичний знак – засунути руки в кишені – не лише знак-індекс (причинно-наслідкового й умовно-наслідкового зв'язку): якщо співрозмовник несподівано засовує руки в кишені, це для партнера по комунікації завжди ситуаційний знак або готовності до неформального спілкування, або, навпаки, бажання компенсувати внутрішню невпевненість чи активну опозиційність.

Водночас регулярне повторення цього жесту в зазначених функціях дозволяє говорити про розвиток символічного компонента його значення. У ситуації спілкування підлітка з дорослою людиною руки в кишенях – один із символів нонконформізму, зважаючи на певні комунікативні конвенції, відомі і дорослому, і підлітку, що є представниками однієї лінгвокультурної спільноти. Значення такого жесту як поведінкового дескриптора віку підтверджується іншим невербальним дескриптором – свистом як засобом комунікації, що в цій ситуації індексує виклик суспільним нормам і стереотипам поведінки дівчини.

У прагматичному ракурсі обидва невербальних знаки є небезпечними для обличчя партнера по комунікації, а саме загрожують його "позитивному обличчю", оскільки виявляють байдужість до його почуттів і бажань.

Крім того, зазначені засоби виконують прагматичну функцію самоідентифікації і самопрезентації молодої людини. Модель модуля представлено так: VNKin-pros. = 2 NDes (kin) + NDes (pros).

Одним із різновидів гібридного кінесично-просодичного модуля є його оптико-просодичний варіант, як у (37), де ситуаційний (симптоматичний в іншій термінології (Мечковская, 2007; Селіванова, 2006, с. 442) просодичний сигнал *laughed* поєднується з іншим невербальним оптичним знаком – почервоніння шкіри через сором'язливість. Такий сигнал становить невербальний симптоматичний віковий дескриптор, оскільки здатність червоніти (сором'язливий рум'янець на щоках) – вікова характеристика підлітків або молоді, близької до підліткового віку.

(37) *The youth laughed again. A boyish red flamed into his face. "Well, it's only that I was thinking – of Pollyanna" (Porter, PGU, p. 113).*

Модель модуля: VNKin-pros. = VNom + NDes (pros-behaviour) + NDes (opt-kin-behaviour).

Аналогічно, в наведеному нижче фрагменті симптоматичний просодичний засіб *ejaculated* інтегрується з окулістичними знаками *glanced down i queer look*, проксемічним засобом *so near him*, оптико-кінесичними засобами – прикусуванням губи (*pursed his lips*) і метафорично номінованим почервонінням обличчя (*a slow red mounting to his forehead*).

(38) *"I should say not!" ejaculated the young fellow. Once more he glanced down at the expressive face so near him. This time a queer look came to the corners of his mouth. He pursed his lips, then spoke, a slow red mounting to his forehead (Porter, PGU, p. 126).*

Модель модуля: VNKin-pros. = NDes (pros-behaviour) + VNom + 2 NDes (opt-kin-behaviour) + NDes (prox) + 2 NDes (opt-kin-behaviour).

Найпоширеніший варіант гібридного модуля – невербальний модуль із комбінованим кінесично-такесичним інтенсифікатором ознак віку. Такий

модуль може зазнавати варіацій: залучати експлікований вербальний номінатив віку, як у (39); бути представлений лише невербальними знаками, асоційованими з віком людини, як у (40); поєднувати різні підгрупи кінесичних і такесичних знаків, як у (41).

(39) *As Sarah's grandmother reached over and took her grandchild's hand in hers. She still had lovely, delicate hands, even at her age, and beautiful, long thin fingers* (Steel, H, p. 231).

Експліцитний номінатив віку *grandmother* підтримується поєднанням двох невербальних знаків – кінесичного (дотягнутися до руки онука, тобто докласти певних зусиль, щоб не підніматися з місця) і такесичного (узяти руку у свої руки). Останній жест характерний для будь-якого віку, але в поєднанні з двома номінативами вікової ознаки інтерпретується як знак вияву любові з боку літньої людини. Додатковими інтенсифікаторами вікової ознаки є прислівники-тригери конвенційних імплікатур. *Still* вживається як модифікатор ознаки *lovely, delicate hands*, актуалізуючи додатковий смисл "незважаючи на свій вік". Тригер іншої конвенційної імплікатури ("має поважний вік") – прислівник *even*. Модель модуля: VNKin-T. = VNom + NDes (kin-behaviour) + NDes (t-behaviour) + 2 ConImpl + VDes (appearance).

Другий із зазначених варіантів (відсутність вербальних номінативів і дескрипторів та наявність лише невербальних знаків) представлений фрагментом (40).

(40) *Walter squeezes Clarissa's hand and walks on with a swaggering two-step, a demonstration of hefty vitality* (Cunningham, H, p. 18).

У наведеному прикладі невербальний модуль підтримує не стільки вербальну номінативну одиницю на позначення віку, яка траплялася в попередньому контексті, скільки іміджеві дескриптори, асоційовані з денотатом "молодість", що стосуються не біологічного віку людини, а її психологічного і фізичного відчуття себе молодим. Такесичний дескриптор *squeezes Clarissa's hand* актуалізує значення "впевненості", кінесичний знак *walks on with a swaggering two-step* також не є типовим для людини зрілого віку. Отже,

невербальний дескриптивний комплекс забезпечує смислову когерентність тексту в аспекті, пов'язаному з відчуттям персонажа своєї молодості та фізичної форми. Схема модуля: VNKin-T = NDes (t-behaviour) + NDes (kin-behaviour).

Третім з ідентифікованих варіантів гібридного кінесично-такесичного модуля є поєднання різних видів кінесичних знаків (хода, погляд, усмішка) і такесичних засобів позначення віку, як у (41).

(41) *She still had a lovely figure, even at her age, and she looked absolutely regal, as she came slowly down the stairs on Jeff's arm (...) She looked up at Jeff and smiled, as he patted her hand, and then her eyes found George, and she smiled* (Steel, H, p. 361).

Повільна і велична хода героїні, яка до того ж іде під руку з чоловіком, є інтенсифікатором вікового дескриптора "знаходиться в зрілому віці", що початково маркується вербальним дескриптором зовнішності *she looked absolutely regal*, зокрема його імпліцитною частиною, тригером якої є прислівник *still* (актуалізує конвенційну імплікатуру "незважаючи на свій вік"). Іншим тригером конвенційної імплікатури (зазвичай в її віці мають не такий вигляд) є прислівник *even*, що модифікує номінатив *at her age*. У контекстуальному поєднанні з іншими вербальними й невербальними дескрипторами як вікова характеристика інтерпретується такесичний знак – "тримати чоловіка під руку" (*on Jeff's arm*).

Натомість інший такесичний знак, що трапляється в наведеному фрагменті (погладжування руки *as he patted her hand*), не є частиною аналізованого модуля на позначення віку, оскільки стосується характеристики іншого персонажа і до того ж не асоційованого з його віком. З іншого боку, усмішка у відповідь на цей такесичний знак – реакція ввічливості від досвідченої жінки. Нарешті, поєднання усмішки з поглядом, адресованим різним чоловікам, також свідчить на користь вікової ознаки "впевненість у собі", відчуття власної гідності.

У поодиноких випадках в аналізованому художньому дискурсі функціонує ще один варіант гібридного модуля – кінесично-такесично-просодичний модуль як у фрагменті (42).

(42) *She opened the door herself, a middle-aged, graceful woman, and it gave me joy to see how tenderly her arm stole round the other's waist and how motherly was the voice in which she greeted her* (Doyle, SOF, p. 22).

У наведеному прикладі вікове значення, денотоване номінативом *a middle-aged woman*, інтенсифікується трьома невербальними дескрипторами віку, завдяки яким актуалізуються семи "самостійність" і "досвідченість", асоційовані з віковою категорією "середній вік". Модель модуля: VNKin-t-pros = NDes (kin-behaviour) + NDes (t-behaviour) + NDes (pros-behaviour).

Окрім зазначених невербальних сигналів, як комунікативно релевантні ідентифіковані також ольфакторні засоби, що характеризують людину, її одяг, у поєднанні з іншими дескрипторами зовнішності. Так, у наведеному нижче прикладі поєднані різні види вербальних і невербальних дескрипторів, які у своїй сукупності створюють психологічний портрет персонажа, у тому числі асоційований із його віковими характеристиками.

(43) *He smelled of cigars and Knize cologne. His shoes sported elevated heels; without these added inches, one might have taken him for a Little Person. His bald freckled head was dwarf-big: attached to it were a pair of pointed, truly elfin ears. He had Pekingese eyes, un pitying and slightly bulged. Tufts of hair sprouted from his ears, from his nose; his jowls were gray with afternoon beard, and his handshake almost furry* (Capote, VAT, pp. 136–137).

Запах цигарок і коштовного одеколону (оскільки Йозеф Кнайз є постачальником парфумів Royal and Imperial Court) у поєднанні із не зовсім звичним елементом чоловічого одягу, як високі підбори, вказують на чоловіка, найімовірніше, зрілого віку – ані занадто молодого, ані літньої людини, чоловіка, який уже визначився зі своїм стилем і смаком. Додатковою ознакою є такий вербальний дескриптор зовнішності, як густа рослинність на обличчі, у носі та навіть у вухах, що також вказує на статево-вікові ознаки дорослого чоловіка.

Нарешті, метафора "волохате рукостискання" (*handshake almost furry*) інтерпретується в контексті всього вербально-невербального модуля не як вербальний дескриптор зовнішності, а як такесичний знак, оскільки передає

синестезійне відчуття волохатого дотику. Іншим невербальним дескриптором, що також може бути комунікативно значущим у плануванні комунікації з описуваною людиною, є безжальний погляд (*unpitying*), що в поєднанні з прецедентними іменами-міфонімами (*pointed, truly elfin ears* і *dwarf-big*) створює портрет нелюдської істоти (додаткові конотації – істоти поза віком).

Отже, три невербальних дескриптори – ольфакторний, такесичний і оптико-кінесичний – утворюють модуль із комплексом вербальних дескрипторів зовнішності, описуючи людину з віковими ознаками як чоловіка зрілого віку і водночас людини "поза віком" унаслідок її уподібнення до міфологічних персонажів із фентезі.

Модель модуля: $VNOlf-opt-kin-t = NDes(olf-behaviour) + VDes(appearance) + NDes(opt-kin-appearance) + VDes(appearance) + NDes(t-behaviour)$.

Окремим видом вербально-невербального модуля є актуалізація невербальних дескрипторів зовнішності завдяки інтенсифікації дескрипторних ознак за допомогою метафор, в основу яких покладено ольфакторні або густативні ознаки, як у (44).

(44) *For all her chic thinness, she had an almost breakfast-cereal air of health, a soap and lemon cleanness, a rough pink darkening in the cheeks. Her mouth was large, her nose upturned. A pair of dark glasses blotted out her eyes. It was a face beyond childhood, yet this side of belonging to a woman. I thought her anywhere between sixteen and thirty; as it turned out, she was shy two months of her nineteenth birthday* (Capote, BAT, p. 127).

Модель модуля: $VNGust-Olf = NDes(gust) + NDes(olf) + 4 VDes + 4 VDes$.

Густативна метафора *breakfast-cereal air of health* і ольфакторна метафора (*a soap and lemon cleanness*) створюють синестезійні відчуття запаху (мила й лимону) і смаку (вівсяної каші), що асоціюються із характеристиками молодого та здорового тіла дев'ятнадцятирічної дівчини. Слід зазначити, що цікаві висновки стосовно невербальних номінацій, в основу яких покладено синестезійний компонент, містяться в дисертаційній праці Д. Ю. Кузнецової (Кузнецова, 2009, с. 12). Вони стали певним поштовхом для висловлених вище спостережень.

Отже, матеріал підрозділу дозволив дійти висновку стосовно основних типів вербально-невербальних семіотичних модулів, асоційованих з позначенням віку людини з огляду на структуру модулів, а також прагматичні функції та семіотичні характеристики ідентифікованих невербальних знаків. Результати дослідження представлені в таблиці Б.1 Основні типи вербально-невербальних семіотичних модулів, асоційованих із позначенням віку людини (див. додаток Б).

Висновки до розділу 3

Матеріал розділу дозволив дійти таких основних висновків:

1. Вивчення прагматичного аспекту вербальних і невербальних засобів на позначення / характеристику вікових ознак умотивовує впровадження термінів "*номінатив*" і "*дескриптор*" як основних оперативних одиниць аналізу. Номінативи корелюють з одиницями лексико-семантичного і номінативного полів "*вік людини*", які містить інваріантний узуальний компонент, денотативно пов'язаний із поняттям "*вік*". Дескриптори розкривають інформацію, "згорнуту" у вікових номінативах, у плані якісно-характеризувальних ознак віку, і реферують до поведінкових, зовнішніх, статусних характеристик, асоційованих із певним віком. Ідентифіковані такі основні дескриптори: VDes (appearance), VDes (behaviour), VDes (state of mind), VDes (status), VDes (physical well-beings), які утворюють різні структурно-функціональні моделі з номінативами.

У соціосеміотичному аспекті дескриптиви корелюють із віковими стереотипами, у прагматичному – є засобами залежного контекстуального посилення, що слугують для перевірки інтерпретаційних гіпотез, зняття двозначності, багатозначності й уточнення імплікатури. Дескриптори варіюються за ступенем імпліцитності: чим менше вони асоціюються із соціальними стереотипами і відповідно, чим більше контекстуально зумовлені, тим вищим є ступінь їхньої імпліцитності та прагматичного навантаження.

2. Функціонуючи в художньому дискурсі, номінативи і дескриптиви віку здатні генерувати дискурсивні та конвенційні імплікатури.

Тригером дискурсивних імплікатур під час позначення віку та вікових ознак людини є порушення максим кількості і стилю інформації. У разі порушення смислової когерентності, що базується на відхиленні від онтологічної норми і суперечить загальним пресупозиціям про стан речей у зовнішньому світі, має місце порушення максими релевантності інформації, "наданої" дескрипторами і номінативами (зазвичай дескриптивні вікові ознаки не асоціюються з віком, позначеним номінативом).

Виявлені чотири основних типи дискурсивних імплікатур, пов'язаних з актуалізацією вікових значень: імплікатура, що конкретизує номінатив віку; імплікатура, яка відновлює зміст дескриптора віку; імплікатура, що "долає" смислову інконгруентність між контекстуальними значеннями віку; імплікатури, тригерами яких є стилістичні фігури.

Поряд із дискурсивними засоби позначення віку здатні генерувати конвенційні імплікатури, що ґрунтуються на загальноприйнятому значенні слів і граматичних конструкцій та мають однозначно декодуватися читачем. Конвенційні імплікатури в англійському художньому дискурсі є додатковими смисловими конкретизаторами як вербальних номінативів, так дескрипторів віку.

Серед тригерів конвенційних імплікатур, що пов'язані з номінативами і дескрипторами вікових ознак, визначені прислівники, найчастотнішими з яких є ті, що містять у своєму пресупозиційному значенні темпоральні семи; пресупозиційні й імплікативні дієслова. Додатковими маркерами імплікатур на позначення вікових ознак є прийменник *in spite of*, сполучники (допустові, протиставні й умовні). Серед граматичних маркерів визначені видо-часові форми дієслова і ступені порівняння прикметників (як лексико-граматичний тригер). Синтаксичними тригерами конвенційних імплікатур виступають умовні речення, структури протиставлення, інфінітивні структури тощо.

3. Зважаючи на варіативність невербальних засобів на позначення віку (кінесичних, проксемічних, такесичних, акустичних), а також на те, що невербальні дескриптори вікових ознак в абсолютній більшості випадків є лише інтенсифікаторами окремих ознак віку, позначених вербальними

засобами, у розділі впроваджено термін "вербально-невербальний семіотичний модуль". Визначено чотири основних (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний) і п'ять гібридних модулів.

Ідентифіковані такі прагматичні функції невербальних засобів позначення віку, як: психологічної адаптації до нового статусу, самопрезентації, самоідентифікації, маніпулятивного впливу, реалізації стратегій позитивної і негативної ввічливості, актів, що загрожують обличчю співрозмовника, насамперед "позитивному обличчю", оскільки виявляють байдужість до почуттів і бажань інших людей.

У класифікаційно-семіотичному ракурсі невербальні засоби позначення віку найчастіше є знаками-індексами віку, значно рідше – знаками-копіями. Ідентифіковані такі знаки-копії: кінесичний знак "зняття руки зі свого плеча" іконічно відтворює звільнення від психологічної залежності від іншої людини; зривання з голови жіночої прикраси для волосся – іконічний жест вивільнення від гендерних стереотипів; невербальні знаки агресивної поведінки структурно відтворюють деструктивність мислення і почуттів, девіантність внутрішнього світу підлітка у "віковій кризі". У поодиноких випадках невербальні знаки на позначення віку функціонують як знаки-символи: у ситуації спілкування підлітка з дорослою людиною кінесичний знак "руки в кишенях" – певний символ нонконформізму.

Основні положення розділу відображені у чотирьох публікаціях автора (Pozhar, 2020b; Пожар, 2016a, 2017d, 2020a).

РОЗДІЛ 4
ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ
В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРСОНАЖНОМУ ДИСКУРСІ:
КОНВЕРСАЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вербальні засоби, асоційовані з позначенням віку, можуть бути прагматично маркованими в мовленні (зокрема в персонажному мовленні, пропущеному "крізь" авторську свідомість), зважаючи, по-перше, на "делікатність" самого питання щодо з'ясування віку (може сприйматися як загрозове для обличчя інтерактанта) і відповіді на нього. По-друге, підґрунтям прагматичної "навантаженості" є статусна нерівність людей різного віку, як соціальна, так і вікова, наприклад, дорослого і дитини, для індексації чого також залучаються додаткові прагматичні значення та засоби їхньої маніфестації. По-третє, тригером прагматичних значень може бути невідповідність комунікативної поведінки одного із співрозмовників віковим стереотипам. Інколи прагматичні стратегії комунікативної поведінки самі по собі є ознакою певної вікової категорії.

Матеріал дослідження засвідчує, що прагматично марковані позначення віку в мовленні персонажів англomовного художнього дискурсу умовно розподіляються на три основні групи за критеріями: 1) специфіки реалізації в персонажному мовленні стратегій і максимум ввічливості та кооперативних максимум; 2) різноаспектної прагматики запитань і відповідей про вік як непререференційних і пререференційних мовленнєвих ходів; 3) особливостей актомовленнєвих характеристик мовлення персонажів, яке реферує вікові ознаки.

Такий розподіл визначає структуру і дослідницькі підходи цього розділу.

4.1 Стратегії ввічливості англомовного персонажного дискурсу, дотичного до позначення та обговорення "віку"

У мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу вербальні номінації і дескриптори віку можуть набувати додаткових прагматичних конотацій з огляду на стратегії і максими ввічливості.

Матеріал дослідження дозволив визначити чотири основних типи прагматичної маркованості висловлень, дотичних до позначення віку: використання актів, загрозливих для обличчя співрозмовника; вживання стратегій негативної ввічливості; застосування стратегій позитивної ввічливості; залучення максимум ввічливості.

З огляду на те, що теорія ввічливості насамперед ґрунтується на інференційно-прагматичній моделі комунікації Г. П. Грайса (Grice, 1989), оскільки пояснює відхилення від принципу кооперації, що обов'язково виникають у реальному спілкуванні, міркуваннями ввічливості і захисту обличчя, додатковим ракурсом аналізу в цьому підрозділі є визначення кореляції між застосованими стратегіями ввічливості й особливостями дотримання / порушення кооперативних максимум.

Акти, загрозливі для обличчя співрозмовника, пов'язані з позначеннями віку в такий спосіб: 1) як реакція на номінацію віку, що не відповідає, на думку адресанта загрозливого акту, реальному віковому значенню (іншими словами, невідповідність вербального номінативу вербальним і невербальним дескрипторам віку); 2) як реакція на запитання про вік або асоційовані з віком характеристики; 3) як негативна оцінка поведінки, зокрема комунікативної, співрозмовника, яка не відповідає, на думку адресанта загрозливого акту, віковим стандартам.

Так, у (1) і у (2) використовуються різні типи актів загрози обличчю, викликані невідповідністю між позначенням одним із співрозмовників свого віку як такого, що не відповідає зовнішнім характеристикам, стереотипно асоційованим із денотованою віковою категорією.

(1) *"I can't tell you exactly who I am", – replied the querulous whine, "because I've only been born a few hours – but my last name is certainly Button". "You lie! You're an impostor!" The old man turned wearily to the nurse. "Nice way to welcome a new-born child", he complained in a weak voice* (Fitzgerald, CCOBB, p. 6).

(2) *"I am eighteen," he repeated. The registrar pointed sternly to the door. "Get out," he said. "Get out of college and get out of town. You are a dangerous lunatic." "I am eighteen." Mr. Hart opened the door* (Fitzgerald, CCOBB, p. 13–14).

Звинувачення в брехні одного із співрозмовників у діалозі (1) як акт, загрозовий позитивному обличчю обвинуваченого, є реакцією на невідповідність вікового значення *newborn*, експлікованого словами персонажа *born a few hours*, і зовнішнім виглядом старої людини в поєднанні з невербальними кінесичним (*turned wearily*) і просодичними (*querulous whine, weak voice*) дескрипторами.

У (2) повідомлення персонажем свого віку стає підставою для застосування співрозмовником актів, загрозових водночас для позитивного (відкрита образа у вигляді *You are a dangerous lunatic*) і негативного обличчя його адресанта. Загроза негативному обличчю здійснюється за допомогою вербальних актів, здатних порушити свободу дій комуніканта. У цьому випадку це триразовий анафоричний повтор прямого директиву *"Get out"* з іллокуцією наказу (серед інших типів директивних актів наказ визначається максимальною за ступенем виявлення іллокутивною силою) у поєднанні з кінесичними знаками – жестами аналогічної директивної семантики (*pointed sternly to the door; opened the door*).

Варто зазначити, що з погляду дотримання або порушення максим кооперації акти, що містять загрозу для обличчя співрозмовника, цілком відповідають принципу кооперації. Через це, що такі акти позбавлені ухильності, засобів непрямого вираження інформації, вони у своїй абсолютній більшості є прозорими й інформативними за своєю іллокуцією (тобто відповідають максимах стилю і кількості інформації), щирими (відповідають максимі якості інформації) та є безпосередньою реакцією на "подразник" – попередній мовленнєвий хід співрозмовника, демонструючи відповідно дотримання максими релевантності.

Ще одним функціональним варіантом актів, що загрожують обличчю співрозмовника, є реакція на запитання про вік або асоційовані з віком характеристики, як у (3)

(3) "Whose little boy are you?" he demanded kindly. "I'll soon darn well show you whose little boy I am!" retorted Benjamin in a ferocious voice (Fitzgerald, ССОВВ, р. 27).

У наведеному фрагменті номінація *little boy* в поєднанні з відносним займенником *whose*, що виражає належність хлопчика певній дорослій людині, тим самим виступаючи інтенсифікатором вікової ознаки, провокує акт загрози як позитивному (образа через вживання лайливих слів), так і негативному обличчю комуніканта (порушення свободи комунікативних дій) у вигляді непрямого мовленнєвого акту з іллокуцією комісиву, тобто обіцянки здійснити щодо співрозмовника загрозливі дії. На вербальному рівні іллокутивна сила комісиву інтенсифікується жаргонізмом *darn well* і на невербальному – просодичним маркером *in a ferocious voice*.

Проаналізований акт загрози обличчю співрозмовника містить деякі "надлишкові" для повідомлення пропозиційного змісту елементи: *darn* і *well*, що є певним відхиленням від максими кількості інформації. Натомість зазначені елементи (лайливе слово *darn* і вербальний "заповнювач" хезитаційної паузи *well*, що виникає через емоційне напруження мовця, якому від обурення "бракує слів") є інтенсифікаторами максими щирості, відповідно, іллокутивної сили комісиву.

Нарешті, третім функціональним різновидом загрозливих обличчю актів є негативна оцінка поведінки, зокрема комунікативної, співрозмовника, яка не відповідає віковим (найчастіше – статево-віковим) стереотипам, як, наприклад, у (4–5).

(4) "Don't, Jo. It's so boyish!" "That's why I do it." "I detest rude, unladylike girls!" (Alcott, LW, р. 2).

У (4) негативна оцінка поведінки дівчинки із застосуванням актів загрози як негативному (у вигляді директиву-заборони *Don't, Jo*), так і позитивному

обличчю (висловлення критики, образливого ставлення із залученням дієслова *detest* відповідної семантики і застосування прикметників *rude*, *unladylike* негативнооцінного значення) ґрунтується саме на оцінці поведінки співрозмовника як такої, що не відповідає віковим стереотипам, асоційованим у комуніканта зі статево-віковою категорією дівчина-підліток (*boyish*, *unladylike*).

Оскільки семантика композита *unladylike* не є прозорою стосовно того, що саме не підходить або не є типовим для вихованої дівчини, ідеться про відхилення від максими кількості інформації через зменшення (*reduction*) обсягу інформації, який потрібно відновлювати за допомогою дискурсивної імплікатури, базованої на пресупозиційних знаннях.

У (5) номінація дівчини як *underhand little thing*, незважаючи на її метафоричність (позиціювання дівчини як неістоти), є доволі прозорою за своєю негативною конотацією, отже, також загрожує позитивному обличчю суб'єкта номінації. Рівень такої загрози збільшується ще й через те, що дитину обговорюють в її присутності так, немов би її немає, тобто повністю позбавляючи її комунікативних прав, зокрема на власний захист.

(5) *I've told Missis often my opinion about the child, and Missis agreed with me. "She's an underhand little thing: I never saw a girl of her age with so much cover" (Brontë, JE, p. 15).*

Наявність у номінативній групі з віковим значенням (*underhand little thing*) метафоричного компонента несе додаткове прагматичне навантаження, що дозволяє говорити про метафоричну імплікатуру, тригером якої є відхилення від максими якості інформації.

Окрім використання актів, загрозових для обличчя співрозмовника, не менш поширеним в аналізованому дискурсі є прагматична маркованість висловлень, дотичних до позначення віку, стратегіями негативної ввічливості.

Негативна ввічливість найчастіше вживається: 1) як засіб реалізації офіційного й авторитетного мовлення у випадках, коли необхідно дистанціюватися від незрозумілого стану речей, позначеного віковими номінативами і дескрипторами (невідповідність вербального номінативу

вербальним і невербальним дескрипторам віку); 2) як комунікативна вікова ознака людей немолодого віку, мовлення яких характеризується більшою ухильністю і генералізацією; 3) як засіб статусного дистанціювання дорослого від дитини (у разі відмінностей вікових статусів) і дитини від дитини (при бажанні підкреслити відмінність у соціальному статусі).

Так, у (6) використовується генералізація (ствердження певного стану речей як загального правила) – ефективний засіб негативної ввічливості, що дозволяє мовцю "проігнорувати" (представивши як звичайний "стан речей") очевидну невідповідність в онтологічній "картині світу", а саме те, що *old man* не входить до категорії *babies* і, отже, не потребує пеленального одягу. Реалізується сьома стратегія негативної ввічливості – "Представляй акт, що загрожує "обличчю", як загальне правило / State the FTA as a general rule".

(6) *Babies always have blankets. With a malicious crackle the old man held up a small white swaddling garment. "Look!" he quavered. "This is what they had ready for me." "Babies always wear those", said the nurse primly* (Fitzgerald, ССОВВ, р. 7).

Інтенсифікатором негативної ввічливості стає невербальний просодичний знак – особливий "манерний" голос медсестри (*said the nurse primly*).

З погляду принципу кооперації така генералізація є відхиленням від максимі якості, тобто правдивості інформації і потребує пояснення на імпліцитному рівні через інференцію дискурсивної імплікатури з опорою на контекст.

У (7–8) негативна ввічливість, що маркується узагальнювальними, генералізованими номінаціями вікових категорій, є своєрідним маркером вікового мовлення людей похилого віку. Як і в попередньому прикладі, генералізація певним чином порушує максимі якості інформації, оскільки поведінкові моделі "старих" і "молодих" людей, окреслені мовцем, не можуть бути однаковими для всіх без винятку представників цих вікових категорій. Понад те, генералізація посилюється гіперболізацією за допомогою негативного займенника, що інтенсифікує сему "всі без винятку" (*None of you*).

(7) *"You young women are strange creatures these days. None of you wants to get married. Just us old folks do"* (Steel, H, р. 334).

(8) "Old fellows like me can't learn new tricks," he observed profoundly. "It's you youngsters with energy and vitality that have the great future before you" (Fitzgerald, CCOBB, p. 15).

У (7–8), окрім сьомої стратегії негативної ввічливості (акт, що загрожує "обличчю", представлений як загальне правило), також реалізовано шосту стратегію: деперсоніфікуй мовця й адресата / Impersonalise S and H.

У ситуаціях статусного дистанціювання за віковими характеристиками або, навпаки, всупереч однаковим віковим ознакам, стратегії негативної ввічливості можуть поєднуватися з актами, загрозливими для обличчя дитини як у парі "дитина–дорослий", так і в парі "дитина–дитина" (у разі відмінностей соціальних статусів).

Так, у (9) на майже симетричні вікові статуси впливає соціально-статусний чинник, завдяки якому змінюється і позначення віку, інкорпоруючи засоби негативної ввічливості як "статусної" комунікативної поведінки.

(9) "What do you want?" I asked, with awkward diffidence. "Say, 'What do you want, Master Reed?' was the answer. 'I want you to come here;'" and seating himself in an armchair, he intimated by a gesture that I was to approach and stand before him. John Reed was a schoolboy of fourteen years old; four years older than I (Brontë, JE, p. 10).

У наведеному діалозі хлопець коригує форму звертання до нього дівчини із субординаційним, на його думку, соціальним статусом, наполягаючи на статусно-ввічливому *Master Reed*, тобто на реалізації співрозмовником стратегії негативної ввічливості: "стався з повагою / Give deference". Негативна ввічливість поєднується при цьому з актами загрози обличчю дівчини – вербальним актом з іллокуцією директива *I want you to come here* і невербальними кінесичними знаками: жестом "поманити пальцем", також асоційованим з директивною іллокуцією, і позою (сидячи в кріслі). З іншого боку, від співрозмовниці також вимагається кінесичний (стояти перед сидячим хлопцем) і проксемічний (наблизитися до нього) знаки на підтвердження її субмісивного статусу: *he intimated by a gesture that I was to approach and stand before him*.

Зазначені засоби негативної ввічливості в поєднанні з вербальними і невербальними актами загрози обличчю інтерактанта реалізують (якщо використовувати термінологію української дослідниці І. П. Пініч) дискримінаційні інтерактивні стратегії "інферіоризації" (Pinich, 2017, p. 297) певної соціальної групи – у даному випадку, соціально субординаційної.

Аналогічним чином, дискримінаційні інтерактивні стратегії "інферіоризації" реалізуються у спілкуванні між суб'єктами, неоднаковими за віковим статусом. Зокрема, показовим в аспекті застосування різних маркерів негативної ввічливості в поєднанні з актами, загрозливими для обличчя співрозмовника, є інтеракція між дорослим і дитиною, як у (10) і (11).

(10) "I want you to call me 'Uncle' – not 'Roscoe,' but 'Uncle', do you understand? It looks absurd for a boy of fifteen to call me by my first name. Perhaps you'd better call me 'Uncle' all the time" (Fitzgerald, ССОВВ, p. 25).

Так, у (10) дорослий коригує форму звертання до нього п'ятнадцятирічного підлітка, закликаючи замінити звертання на ім'я *Roscoe* (як маркер позитивної ввічливості) на більш статусне (у соціальній групі "сім'я") звертання *Uncle* із семою "старший за віком член родини". Асиметрія соціально-вікових відносин відтворюється у мовленні дорослого асиметрією комунікативних відносин із застосуванням непрямих директивів *I want you to call me 'Uncle'* та *you'd better call me 'Uncle'* (при цьому за своєю семантикою *you'd better* виражає більший ступінь наполегливості рекомендації, аніж *should*). Натомість директивна іллокуція мітигована численними маркерами негативної ввічливості: безособовою конструкцією (*It looks absurd*) у поєднанні із засобом генералізації – номінативом віку з неозначеним артиклем (*for a boy of fifteen*), вставним словом-хеджем *perhaps* із значенням невпевненості мовця, що суттєво знижує категоричність директиву-рекомендації.

Отже, асиметрія комунікативних відносин між мовцем–дорослим і мовцем–підлітком виявляється в директивній рекомендації адресату–дитині застосовувати до дорослого такі стратегії негативної ввічливості, як стратегію маніфестації поваги (*Give deference*) до статусу мовця і стратегію апеляції

до норми (State the FTA as a general rule) шляхом узагальнення вимоги (щодо використання більш статусного звертання) у вигляді незалежних від мовця норм (*It looks absurd for a boy of fifteen to call me by my first name*). Натомість директивність рекомендації пом'якшується з боку мовця-дорослого стратегіями використання імпліцитних мовленнєвих актів (Be conventionally indirect) та ухильності / хеджування.

У діалозі (11) вербальні номінативи віку *a child* і *elders* уживаються для акцентування статусної нерівності дитини і дорослих, що експліковано окресленням неоднакового обсягу їхніх комунікативних прав, точніше, практичною відсутністю таких прав у дитини. Асиметрія комунікативних відносин із комунікативним домінуванням ролі "дорослого" виявляється в низці прав, яких позбавлена дитина: негативно оцінювати дії співрозмовника, позбавляти його права на будь-які комунікативні дії (*I don't like (...) questioners; remain silent*), права змінювати тему, завершувати розмову.

(11) *"What does Bessie say I have done?" I asked. "Jane, I don't like cavillers or questioners; besides, there is something truly forbidding in a child taking up her elders in that manner. Be seated somewhere; and until you can speak pleasantly, remain silent"* (Brontë, JE, p. 7).

Прагматичним маркером статусної нерівності є застосування щодо дитини директивних мовленнєвих актів – як прямих (*Be seated, remain silent*), загрозливих для негативного обличчя дитини–співрозмовника, так і непрямих, оформлених як констативи *I don't like cavillers or questioners, there is something truly forbidding in a child taking up her elders in that manner* із директивною іллокуцією (не бурчи, не став питань, поведься з дорослими належно). Обидві репліки містять загрозу як позитивному, так і негативному обличчю дівчини, оскільки, з одного боку, є критикою на її адресу (тобто, у термінах теорії ввічливості загрожують позитивній самооцінці), а з іншого – заборонаю (що посилюється прислівником-інтенсифікатором *truly* на позначення "міри" заборони) і попередженням, що обмежують свободу дій співрозмовника, "загрожуючи" вже його негативному "обличчю".

Водночас мовлення дорослого залучає численні маркери негативної ввічливості:

1) генералізацію за допомогою ствердження примусу як загального правила *there is forbidding*, що додатково посилюється вживанням іменника *a child* із неозначеним артиклем, поширюючи сферу примусу на всіх дітей; генералізовані позначення тих груп людей (*cavillers or questioners*), до категорії яких імпліцитно включається дитина-адресат мовлення;

2) використання теперішнього тривалого часу *is forbidding* у поєднанні з дієприкметником теперішнього часу *taking up*, що ще більше посилює дистанційованість мовлення дорослого. Варто зазначити, що використання Present Continuous, а також заміна видо-часових форм групи Simple формами групи Continuous визначається науковцями як один із граматичних засобів негативної ввічливості, оскільки такі форми дозволяють знизити "прямолінійність" висловлювання;

3) уживання засобів мітигації / хеджування (*something, in that manner, somewhere, truly*);

4) пасивного стану (*Be seated*), модального дієслова *can*;

5) підрядної частини умови (*until you can speak pleasantly*).

Завдяки поєднанню різних маркерів негативної ввічливості мовець застосовує щонайменше чотири стратегії такої ввічливості: висловлюйся в непрямий спосіб / *Be conventionally indirect*; став запитання, будь ухильний / *Question, hedge*; будь песимістичний / *Be pessimistic*; представляй акт, що загрожує "обличчю", як загальне правило / *State the FTA as a general rule*. Використовуючи численні засоби негативної ввічливості, дорослий реалізує принаймні дві комунікативні стратегії: показує свою уявну об'єктивність і водночас віддаляє, "дистанціює" зацьковану дитину від інших.

Цікаво зазначити, що в другому випадку йдеться про свого роду структурну іконізацію на прагматичному рівні: означуваням ситуації, конотованим за допомогою засобів негативної ввічливості, стає така її ознака, як реальна ізоляція, віддалення дівчини від інших, що іконічно відтворюється прагматикою негативної ввічливості як ввічливості дистанціювання.

Водночас, мовлення персонажа, який використовує стратегії негативної ввічливості, індексує такі характеристики мовця, як удавані чесноти і лицемірство. Це може слугувати тут одним із вікових поведінкових дескрипторів жінки середнього віку.

Із погляду принципу кооперації поєднання в мовленні персонажа численних маркерів негативної ввічливості свідчить про відхилення від максимуму кількості і стилю.

У номінативних групах, маркованих стратегіями "статусної" негативної ввічливості, нерідко один із компонентів позначає *вік*, а другий – соціальний статус, що в сукупності денотує статусно-вікові ознаки, тобто підкреслюється залежність соціального статусу від віку з імплікацією поведінкових стандартів, очікуваних від певного віку, як у (12).

(12) *"You should remember that you are a young lady"* (Alcott, LW, p. 3).
Імплікатура: "у своєму віці маєш відповідно поводитися".

Варто зазначити, що зазвичай такі статусно-вікові етикетні адресації реалізують п'яту стратегію негативної ввічливості "стався з повагою до співрозмовника". Натомість у (12) *a young lady* скоріше маркує стратегію "висловлюйся в непрямий спосіб", оскільки передбачає наявність в адресата соціальних стереотипів-пресупозицій, що потрібно залучити для видалення імплікованого смислу. Відповідно до цього в аспекті принципу кооперації йдеться про порушення мовцем максимуму кількості інформації (не надається достатньої кількості інформації для усвідомлення того, що саме потребується від співрозмовника, як від *a young lady*) і стилю (надана інформація не прозора).

Ще одним варіантом статусно-маркованих номінативів на позначення віку є характеристика одним із співрозмовником статусу третьої особи з імплікацією певного стереотипного сценарію поведінки щодо означеного статусу, який очікується від другого інтерактанта, як у (13).

(13) *"What shocking conduct, Miss Eyre, to strike a young gentleman, your benefactress's son! Your young master."* *"Master! How is he my master? Am I a servant?"* (Brontë, JE, p. 14).

Отже, від дівчини-адресата, до якої спрямоване мовлення, потребується здійснити щодо третьої особи п'ятої і шостої стратегій негативної ввічливості як ввічливості пошани: стався з повагою (Give deference) і вибачайся (Apologise).

Якщо прокоментувати негативну ввічливість, що застосовується під час номінації та характеристики вікових значень, у ракурсі максимум ввічливості, можна дійти висновку про те, що у всіх проаналізованих фрагментах художнього дискурсу в мовленні персонажів не спостерігається, за незначними винятками, дотримання максимуми такту (яка зазвичай корелює з негативною ввічливістю), натомість мовці певною мірою дотримуються максимуми схвалення і згоди в негативно-ввічливому ракурсі реалізації таких правил, як зменшення рівня несхвали і незгоди.

Порівняльно з актами, загрозливими для позитивного або негативного обличчя співрозмовника, і засобами негативної ввічливості, стратегії позитивної ввічливості є менш поширеними в персонажному мовленні, пов'язаному з найменуванням і характеристикою вікових значень.

Позитивна ввічливість реалізується в аналізованому матеріалі за допомогою низки засобів: маркерів інтимізації, що містять вікові семи; компліменту; прикметника з віковим значенням *little* в номінативних групах, де іменник не денотує вік; прикметника, що не має вікового значення в номінативних групах, де іменник, навпаки, позначає вік; засобів референції до "спільного знання" інтерактантів; приєднувальних запитань із функцією встановлення і підтримання контакту; жарту.

Так, засоби інтимізації із віковим значенням є здебільшого маркерами належності до групи близьких людей (родина, закохані, близькі друзі), забезпечення внутрішньогрупової ідентичності, як у (14), реалізуючи четверту із визначених П. Браун і С. Левінсон стратегій позитивної ввічливості – "використовуй маркери належності до групи" / Use in-group identity markers.

(14) *"You are a kid". Her mother laughed at her, sounding uncharacteristically girlish. If nothing else, she was flattered* (Steel, H, p. 258).

У наведеному вище прикладі номінатив на позначення віку *a kid* – маркер вияву теплих почуттів матері до своєї дитини (у якому б віці вона не була).

Отже, прагматична функція, конотації близькості є в таких випадках важливішими за номінативну, оскільки референція до віку (тут – до віку, денотованого номінативом *a kid*) здійснюється не для того, щоб окреслити вікове значення, яке зазвичай не відповідає референтному (як у цьому прикладі, де дитиною названа зріла жінка), а передати емоції й відчуття. Додатковими маркерами позитивної ввічливості є невербальні знаки у складі гібридного кінесично-просодичного модуля, що включають дружнє висміювання матері (*laughed at her*) над дорослою дитиною і нетиповий для літньої жінки дівочий голос як індекс емоційного піднесення (*sounding uncharacteristically girlish*).

Іншим засобом позитивної ввічливості є вияв схвалення, симпатії до слухача – зокрема, за допомогою компліменту, як у (15), де щирість компліменту підтверджується віковими дескрипторами зовнішності мовця, якому він адресований.

(15) *"You look good, Sarah. You always do". She looked so fresh and alive to him, so beautiful, as she stood there looking tall and young and slim* (Steel, H, p. 11).

Комплімент може бути представлений в імпліцитній (генералізованій) формі, як у (16), де йдеться про привабливість віку одного з мовців (адресата компліменту) для жінки, молодшої за нього.

(16) *"I like men of your age," Hildegarde told him. "Young boys are so idiotic. They tell me how much champagne they drink at college, and how much money they lose playing cards. Men of your age know how to appreciate women." "You're just the romantic age," she continued* (Fitzgerald, ССОВВ, p. 16).

Отже, унаслідок використання другої із 15 стратегій позитивної ввічливості – "Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача / Exaggerate interest, approval, sympathy with the hearer" – співрозмовниці вдається скоротити дистанцію між нею і чоловіком, набагато старшим за неї, психологічно наблизитися до нього.

Окрім зазначеної другої стратегії позитивної ввічливості, у наведеному фрагменті реалізована також інша стратегія такої ввічливості зближення – сьома стратегія маніфестації спільності з адресатом: "Припускай, встановлюй,

декларуй спільність / Presuppose, raise, assert common ground" (у цій ситуації співрозмовниця намагається встановити спільність з іншим мовцем на підставі критики вікової категорії чоловіків, які є молодшими за нього і відповідно можуть бути його конкурентами в жінок).

Серед ідентифікованих маркерів позитивної ввічливості особливе місце займає прикметник із віковим значенням *little* в поєднанні з іменником, позбавленого вікового значення і, навпаки, прикметник, що не має вікового значення в номінативній групі з іменником на позначення віку.

Зокрема, у (17–19) позитивна ввічливість індексована прикметником із віковим значенням *little* в метафоричних (*a little angel, little soul*) і "статусних" (*little Miss*) номінаціях дитини. В цих двох випадках компонентом вікового значення стають позитивно оцінні конотації – турботи, співчуття або захоплення, що корелюють із стратегіями позитивної ввічливості. В окремих випадках *little* використовується безвідносно до вікового значення як маркер симпатії (*Pretty little thing*).

(17) *"If you ain't a little angel straight from Heaven"* (Porter, P, p. 18).

(18) *Unnecessary children, indeed! Poor little soul! – a pretty place this is her put a homesick, lonesome child into!* (Porter, P, p. 31).

(19) *"You are so like your mother, little Miss! I used her know her when she was even littler than you be"* (Porter, P, p. 23).

Крім цього, у (18) наявні дві номінативні групи, у яких позитивні конотації співчуття і симпатії активуються завдяки поєднанню з номінативами віку прикметників (*unnecessary children, lonesome child*), що емпатично виділяють характеристики або аспекти, гідні співчуття, реалізуючи дев'яту стратегію позитивної ввічливості – "Стверджуй, припускай знання і стурбованість мовця щодо потреб слухача / Assert, presuppose the speaker's knowledge of and concern for the hearer's wants".

У (19) наявні також маркери сьомої стратегії позитивної ввічливості – "Встановлюй, декларуй спільність / Presuppose, raise, assert common ground", – що утворює причинно-наслідковий зв'язок із стратегією 14 "Припускай

або стверджуй взаємність / Assume or assert reciprocity", яка реалізується завдяки референції до спільних фонових знань комунікантів, асоційованих з інформацією про матір дівчини.

Серед інших стратегій позитивної ввічливості, пов'язаних з актуалізацією вікових значень, ідентифіковано першу стратегію "Помічай слухача, приділяй увагу йому, його інтересам, бажанням, потребам / Notice, attend to the hearer (his interests, wants, needs, goods" і третю стратегію – "Підкреслюй інтерес до слухача / Intensify interest to the hearer", як у (20–23).

(20) *"Conservative, but not depressing. Don't wear your black suit", Sarah didn't want to tell her it made her look too old. Wear something happy that makes you feel good" (Steel, Н, р. 259); "порада як вияв уваги й інтересу до потреб співрозмовника".*

(21) *"You're thirty-eight years old, Sarah. If you ever want to have children, you'd better find a new guy and get married" (Steel, Н, р. 44); "порада, що стосується правильної, відповідної віковим стереотипам поведінки".*

(22) *"You're not going to be alone forever, Sarah. You're still very young" (Steel, Н, р. 166); "порада, що виражає розуміння вікових потреб інтерактанта".*

(23) *"You'll regret this," he warned her. You're thirty-eight years old, and you'll wind up alone. For chrissake, Sarah, don't be stupid" (Steel, Н, р. 250); "попередження / шантаж в інтересах слухача".*

Спільним для засобів вираження зазначених стратегій є те, що основний прагматичний засіб їхньої маніфестації – мовленнєві акти директивів – прямі, як у (20) і (23) та непрямі, у формі констатива, як у (21) і (22). При цьому, якщо непрямі директиви реалізують стратегії позитивної ввічливості завдяки пропозиційним значенням (зміст поради), то прямі директиви – завдяки своїй немітигованій директивній іллокуції, оскільки прямота (що в іншому контексті дорівнювалася б актам загрози негативному обличчю слухача) є своєрідним маркером ідентифікації в групі "своїх".

Отже, немітигована прямота (*don't wear; wear*) і навіть навмисна грубість (*don't be stupid*) функціонально тотожні в таких діалогах жаргону, сленгу,

прізвиськам та іншим засобам вираження неформальності спілкування, що маркують групову ідентичність, реалізуючи 4 стратегію позитивної ввічливості (Use in-group identity markers). Додатковим маркером скорочення дистанції між співрозмовниками у (21–23) є звертання на ім'я (*Sarah*), що завжди сприяє скороченню комунікативної дистанції.

Характерним для прикладу (20) є також реалізація, окрім зазначених, шостої стратегії позитивної ввічливості "Уникай незгоди / Avoid disagreement", яка застосовується саме через віковий чинник (небажання нагадувати співрозмовниці про її вік) і потребує використання символічної "згоди", зокрема "брехні заради порятунку". Сара не може відверто сказати матері, що чорний колір не личить їй через її поважний вік (саме така причина експлікується автором тексту: *Sarah didn't want to tell her it made her look too old*). Отже, вона змінює фокус розмови із зовнішності (личить / не личить) на внутрішні самопочуття (*makes you feel good*).

Менш поширеними в аналізованому матеріалі є такі стратегії позитивної ввічливості, як приєднувальні запитання із функцією встановлення і підтримання контакту (приклад 24, що реалізує дванадцяту стратегію залучення до спільної діяльності мовця та слухача "Include both S and H in the activity", і жарт (25).

(24) "*He's the best baby, isn't he?*" she said (Steel, H, p. 383).

Приєднувальне запитання виконує фатичну функцію засобу позитивної ввічливості, оскільки "в першій частині міститься думка того, хто говорить, про деякий факт, у другій – апеляція до слухача, що містить заклик до останнього висловитися з приводу твердження в першій частині" (Левицький, с. 354).

У діалозі (25) мовці реалізують восьму стратегію позитивної ввічливості – жартування (Joke), що підтверджується як невербальною комунікативною поведінкою (*laughed, She was teasing*), так і смисловою інконгруентністю між скриптами "божеволіти від когось" (у значенні "захопитися почуттями") і "похилий вік", що у взаємодії з контекстуальним знанням сприймається також як самоіронія, оскільки мовець насправді є людиною середнього віку.

(25) "*In my youth, I'd have gone berserk over him,*" he said, and *laughed,* as Paris did the same. "*In my old age, so would I,*" Paris said. *She was teasing,* but nonetheless it would have been impossible not to feel the energy that emanated from the young photographer from Paris (Steel, DG, p. 315).

Аналізуючи стратегії позитивної ввічливості або солідаризації зі співрозмовником, не можна оминати питання максимум ввічливості, насамперед максимум великодушності, симпатії, згоди і скромності, які корелюють із розглянутими вище стратегіями 1–8, 12 і 14.

У прикладі (20) Сара дотримується в розмові з матір'ю максимум згоди, відповідно до якої від співрозмовників потребується шукати аспекти, за якими можна дійти згоди, та висловлювати їх, одночасно уникаючи вираження незгоди. Сара замість можливої незгоди стосовно чорного кольору сукні, яка "старить" (*made her look too old*) обирає евфемістичний прикметник *happy* як смисловий антонім віковому номінативу *old*, відповідно переводячи розмову із сфери "колір, асоційований із віком" у сферу "колір, асоційований із почуттям" (*Wear something happy that makes you feel good*).

У решті фрагментів персонажного мовлення (21–23) втілена максима великодушності, що передбачає обмеження або навіть відмову від власних інтересів на користь інтересів іншого. Дотримуючись такої максими, співрозмовники підтверджують важливість для них іншої людини, її здібностей, побажань тощо. Апелюючи до віку подруги (*You're thirty-eight years old; You're still very young*), яка набагато молодша за нього, і до потреб жінки, асоційованих із таким віком (*want to have children, find a new guy and get married*), співрозмовник готовий відмовитися від власного комфорту і назавжди втратити близьку людину заради її щастя.

У (17–19) співрозмовники дотримуються максими співчуття / симпатії, що стосується вираження розуміння, співчуття, співпереживання, прихильності до іншої людини й індексується конотаціями, пов'язаними із прикметником *little* або іншими прикметниками номінативної групи на позначення віку.

У (15–16) співрозмовниця дотримується максими схвалення інтерактанта, зокрема, характеристик, асоційованих із його віком. Згідно з теорією Дж. Ліча, така максима передбачає застосування похвали, компліменту та мінімізації будь-якої критики чи несхвалення.

Висновки до підрозділу представлені в вигляді таблиці В.1 Прагматичні засоби позначення віку з огляду на акти загрози обличчю, стратегії і максими ввічливості (див. Додаток В).

4.2 Конверсаційно-аналітична і прагматична маркованість вербально-невербальної площини персонажного дискурсу

Виходячи з міркувань ввічливості, з'ясування віку співрозмовника потрапляють у групу делікатних питань, які незручно ставити і на які не завжди зручно відповідати, що, зокрема, можна проілюструвати (1) і (2).

(1) *"Hey – how old are you, anyhow?" That annoyed me, for some reason. "Oh, Christ. Don't spoil it," I said. "I'm twelve, for Chrissake. I'm big for my age"* (Salinger, CIR, p. 39).

(2) *"How old are you, chief?" the elevator guy said. "Why?" I said "Twenty-two"* (Salinger, CIR, p. 49).

Як засвідчує фрагмент (1), пряме питання про вік не коректне в мовленнєвій поведінці, оскільки є загрозовим для негативного і позитивного обличчя комуніканта, який, по-перше, має відповідати на відкрите питання, що порушує свободу його комунікативних дій (загроза негативному обличчю), і, по-друге, не зважає на почуття адресата (небезпека позитивному обличчю), якому може бути неприємно відповідати на запитання про його / її вік (якщо, наприклад, вважає себе занадто молодим / старим тощо).

Отже, відкрите питання про вік є одним з актів, що загрожують "обличчю" співрозмовника, на доказ чого, свідчить внутрішнє мовлення персонажа у (1) із ключовим дієсловом *annoyed* (*That annoyed me, for some reason*), а також зворотний мовленнєвий хід у (2), що не є реплікою, яка має утворювати другу

пару в секвенції "запитання–відповідь", а відгалуженням від основного перебігу розмови, що може ініціювати бічну секвенцію (*Oh, Christ. Don't spoil it*).

З погляду коопераційної раціональності та цілеспрямованості спілкування така репліка порушує максимум релевантності, що має стати для співрозмовника тригером конверсаційної імплікатури "якщо ти будеш фокусуватися на моєму віці, ми не зможемо робити те, що запланували". Отже, повернення другого співрозмовника до основного ходу розмови і відповідь на запитання про вік не змінює ані факту загрози його обличчю, ані комунікативного ускладнення його відповіді бічним мовленнєвим ходом, а також ходом-виправданням. Такі комунікативні дії свідчать про непреференційність не лише мовленнєвого ходу, що містить запитання про вік, але й висловлень, що є відповіддю на таке запитання.

У (2) про непреференційність прямого питання про вік указує зворотне запитання "*Why?*", що має ініціювати бічну секвенцію з метою пояснення інтерактантом, чим саме викликане таке питання. Як і у фрагменті (1), така мовленнєва реакція порушує максимум релевантності, оскільки переводить тему розмови на аспект, більш "безпечний" для обличчя адресата.

Отже, і питання про вік, і відповідь на нього можна розглядати, на наш погляд, як непреференційні мовленнєві ходи. Відповідно до висновків конверсаційно-аналітичних досліджень, є суттєва відмінність між релевантними і преференційними мовленнєвими ходами. При цьому релевантність усвідомлюється конверсаційними аналітиками досить широко (тобто набагато ширше, аніж максима релевантності в Г.П. Грайса): як універсалія мовленнєвого обміну, що передбачає і спрямовує координацію мовленнєвих ходів співрозмовників, які беруть участь в інтеракції. Мається на увазі, що навіть у тих випадках, коли один із мовців відхиляється від теми або говорить щось, що порушує логічну когезію або смислову когерентність діалогу, його мовленнєвий внесок однаково залишається релевантним, оскільки буде сприйматися як такий, що вимовляється у відповідь на ініціюючу репліку його комуніканта і певним чином пов'язаний із попередньою інформацією. Якщо залучити до цього пояснення власне теорію релевантності (хоч

конверсаційний аналіз категорично не визнає застосування когнітивного підходу для пояснення регулярностей мовленнєвого обміну), то інтерактанти завжди знайдуть / залучать ті когнітивні контексти, у просторах яких репліки один одного будуть когерентні та взаємопов'язані.

На відміну від релевантності, преференційність є змінною характеристикою мовленнєвого обміну. Іншими словами, ходи можуть бути релевантними, але неpreferenційними. Зокрема, серед набору релевантних реакцій на запитання про вік "Ваша мама має чудовий вигляд" (подяка, згода / підтвердження, пояснення, незгода, обурення, комбінована відповідь "подяка + підтвердження") найбільш преференційною буде лаконічна подяка або "подяка + підтвердження" (Дякую, справді вона намагається за собою слідкувати). Натомість неpreferenційною реакцією буде незгода (що обов'язково потребуватиме пояснення: "Не можу з вами погодитися. Вона дуже "здала" останнім часом") або навіть обурення ("Як ви можете таке казати?"), також із обов'язковим коментарем.

На думку конверсаційних аналітиків, преференційний хід не маркований, він очікуваний, передбачений і, отже, не потребує зайвих пояснень, як у (3).

(3) *"How old is he?" (...) "He's eighteen"* (Steel, DG, p. 63).

Натомість неpreferenційні ходи, до яких належить відмова, відхилення поради, прохання, пропозиції, ходи, що вказують на психологічну розгубленість, непорозуміння тощо, є маркованими, структурно складними в інтеракції, що залучають паузи, інші маркери хезитації, пресеквенції перед упровадженням неpreferenційного ходу, вибачення, вираження вдячності, самокорекція, псевдозгода перед тим, як висловити незгоду, засоби ухильності, хеджування мітигації тощо (Krauchenko, 2017a), як, наприклад, у (4).

Так, у (4) запитання стосовно різниці у віці неpreferenційне, оскільки, по-перше, містить незгоду з означеним станом речей і, по-друге, цим запитанням мовець намагається здійснити комунікативний тиск, вплинути на думку і на поведінку співрозмовника, обмежуючи його "персональний простір". Фактично *Do you worry about the age difference between you?* містить директивну іллокуцію "задумайся про різницю у віці між вами!" Відповідно

непреференційний хід упроваджується вставною конструкцією-хеджем *I don't want to be intrusive* і до того ж утілений як імпліцитний мовленнєвий акт, оформлений квеситивом замість директиву.

(4) *"I don't want to be intrusive, Richard, but do you worry about the age difference between you?" He was twenty-four years older than Meg, exactly twice her age. And a year older than Paris. "I try not to," he said honestly (Steel, DG, p. 298).*

З погляду дискурс-аналізу конструкція-хедж *"I don't want to be intrusive, but"* є дисклеймером (*disclaimer*), у цьому разі – "уявної тактовності", тобто маніпулятивним семантичним прийомом "заперечення у вигляді згоди" (van Dijk, 1992).

Як уже зазначалося вище, незручна, тобто психологічно складна, ситуація іконічно відтворюється ускладненими лінгвопрагматичними засобами, які призначені пом'якшити загрозу обличчю як самого мовця, так і співрозмовника, якому адресовано непреференційних хід.

Матеріал дослідження дозволив визначити найбільш частотні маркери непреференційності таких "делікатних" мовленнєвих ходів, як: запитання, розпитування про вік і відповіді на такі запитання. Найбільш частотне вибачення як маркер негативної ввічливості, зокрема шоста стратегія "Вибачайся / Apologise".

Так, у наведеному нижче діалозі (5) вибачення є превентивним мовленнєвим ходом, який розпочинає і закінчує розпити про вік.

(5) *"I'm sorry, sir," he said, "but do you have some verification of your age? Your driver's license, perhaps?" I gave him this very cold stare, like he'd insulted the hell out of me, and asked him: "Do I look like I'm under twenty-one?" "I'm very sorry, sir." he said, and beat it on me (Salinger, CIR, p. 38).*

Формули вибачення у (6) нагадують стилістичний прийом епанолепсиса, коли слово або вислів, що розпочинає речення, його ж і закінчує (Бухаркин, Волков, & Матвеев, 2013): *"I'm sorry, sir," (...) I'm very sorry, sir. . ."* (у другому варіанті цієї фрази іллокутивна сила акту вибачення посилена прийменником-модифікатором ступеня та міри *very*). Додатковим маркером ввічливості

пошани виступає статусна форма звертання *sir*. Серед інших засобів ввічливості, що мітигують непреференційний акт, є вживання непрямого директиву у формі квеситиву *but do you have some verification of your age* (покажіть документ, що засвідчує ваш вік) і хеджу – вставного слова зі значенням невпевненості *perhaps*.

У мові художнього дискурсу також поширені пре-секвенції або пре-секвентний мовленнєвий хід, що застосовується для збереження обличчя мовця, оскільки таким ходом "промацується ґрунт" стосовно того, чи доречно здійснити непреференційний хід. Відповідно пре-секвенції поділяються на пре-прохання, пре-вимоги, пре-запрошення – залежно від того, якому ходу вони передують. У нашому матеріалі ідентифіковані *пре-розпити* з метою створення відповідного контексту (атмосфери) для запитання, асоційованого з віком, як, наприклад, у (6) і *пре-відповіді*, як у (7).

(6) "*Speaking of boys, that fellow Hank is growing some, isn't he? Tall for his age. I forget how old he is*". "*Thirteen in the spring*." (Jong, T, p. 172).

Пре-розпит складається із двох мовленнєвих ходів, що у змістовному плані містять дескриптори зовнішності хлопця, асоційовані з певним віком, а у структурно-синтаксичному – ускладнені численними хеджами й іншими маркерами ввічливості дистанціювання, як-то дієприслівниковим зворотом, вживанням *Present Continuous*, невизначеного займенника-хеджа *some*, приєднувального запитання *isn't he?*, що виконує контактовстановлювальну функцію. Нарешті, саме запитання сформульовано в непрямій формі, у вигляді репрезентативу з іллокуцією директиву (Нагадай, скільки йому років), що реалізує першу стратегію ("ухильності") негативної ввічливості.

Із пре-розпитом корелює такий вид пре-секвенції, як пре-відповідь, що застосовується в ситуації, якщо відповідь матиме для того, кому вона адресована, негативно конотовану інформацію, як у (7). Найпоширенішим із хеджів, що оформлюють пре-відповідь, є *kind of / sort of* (*He looks kind of like Dad. Sort of*).

(7) *"How old is he?" She was expecting to hear twenty-four or twenty-five, Meg's usual range, or maybe a little younger, but not if he was an attorney. He was probably fresh out of law school, so maybe twenty-six or twenty-seven.*

"He's kind of older, Mom."

"How kind of older? Work back from ninety," Paris said, smiling. To Meg, 'older' would be twenty-nine or thirty.

She took it at one gulp and spat it in her mother's lap. "Forty-eight. He's divorced, and has a daughter my age. That's how I know him."

"Forty-eight?" Paris said in disbelief. "He's twice your age? What are you doing? He must feel like a father to you." Paris sounded upset, and was (Steel, DG, p. 288).

У наведеному діалозі *kind of* вживається для зниження прямоти та категоричності і застосовується з метою пом'якшити провадження неприємної інформації про вік коханої людини (зазначений віковим номінативом *forty-eight* із дескрипторами статусу *divorced* і *has a daughter my age*). Про те, що інформація потребувала хеджування, свідчить негативна реакція на інформацію з боку інтерактанта-матері, що включає перепити, відкриті запитання, які загрожують обличчю співрозмовниці, зокрема з іллокуцією директиву (*What are you doing?* має іллокуцію директиву-застереження: "Подумай! Не роби цього!"), у поєднанні з просодичним знаком – індексом розгубленості (*Paris sounded upset*).

Окрім вибачень і "розвідувальних" пре-розпитів і пре-відповідей, особливим маркером непреференційного мовленнєвого ходу, пов'язаного з наданням інформації про вік, є такий просодичний засіб, як пауза або мовчання (тобто значуща відсутність звуків), що показує вагання мовця перед тим, як здійснити акт, що може загрожувати позитивному обличчю співрозмовника (тобто його почуттям і самооцінці).

Зокрема, у (8) пауза / мовчання передує кожному новому мовленнєвому ходу інтерактанта-доньки (*There was a silence at the other end of the phone, Meg didn't answer for a minute*), що розпитує мати стосовно віку її коханця.

(8) *"He's young." There was a silence at the other end of the phone, and she felt like the daughter instead of the mother. "How young?"*

Paris took a breath. "Thirty-two." There, she'd said it, and Meg didn't answer for a minute. Oh. That's pretty young, Mom." Meg sounded a little stunned.

"Yes, it is. He's very mature," and then she laughed at herself. In fact he wasn't. He was totally age-appropriate, and sometimes she felt like his mother, except very certainly not in bed. "No, he's not," she corrected. "He's a perfectly normal thirty-two-year-old, and I'm probably an old fool" (Steel, DG, p. 340).

Окрім пауз, маркерами неpreferенційного ходу з боку доньки є застосування хеджу *pretty*, що модифікує (пом'якшує) оцінний коментар із приводу отриманої інформації про вік молодого чоловіка (*That's pretty young, Mom*). Хеджований коментар взаємодіє з невербальним маркером неpreferенційності, що індексує психологічну розгубленість мовця: *Meg sounded a little stunned* (найбільш імовірно, що "приголомшеність" у голосі доньки маркована словесним наголосом саме на *pretty young*).

З іншого боку, для інтерактанта-матері відповідь на "делікатне" запитання про вік її приятеля також є неpreferенційним мовленнєвим ходом, про що свідчать такі маркери, як: самокорекція (*In fact he wasn't (...). "No, he's not", she corrected*), спроби виправлення (*He's very mature*), самообвинувачення (*He's a perfectly normal thirty-two-year-old, and I'm probably an old fool*) у поєднанні з просодичним маркером "затамувати подих" (*Paris took a breath*).

Ще однією групою прагматичних засобів, ідентифікованих у мовленні персонажів під час обговорення "вікових" питань, є ті, що супроводжують преференційний мовленнєвий акт, найчастіше пов'язаний із компліментом як реакцією на отриману відповідь про вік співрозмовника. Сам по собі комплімент – маркер позитивної ввічливості, і зазвичай його застосування залучає низку інших засобів ввічливості зближення (в сучасних прагматичних дослідженнях така здатність розглядається як один із виявів прагматичної атракції (Кравченко, 2016). Найпоширенішим є комплімент із приводу того, що людина має молодший за свій вік вигляд (тобто за вік, який вона озвучила), як у (9).

(9) *"How old are you?" she asked, and he laughed. People never guessed his age correctly, and he found it funny. "Thirty-two", he said, and she looked surprised.*

"You look younger". "And you? Thirty-five?". "Merci," she said, laughing at him too. "Forty-seven." He nodded with a very Gallic face. "Bravo. You look very young". She loved his accent and the way his eyes danced (Steel, DG, p. 318).

У наведеному діалозі обмін співрозмовників компліментами з приводу того, що вони обидва мають молодший за свій вік вигляд, супроводжується формульними зворотами *You look younger*, *You look very young*, неочікуваним латинізмом *Bravo*, як інтенсифікатором експресивної іллокуції, подякою *Merci* (до речі, вкраплення іноземних слів у цьому діалозі є одним із маркерів внутрішньогрупової ідентичності). Окрім цього, діалог інкорпорує численні невербальні знаки позитивної ввічливості: просодичний маркер "сміх", який стає інтерактивним "зустрічним" засобом: *he laughed – she said, laughing at him too*; кінесичні знаки: схвальний кивок головою, вираження обличчя, гра очей (*his eyes danced; He nodded with a very Gallic face*).

Комплімент може бути хеджований, поєднуючи маркери позитивної і негативної ввічливості, завдяки чому співрозмовник прагне показати, що він дотримується максими якості своєї інформації, тобто правдивості та щирості, як у (10).

(10) *"How old are you, by the way? Forty-six. Almost forty-seven. Really? I'm impressed. If I didn't know you had kids, I would think you were in your late thirties. When you said you had a son at Berkeley, I figured you for forty, tops. I'm thirty-nine," he said easily* (Steel, DG, p. 172).

Пряме відкрите запитання про вік *"How old are you?"* є хеджованою вставною конструкцією *by the way*, завдяки якій мовець показує, що інформація про вік співрозмовниці – не фокус розмови. Відповідь на відкрите запитання *"Forty-six. Almost forty-seven"* – пряма, нехеджована, тобто преференційний мовленнєвий хід, що утворює суміжну (або ад'яцентну, у термінах конwersаційного аналізу) пару з ініціювальним висловленням.

Натомість мовленнєвий хід-коментар із приводу відповіді є імплікованим компліментом у вигляді здивування, переданого плеонастичним дублюванням імпліцитного смислу "цього не може бути / вам не може бути стільки років"

за допомогою *Really?* і *I'm impressed*. Конкретизація компліменту міститься в умовному реченні *If I didn't know you had kids, I would think you were in your late thirties*, яке в хеджованій формі, тобто відповідно до першої і другої стратегій негативної ввічливості, експлікує комплімент "ви маєте вигляд людини до сорока років" (тобто на 36–39 років). Така інформація підтверджується наступною частиною мовленнєвого ходу адресанта компліменту і виводиться у вигляді дискурсивної імплікатури, що базується на граматичному причинно-наслідковому зв'язку із залученням пресупозиційних знань. Оформлене як підрядне часу, фактично висловлення включає підрядне причини *When you said you had a son at Berkeley, I figured you for forty, tops*: мовець вирішив, що його співрозмовниці сорок, тому що вона сказала про сина, що навчається в Берклі; оскільки в Берклі не може навчатися мала дитина, то, очевидно, що співрозмовниці сорок, але ніяк не більше (*tops*). Отже, імпліцитним компліментом повідомляється смисл про те, що його співрозмовниці навіть важко дати сорок років, не кажучи вже про сорок шість або сорок сім. Нарешті, останній мовленнєвий хід *I'm thirty-nine* в контексті з попередніми індексує імплікатуру "ми з вами маємо вигляд ровесників".

З погляду теорії обличчя і ввічливості оформлення компліменту (що сам по собі є маркером позитивної ввічливості) за допомогою маркерів негативної ввічливості потребує, на наш погляд, певного пояснення. З одного боку, як вже зазначалося, такі маркери підвищують ступінь "спонтанності" і відповідно щирості компліменту.

З іншого боку, будь-який комплімент може розглядатися як загроза позитивному обличчю слухача, якому він адресований, якщо йому незручно отримувати похвалу на свою адресу. Це підтверджує, до речі, реакція неприйняття компліменту в багатьох лінгвокультурах. Зокрема, в Італії комплімент із приводу зовнішності або майна найчастіше сприймається прямо, тоді як позитивна оцінка рис характеру або професійних якостей передбачає реакцію обмеженого прийняття або неприйняття. У Німеччині, навпаки, може не прийматися комплімент із приводу зовнішності або майна (Ravetto, 2012, с. 77–100). Американці вдвічі частіше відповідають на комплімент (Herbert, 1986, с. 80)

чимось іншим, ніж просто згодою з ним або подякою. У когнітивному ракурсі стратегію неприйняття компліменту, поширену в різних лінгвокультурах, можна пояснити архетипними уявленнями в національних картинах світу про небезпеку похвали як джерела пристриту (Кравченко, 2016, с. 133). Отже, з погляду потреб обличчя (*face wishes*) комплімент – амбівалентний мовленнєвий акт: з одного боку, він є маркером зацікавленості, підвищення інтересу до співрозмовника, схваленням його певних характеристик, тобто задовольняє одразу кілька стратегій позитивної ввічливості; з іншого боку, він може сприйматися адресатом як порушення його автономії і спонукати до "виправдання". Другий аспект "прагматики" компліменту потребує пом'якшення, попередження потенційній загрози обличчя співрозмовника, якому він адресований. Саме амбівалентність компліменту дозволяє, на наш погляд, пояснити можливість поєднання в ньому маркерів позитивної і негативної ввічливості.

Матеріал підрозділу показав, що запитання і відповіді про вік співрозмовника або третіх осіб у діалогах персонажів англомовного художнього дискурсу здебільшого є непреференційними мовленнєвими ходами, які являють собою структурно складні, марковані хеджі, паузи хезитації, формули вибачення, пре-питання і пре-відповіді з метою підготувати співрозмовника до непреференційного ходу з боку мовця, а також невербальні сигнали на позначення психологічного дискомфорту, пов'язаного із запитаннями і відповідями про вік.

Преференційні мовленнєві ходи найчастіше є реакцією компліменту у відповідь про отриману інформацію про вік співрозмовника. Амбівалентність компліменту як маркера позитивної ввічливості, що, однак, може сприйматися як загроза обличчю, пояснює можливість оформлення компліменту за допомогою засобів негативної ввічливості.

4.3 Актомовленнєва специфіка англомовного персонажного дискурсу, дотичного до позначення "віку"

Аналіз актомовленнєвих характеристик висловлень у мовленні персонажів, дотичного до номінації і характеристики вікових значень, фокусується в підрозділі

на визначенні найчастотніших типів мовленнєвих актів, що вживаються в зазначеній функції, співвідносності прямих і непрямих актів, характеристики актів з погляду умов успішності, ідіоматичності й інференційності.

Найбільш частотними в аналізованому художньому дискурсі є мовленнєві акти *репрезентативів*, що зрозуміло з огляду на іллокутивну силу таких актів – опис стану речей, що стосуються в ракурсі нашого дослідження ствердження, визначення і характеристики вікових значень. Зі свого боку, серед репрезентативів у відсотковому значенні превалюють констатації факту (віку людини), як у (1–3), характеристик, асоційованих із віковими стереотипами, як у (4–6), стверджень, як у (7).

(1) *"She's fifteen years younger than I am"* (Steel, DG, p. 23)

(2) *"I have a daughter (...) She's twenty-three"* (Steel, DG, p. 64)

(3) *"My daughter is twenty-four, and my son is nineteen"* (Steel, DG, p. 319)

(4) *"The men my age are so boring and immature"* (Steel, DG, p. 154)

(5) *"At your age the world is full of eligible young men"* (Steel, DG, p. 154)

(6) *"At my age, I don't need to get married"* (Steel, DG, p. 376).

(7) *"Older, younger, same age. Fifty-year-old women have twenty-five-year-old boyfriends. Seventy-year-old men marry thirty-year-old and have babies"* (Steel, DG, p. 338).

Матеріал дозволив також ідентифікувати комплексні репрезентативи, де друга частина є коментарем, пов'язаним із повідомленим віковим значенням причинно-наслідковими відношеннями, як у (8–9), або віковими дескрипторами, стереотипно асоційованими з номінативами віку, як у (10).

(8) *"How old are her boys?" – "Five and seven, they're very young"* (Steel, DG, p. 23).

(9) *"You're forty-six years old, you can't give up on your life now"* (Steel, DG, p. 61).

(10) *"But I'm fifty-eight years old, I don't have the energy for a young girl, and I'd feel foolish with one. Richard is ten years younger than I am, that makes a difference"* (Steel, DG, p. 376).

Виявлені репрезентативи мають відрізнятися за своєю асертивною іллокуцією. Максимальною іллокутивною силою зазвичай відзначені ті акти, що містять у своїй структурі фактивні дієслова (*know, be aware, regret, realize, discover, remember, notice*) або дієслівні сполучення, оскільки семантика цих дієслів актуалізує фактивні пресупозиції стосовно того, що мовець бере на себе обов'язок бути достовірним.

Натомість у діалогах англомовного художнього дискурсу, дотичних до обговорення віку, не виявлено репрезентативів, що впроваджуються фактивними дієсловами. Однак ідентифіковані дієслова *think* і *guess*, навпаки, знижують ступінь асертивної іллокуції, як у (11) і у (12).

(11) "*She's thirty-one years old. I guess that's hard to compete with*" (Steel, DG, p. 198).

(12) "*I think you're beautiful and young, and men are going to be lined up ten deep at your door.*" (Steel, DG, p. 154).

Поряд із прямими актами репрезентативів ідентифіковані поодинокі випадки репрезентативів з іллокуцією експресиву. Такі мовленнєві акти, які за формальними показниками мають вигляд репрезентативів, коректно було б назвати непрямими експресивами, оскільки їхня іллокутивна сила – не констатація фактів, а вираження почуттів і емоцій із приводу інформації, представленої пропозиційним змістом як, наприклад, у (13).

(13) "*How old is she?*" Paris asked in a dead voice. "*Thirty-one,*" he said softly. "Oh my God. She's twenty years younger than you are. And eight years older than Meg," Wim added with a somber expression (Steel, DG, p. 22).

Так, маркерами експресивної іллокуції у (13) є емпатична структура *Oh my God* і просодичний маркер *in a dead voice* як емоційний індекс безнадійності та розчарування. Відповідно констатація факту *She's twenty years younger than you are* також виражає іллокутивну силу несхвалення. При цьому саме негативна оцінка стану речей, пов'язаного з різницею у віці, стає основним комунікативним фокусом висловлення, забезпечуючи його експресивну іллокуцію. Аналогічно хід, що завершує мовленнєвий обмін, *And eight years*

older than Meg, також має інтерпретуватися як такий, у якому індивідуально-оцінні конотації є пріоритетними за інформацію, що стосується позначення віку, на підтвердження чого свідчить і невербальний маркер – кінесичний фасціальний знак – сумний вираз обличчя (*with a somber expression*).

Слід зазначити, що в праці експресивні мовленнєві акти трактуються ширше, ніж у засновника класифікації мовленнєвих актів Дж. Серля, який власне і запровадив термін "експресив" у науковий обіг. Зокрема, ми користуємося визначенням експресивів за О. М. Вольф, яка включає до цієї категорії будь-які індивідуально-оцінні висловлення за шкалою "схвалення – несхвалення", "добре-погано", тобто передача емоційного ставлення стає самостійною іллокуцією (пор.: у Дж. Серля експресиви – це лише "етикетні" акти поздоровлення, побажання, вибачення, співчуття, що обумовлені соціальними конвенціями комунікативної поведінки).

У (14) експресивна іллокуція негативної оцінки і несхвалення дій, пов'язана з різницею закоханих у віці, імплікована порівняльним зворотом із референцією до "ненормального" стану речей, що суперечить нормам логіки та моралі (імплікатура: поведінка жінки, що зустрічається з набагато молодшим за неї чоловіком, є настільки ж неприродною, що може порівнюватися, на думку адресанта такої оцінки, з тим, якби він особисто зустрічався з чотирирічною дитиною). Те, що мовцем інтендована саме експресивна іллокуція, доводиться невербальним маркером виразу обличчя (*He was upset*), риторичним запитанням у продовження мовленнєвого ходу (*What's he doing with a woman your age?*) і просодичним маркером *in a tone of disapproval*.

(14) *"That's like me going out with a four-year-old," he said to bring the point home. Paris got it. He was upset. "Not exactly. He's a grown man. What's he doing with a woman your age?" Wim said in a tone of disapproval (Steel, DG, p. 342).*

Окрім непрямих експресивів, у мовленні персонажів ідентифіковані прямі мовленнєві акти з експресивною іллокуцією (на відміну від непрямих мовленнєвих актів, прямі інкорпорують структурні показники первинної іллокутивної сили, як, наприклад, у (15–19).

(15) "*Can you imagine anything more ridiculous than being out there on dates at my age? It's so humiliating, and so depressing" (Steel, DG, p. 200).*

(16) "*And I can't believe that at my age, I have to go out there like some dumb kid and date. How disgusting is that? And pathetic" (Steel, DG, p. 250).*

(17) "*I hate to think I've got to grow up, and be Miss March, and wear long gowns, and look as prim as a China aster!" (Alcott, LW, p. 3).*

(18) "*A little girl – coming here, Miss Harrington? Oh, won't that be nice!" cried Nancy" (Porter, P, p. 9).*

У (15) на експресивну іллокуцію вказує семантика слів *humiliating*, *depressing*. Ступінь іллокутивної сили інтенсифікується прислівником ступеня вираження характеристики *so*, а також риторичною структурою з гіперболізованим зворотом *anything more ridiculous than*. У (16) емоційне напруження підсилюється емфатичними конструкціями *How disgusting is that? I can't believe that*.

У (17) іллокуція експресиву базується на семантиці дієслова *hate*, що виражає почуття ненависті мовця до факту свого дорослішання, а також підсилюється емфатичним окличним реченням і синтактико-стилістичним прийомом полісиндитона – триразовим повтором сполучника *and* для акцентування характеристик, асоційованими з неавтономною віковою категорією "дорослий".

У (18) експресивна іллокуція експлікується емоційним вигуком і емфатичною конструкцією *Oh, won't that be nice!* в поєднанні з невербальним просодичним сигналом *cried*.

Зазначені маркери вказують на дотримання умови "щирості" як психологічного стану мовця, що є базисним критерієм успішності експресивів. Понад те, вони збільшують ступінь експресивної іллокуції, оскільки експресиви, як і будь-які мовленнєві акти, відрізняються різною інтенсивністю іллокутивної сили. У цьому зв'язку, зазначені засоби (структурні показники експресивної іллокуції) реалізують, на наш погляд, прагматичну категорію емоційної інтенціональності, впровадженою у науковий обіг українським науковцем І. П. Пініч. Зокрема, дослідниця зазначає, що категорія емоційної інтенціональності маніфестується через підсистеми навмисності (інтенційності –

у вузькому смислі цього терміну), щирості, інтенсивності і відкритості (Pinich, 2017). Різними за своєю інтенсивністю є, зокрема, емоції, позначені лексемами "переляк", "страх", "жах", які, відповідно до висновків українського науковця М. В. Гамзюка, утворюють ієрархічну організацію на підтвердження системності емоцій (Гамзюк, 2001).

Окрім *репрезентативів* та *експресивів*, третім типом актів, ідентифікованих у мовленні персонажів англomовного художнього дискурсу, є *директиви* – як прямі (хеджовані й нехеджовані), так і непрямі. Прямі директиви зазвичай використовуються між близькими людьми в комунікативних ситуаціях поради або пропозиції, що стосуються певних моделей співвідносно з віком поведінки, як у (20–22), де структурним маркером прямої директивної іллокуції є імперативна форма дієслів.

(19) "Realize your youth while you have it. Don't squander the gold of your days (...) Live! Live the wonderful life that is in you!" (Wilde, PODG, p. 36).

(20) "Never trust a woman who wears mauve, whatever her age may be, or a woman over thirty-five who is fond of pink ribbons" (Wilde, PODG, p. 117).

У (21) прямий директив мітигований маркерами негативної ввічливості (умовною конструкцією *If you're not serious about her*), що послаблює примус, а також позитивно конотованими віковими дескрипторами *wiser* і *stronger* (позитивна ввічливість).

(22) "You're a lot older and wiser than she is, and stronger. If you're not serious about her, don't play with her, and don't hurt her." (Steel, DG, p. 298).

Прямі директивні акти в наведених прикладах реалізують стратегію ввічливості *bald on record*, що використовується між близькими людьми і не сприймається як загроза обличчю співрозмовника, яка якимось чином обмежує його свободу.

Непрямі директиви (тобто ті, що не мають структурних показників директивної іллокуції у вигляді перформативних дієслів або граматичної форми імперативу) найчастіше здійснюються за допомогою виконання актів репрезентативів, як, наприклад, у (23–26). Справжня директивна мета таких

актів виражена за допомогою показників, що маркують іншу іллокутивну мету. Так, у (23) *can't + verb* маркує факт неможливості для співрозмовника відмовитися від чогось (у даному випадку – від життя), що є структурним показником репрезентатива. Водночас, дійсною іллокутивною метою (або в термінології Дж. Серля – первинним іллокутивним актом, який має на меті мовець) є "Не відмовляйся від життя!". Вторинний іллокутивний акт (буквальне значення) – асертивний (неможливо відмовлятися від життя у 46 років).

(23) *"You can't give up on life at forty-six, Mom. That's crazy"* (Steel, DG, p. 95).

Аналогічно, у (24) *I don't want*, що виражає бажання, щоб певна дія не мала місце, маркує вторинний іллокутивний акт репрезентативу, хоч первинна директивна іллокуція легко відновлюється як адресована співрозмовникові заборона щодо здійснення дій, які, на думку адресанта, не гідні його віку ("Не зустрічайся з нею, не розбивай їй серце!").

(24) *"I don't want a man your age coming along and breaking her heart"* (Steel, DG, p. 298).

У (25) констатація віку й асоційованих із ним дій *"You are old enough to leave off boyish tricks"* – структурний показник репрезентативу. Натомість первинним іллокутивним актом є "зауваження", що має директивну іллокуцію ("Залиш хлоп'ячі заняття!").

(25) *"You are old enough to leave off boyish tricks, and to behave better, Josephine (...) you should remember that you are a young lady"* (Alcott, LW, p. 3).

Ідентифіковані також випадки поєднання в одному мовленнєвому ході прямої і непрямой директивної іллокуції, як у (26), де має місце прямий директив поради (*plan*), що підтримується наступною директивною іллокуцією ("Звільнись від довічного рабства!") у непрямому акті *You can't be a slave* і мітигується останньою реплікою умовної семантики (якщо не дослухаєшся до поради і не почнеш діяти, закінчиш старою дівою). Отже, завершальна репліка "задовольняє" такий критерій успішності (*felicity condition*) мовленнєвих актів директиву, як умови "переваги" директиву для адресата (мовленнєвий акт має здійснюватися в інтересах адресата).

(26) *"Then plan something. You can't be a slave forever, Sarah. You'll wind up an old maid", she laughed (Steel, H, p. 14).*

Директиви, ідентифіковані в мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу, відрізняються різним ступенем імпліцитності директивної іллокуції. Зокрема, у всіх наведених прикладах первинна (основна) іллокуція директиву виводиться без залучення додаткових контекстуальних знань, тобто такі акти мають *ідіоматичну* іллокуцію. В англійській мові ідіоматичні мовленнєві акти директивів нерідко маркуються структурами, що отримали назву вімперативи (Sadock, 1972, с. 313), які включають *"Would you...?"*, *"Why don't you tell"*, *"You can't..."* тощо.

Натомість, окрім ідіоматичних директивних актів, у матеріалі дослідження ідентифіковані непрямі *інференційні* акти, які відзначені більшою імпліцитністю і для вилучення яких необхідне залучення і пресупозиційних, і контекстуальних знань.

Так, у (27) директивна іллокуція поради набуває додаткового пропозиційного змісту ("Стався до своєї молодості відповідально, як до найбільшої цінності") лише у контексті всього діалогу, про що свідчить зворотна репліка співрозмовника *"Why?"*, яка потребує розкриття поради.

(27) *"It should matter everything to you, Mr. Gray. Why? Because you have now the most marvellous youth, and youth is the one thing worth having"* (Wilde, PODG, p. 35).

Такий мовленнєвий акт є не лише інференційним, але й транспонованим, оскільки його іллокуція не лише уточнюється (у своєму пропозиційному компоненті) контекстом, але й змінює тип акту з репрезентативу на директив. Слід зазначити, що абсолютна більшість непрямих актів – транспоновані, зокрема акти (23–27).

Водночас, окрім транспонованих, ідентифіковані поодинокі випадки нетранспонованих мовленнєвих актів директиву, тобто актів, у яких первинна іллокуція не змінює тип акту. Зокрема, у (28) прямий директив маркований імперативною структурою. Натомість пропозиційний (змістовний) компонент

директивної іллокуції з'ясовується лише в контексті, пов'язаному з позначенням вікових характеристик (*Don't be stupid* інтерпретується так: "Поводься як молода жінка, зустрічайся з чоловіками!").

(28) "*Don't be stupid, Mom. You're still young. And you look great*" (Steel, DG, pp. 253–254).

Отже, цей тип акту – інференційний, але не транспонований мовленнєвий акт (коли первинна іллокуція стає додатковим значенням, що не змінює тип акту, тобто, директив залишається директивом, але набуває додаткового значення).

Найменш поширеними в дослідженому мовленні персонажів художнього дискурсу, асоційованого з віковими значеннями, є мовленнєві акти *комісивів*, як (29–30).

(29) "*Youth is the only thing worth having. When I find that I am growing old, I will kill myself*" (Wilde, PODG, p. 43).

(30) "*And if turning up my hair makes me one, I'll wear it in two tails till I'm twenty,*" cried Jo (Alcott, LW, p. 3).

(31) *Fifty seemed to Benjamin a glorious age. He longed passionately to be fifty. I've always said,* went on Hildegarde, *"that I'd rather marry a man of fifty and be taken care of than many a man of thirty and take care of him"* (Fitzgerald, ССОВВ, p. 16–17).

Підкреслені акти є непрямыми комісивами за такими критеріями успішності цієї категорії мовленнєвих актів: умова пропозиційного змісту, що належить до майбутнього акту мовця, який він обіцяє здійснити; умова можливості здійснення акту (тобто здійснення акту залежить від мовця), умова щирості, що встановлюється контекстом (мовець щирий у тому, що молодість – єдина цінність у його житті, тобто із її втратою життя буде позбавлене сенсу; мовець дійсно вірить у те, що носити хвостики зможе відтермінувати процес дорослішання). Натомість іллокутивна сила комісиву мітигована підрядним часу *When I find that I am growing old* у (29) і підрядним умови *if turning up my hair makes me one* у (30).

У (31) умова щирості (серйозності мовця щодо наміру здійснити обіцяну дію) індексується перфектним часом, що вказує на перманентність і актуальність

для мовця такого "способу" мислення, і прислівником *always* (*I've always said*), також наданням імпліцитного підґрунтя для виконання своєї обіцянки як такої, що здійснюється в інтересах мовця (краще, щоб зрілий за віком чоловік турбувався про тебе, аніж ти турбувалася про когось, хто молодший за віком).

У діалогах персонажів ідентифіковані поодинокі випадки псевдокомісивів. Так, у (32–35) можна інферувати іллокуцію обіцянки, тобто комісиву "Я обіцяю, що у твоєму житті ще буде молодий чоловік", "Я обіцяю, що цей портрет виділить тебе серед усіх молодих чоловіків Англії і примусить заздрити старих", "Я обіцяю, що ти відчуєш це, коли зістаришся".

(32) *"There's got to be someone, sweetheart. At your age the world is full of eligible young men"* (Steel, DG, p. 154).

(33) *"A portrait like this would set you far above all the young men in England, and make the old men quite jealous, if old men are ever capable of any emotion"* (Wilde, PODG, p. 4).

(34) *"Some day, when you are old and wrinkled and ugly, when thought has seared your forehead with its lines, and passion branded your lips with its hideous fires, you will feel it, you will feel it terribly"* (Wilde, PODG, p. 35).

(35) *"The right one will come along, for you, if not for me"* (Steel, DG, p. 253).

Натомість такі акти є псевдокомісивами. З одного боку, вони задовольняють умову успішності комісивів – виконання акту в інтересах слухача. З іншого боку, вони не відповідають базисному критерію успішності комісивів – умові можливості здійснення обіцяної дії мовцем. Незважаючи на комісивну іллокуцію, наведені акти не можуть досягти своєї мети, оскільки у всіх цих мовленнєвих актах мовець не в змозі вплинути на виконання своєї обіцянки.

Матеріал підрозділу дозволив дійти висновку про те, що найпоширенішим типом мовленнєвих актів, які характеризують вікові значення, ознаки і ситуації, пов'язані з обговоренням віку, є в мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу мовленнєві акти прямих (простих і комплексних) репрезентативів з асертивною іллокуцією констатацій і стверджень про вік людини та асоційовані з віком поведінкові стереотипи. Другими за частотністю є прямі й непрямі

експресиви з іллокуцією емоційно-оцінного ставлення мовців до власного і чужого віку, до процесів старіння і дорослішання, до різниці у віці тощо. У поодиноких випадках функцію експресивів виконують кінесичні знаки.

Менш частотними мовленнєвими актами є директиви з іллокуцією поради і застереження щодо застосування адресатом моделей поведінки, асоційованих із його віком. Виокремлені прямі (хеджовані і нехеджовані) та непрямі директиви, серед яких ідентифіковані акти з ідіоматичною й інференційною іллокутивною силою, що відрізняється ступенем імпліцитності.

Найменш частотними є непрямі комісиви і псевдокомісиви. Останні не відповідають такій умові успішності комісивів, як можливість здійснення мовцем своєї обіцянки.

Висновки до розділу 4

Серед основних типів прагматичної маркованості мовлення персонажів художнього дискурсу, пов'язаного з обговоренням віку, визначено: особливості використання актів, загрозливих для обличчя співрозмовника; вживання стратегій позитивної ввічливості; застосування стратегій негативної ввічливості; залучення максимум ввічливості; прагматика запитань і відповідей про вік як неpreferенційних і preferенційних мовленнєвих ходів; актомовленнєва специфіка мовлення персонажів, дотичного до позначення віку і вікових характеристик.

Акти, загрозливі для обличчя співрозмовника, застосовуються у відповідь на позначення віку, що не відповідає ознакам денотованої вікової категорії; як негативна реакція на запитання про вік або асоційовані з віком характеристики; як негативна оцінка поведінки співрозмовника, що не відповідає, на думку адресанта загрозливого акту, віковим стереотипам. Такі акти є прямими, щирими, прозорими й інформативними, логічно пов'язаними з попереднім контекстом, демонструючи дотримання принципу і максимум кооперації.

Інтенсифікатором загрозових актів можуть бути невербальні кінесичні знаки, асоційовані з директивною іллокуцією суб'єкта "загрозового" мовлення, або кінесичні проксемічні знаки на підтвердження статусу субмісивного за статусно-віковими ознаками суб'єкта.

Негативна ввічливість вживається як засіб дистанціювання від незрозумілого стану речей, позначеного віковими номінативами і дескрипторами; як комунікативна характеристика людей похилого віку, мовлення яких відзначено ухильністю і генералізацією; як засіб статусного дистанціювання дорослого від дитини в разі відмінностей їхніх вікових статусів або дитини від дитини за умови відмінності в соціальному статусі. При цьому підкреслюється залежність соціального статусу від віку з імплікацією поведінкових стандартів, очікуваним від певного віку.

Основні маркери негативної ввічливості: генералізація, семантична гіперболізація, статусно-ввічливі звертання, безособові конструкції, хеджі як засоби зниження категоричності, використання непрямих мовленнєвих актів, заміна видо-часових форм групи Simple формами групи Continuous, пасивний стан, модальні дієслова, підрядні умови. З погляду принципу кооперації наявність маркерів негативної ввічливості є відхиленням від максим кооперації і потребує пояснення на імпліцитному рівні через інференцію дискурсивної імплікатури з опорою на контекст.

Позитивна ввічливість виявляється за допомогою маркерів інтимізації та внутрішньогрупової ідентичності за віковими ознаками; прикметника *little* із семою "вік" у номінативних групах, де іменник не денотує вік, а також прикметника, що не має вікового значення в номінативних групах, де іменник, навпаки, позначає вік; засобів референції до "спільного знання" інтерактантів, асоційованого з "часо-віковою" інформацією; приєднувальних запитань із функцією встановлення і підтримання контакту; жарту.

Окрім стратегій, ідентифіковано максими ввічливості: максима великодушності – ставлення до віку та асоційованих із віком інтересів і потреб співрозмовника як важливіших за власні інтереси; максима співчуття

або симпатії, пов'язаних із певною віковою категорією і / або її ознаками; максими схвалення і згоди щодо віку співрозмовника, а також зменшення рівня несхвалення і незгоди, асоційованих із віком і віковими стереотипами.

Виходячи з постулатів конверсаційного аналізу, розпитування про вік співрозмовника або третіх осіб, а також відповіді на запитання про вік найчастіше є неpreferенційними мовленнєвими ходами, які структурно ускладнені хеджами, засобами мітигації, пресеквентними ходами пре-питання і пре-відповіді, паузами хезитації, формулами вибачення, невербальними знаками, що індексують психологічну незручність і розгубленість.

Preferенційні (структурно прості, немарковані) мовленнєві акти найчастіше пов'язані з компліментом як реакцією на отриману відповідь про вік співрозмовника. Натомість амбівалентність мовленнєвого акту компліменту, який, з одного боку, є маркером позитивної ввічливості, схваленням характеристик, асоційованих із віком співрозмовника, і, з іншого боку, може сприйматися адресатом як порушення його автономії, зумовлює оформлення компліменту за допомогою маркерів негативної ввічливості.

Найбільш частотним типом мовленнєвих актів, пов'язаних із номінацією і характеристикою вікових значень у мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу є мовленнєві акти репрезентативів як констатацій і стверджень щодо віку людини і характеристик, асоційованих із віковими стереотипами. Репрезентативи різні за своєю асертивною іллокуцією, а також можуть бути простими і комплексними, де друга частина коментує вікове значення в першій частині.

Другими за частотністю є прямі й непрямі (із структурними показниками репрезентативів) експресиви, із іллокуцією емоційно-оцінного ставлення мовців до власного віку, процесів старіння / дорослішання, стану речей, пов'язаного з віковими характеристиками і різницею у віці. Ідентифіковано використання у функції експресивів кінесичних знаків.

Менш частотні директиви: прямі (хеджовані та нехеджовані), що застосовуються в комунікативних ситуаціях поради, пропозиції і застереження

стосовно певних моделей співвідносної з віком поведінки, і непрямі – із структурними показниками репрезентативів. Серед непрямих директивів виокремлені ідіоматичні й інференційні директиви, що відрізняються ступенем імпліцитності директивної іллокуції.

Найменш частотними є непрямі мовленнєві акти з іллокутивною силою комісивів, а також псевдокомісиви, які, незважаючи на іллокуцію обіцянки, не задовольняють такій умові успішності комісивів, як можливість здійснення мовцем обіцяної дії.

Основні положення розділу відображені у двох публікаціях автора (Пожар, 2020b; Pozhar, 2020a).

ВИСНОВКИ

Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню вербальних і невербальних засобів позначення віку персонажа в англomовному художньому дискурсі в прагматичному та лінгвосеміотичному вимірах.

Категорія "*вік людини*", що об'єктивується в мові, у мовленні та в дискурсі через різнорівневі вербальні й невербальні одиниці на позначення вікової семантики, віддзеркалює послідовні в часі періоди розвитку індивідуумів, які характеризуються багатоплановістю вікових ознак, що неоднаково концептуалізуються залежно від історичної епохи і національно-культурних відмінностей різних етносів та їхніх мовних картин світу, супроводжуються змінами біологічних, фізіологічних, розумово-когнітивних, поведінкових, соціальних характеристик, що формують важливий компонент індивідуальної та колективної ідентичності, на відміну від інших вікових ідентичностей, і зумовлюють моделі соціокомунікативної поведінки в інтеракціях з одно- та різновіковими співрозмовниками.

Комплексна методика лінгвопрагматичного та лінгвосеміотичного дослідження вербальних і невербальних засобів позначення віку в англomовному художньому дискурсі включає вісім етапів і поєднує загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи, зокрема контекстуальний аналіз, метод словникових дефініцій, прагмасемантичний аналіз, логіко-семантичний аналіз, конверсаційний аналіз, модульну методику дослідження і формалізації структурної взаємодії вербального та невербального компонентів комунікативного акту, прагмастратегічний аналіз, актомовленнєвий аналіз, стилістичний аналіз, кількісний аналіз, метод словникових дефініцій.

Основними операційними одиницями позначень віку в авторському або персонажному дискурсі визначено *вікові номінативи* і *дескриптори*. Група *номінативів* включає експліцитні позначення вікових етапів, осіб на певному етапі, процес становлення вікового стану, корелюючи з одиницями лексико-семантичного поля і мікрополями "*вік людини*". *Дескриптори* об'єднують

різнорівневі номінації поведінкових, зовнішніх, статусних та інших характеристик, що відповідають віковим стереотипам або контекстуально інтерпретовані автором як такі, що асоційовані з певним віком. Ідентифіковано такі вербальні дескриптори, як: VDes (appearance), VDes (behaviour), VDes (state of mind), VDes (status), VDes (physical well-beings). Вони утворюють різні структурно-функціональні моделі з номінативами і невербальними дескрипторами. Дескриптори варіюються за ступенем своєї експліцитності й імпліцитності, яка залежить від взаємообумовлених параметрів "відповідність / невідповідність соціальним стандартам" і "контекстуально-ситуативна залежність".

Контекстуальні вікові значення, виражені номінативно-дескриптивними засобами на позначення віку, можуть бути ускладнені конвенційними або дискурсивними імплікатурами як імпліцитними засобами конкретизації номінативу або дескриптора.

Дискурсивні імплікатури, ідентифіковані в авторському мовленні, диференційовані на чотири типи відповідно до своїх функцій в актуалізації вікових значень: 1) імпліцитній конкретизації або інтенсифікації номінативу; 2) встановленні "згорнутого" дескриптора віку; 3) поясненні смислової некогерентності в ситуації невідповідності вікових ознак, наданих різними дескрипторами на позначення віку одного персонажа, або в разі відхилення дескриптивних характеристик від вікових стереотипів; 4) відновленні логічності, зрозумілості, інформативності, порушених унаслідок застосування автором стилістичних фігур (метафоричні, оксиморонні, гіперболізовані та інші імплікатури). *Тригерами* дискурсивних імплікатур є порушення в авторському або персонажному мовленні максим кооперації.

Найчастотніші тригери *конвенційних імплікатур*, що доповнюють інформацію про вік персонажа конвенційними смислами, базованими на семантичному або граматичному значеннях слів і структур, – прислівники *still, just, nearly, suddenly, recently* (20%), що містять темпоральні семи та здатні функціонувати як модифікатори номінативу або дескриптора віку; інші прислівники, контекстуально асоційовані з часо-віковими відношеннями: *only*,

even, yet, ever (as ever), at least (15%); прикметники *old, young* у вищому і найвищому ступенях порівняння (30%); пресупозиційні дієслова *to look, to seem, to appear, to pass for, to insist* (15%); перфектні форми дієслів: *have / has / had aged, have / has / had grown, had outlived, had ever been* (4%); прийменник *in spite of*; сполучник *though, while* (2%); синтаксичні маркери конвенційних імплікатур: умовні речення, структури протиставлення, інфінітивні структури, компаративні структури, модальне дієслово *could* (7%) тощо.

Невербальні знаки-дескриптори віку в англomовному художньому дискурсі вивчаються як складник "вербально-невербальних семіотичних модулів номінації і дескрипції вікових значень", що інтегрують вікові номінативи та вербальні і / або невербальні (здебільшого поведінкові) дескриптори: кінесичні, проксемічні, такесичні й просодичні. Ідентифіковано чотири основних (кінесичний, просодичний, такесичний, проксемічний) і п'ять гібридних модулів: кінесично-просодичний, кінесично-такесичний, кінесично-такесично-просодичний, ольфакторний оптико-кінесично-просодичний і густативно-ольфакторний модуль, у складі яких невербальні дескриптори реалізують асоційовані з віком прагматичні функції психологічної адаптації, самопрезентації, самоідентифікації, маніпулятивного впливу, загрози або уникнення загрози обличчю співрозмовника.

За *класифікаційним параметром* невербальні поведінкові дескриптори найчастіше є знаками-індексами віку, рідше – знаками-копіями, що структурно відтворюють звільнення від вікових або інших стереотипів або деструктивність мислення і почуттів підлітка у "віковій кризі". У поодиноких випадках невербальні дескриптори віку функціонують як знаки-символи: у ситуації спілкування підлітка з дорослою людиною кінесичний знак "руки в кишенях" інтерпретується як символ нонконформізму.

Обговорення вікових питань у *діалогічному мовленні персонажів* англomовного художнього дискурсу марковано такими прагматичними явищами: актами, загрозливими для позитивного або негативного обличчя співрозмовника;

стратегіями негативної і позитивної ввічливості; максимами ввічливості; прагматикою непреференційних і преференційних мовленнєвих ходів; іллокутивною специфікою мовленнєвих актів.

Ідентифіковано три *типи актів, загрозових для обличчя співрозмовника*: акт-реакція на невідповідність вербального номінативу вербальним і невербальним дескрипторам віку; акт-реакція на некоректне запитання про вік або асоційовані з віком характеристики; акт-негативна оцінка поведінки, що не відповідає віковим стереотипам. Маркерами актів *загрози позитивному обличчю* співрозмовника є звинувачення в брехні, образливі та лайливі слова як реакція на невідповідність названого віку його дескриптивним ознакам; висловлення критики, образливого ставлення із застосуванням негативно-оцінних слів стосовно поведінки інтерактанта як такої, що не відповідає віковим стереотипам.

Загроза *негативному обличчю* комуніканта виражається застосуванням прямих директивів з іллокуцією наказу в поєднанні з кінесичними знаками – жестами директивної семантики; директивів-заборон; непрямих мовленнєвих актів з іллокуцією комісиву – обіцянки здійснити щодо співрозмовника загрозові дії, що може "підтримуватися" невербальними просодичними маркерами.

Стратегії негативної ввічливості вживаються персонажами під час обговорення вікових питань із метою: 1) дистанціювання від незрозумілого стану речей, позначеного віковими номінативами або дескрипторами (сьома стратегія негативної ввічливості); 2) як вікова характеристика літніх людей (шоста і сьома стратегії); 3) як дистанціювання дорослого від дитини або дитини від дитини при відмінностях в їхніх соціальних статусах (перша, друга, третя, п'ята, восьма стратегії). Негативно-ввічливі стратегії маніфестовані в мовленні персонажів англомовного художнього дискурсу засобами генералізації, перебільшення, статусними звертаннями, безособовими конструкціями, пасивом, умовними реченнями, заміною теперішнього часу на континуальні форми, хеджами та іншими засобами структурної ускладненості, що корелюють із порушенням максими кількості інформації та інференцією дискурсивних імплікатур.

Стратегії позитивної ввічливості застосовуються в ситуаціях обговорення віку та вікових характеристик персонажів з метою: 1) створення внутрішньо групової ідентичності (четверта стратегія позитивної ввічливості) за допомогою засобів інтимізації з віковим значенням як маркерів належності до групи близьких людей; 2) виявлення схвалення, симпатії до слухача, зокрема, за допомогою експліцитного й імпліцитного компліменту, асоційованого з віком адресата (друга стратегія); 3) маніфестації спільності з адресатом на підставі вікових ознак, ставлення до вікових категорій (сьома стратегія) через апеляцію до спільних знань або інтересів; 4) демонстрації турботи, співчуття або захоплення, пов'язаного з віковими характеристиками (перша, сьома, дев'ята і чотирнадцята стратегії) за допомогою позитивно-оцінних номінацій із прикметником із віковим значенням *little* та ін.; 5) приділення уваги віковим потребам, бажанням і інтересам слухача (перша, третя і шоста стратегії), для чого використовується символічна або псевдо "згода", що дозволяє уникнути нагадування інтерактантові про його / її вік, а також директиви – непрямі, що реалізують позитивну ввічливість завдяки своєму змістовному компоненту – змісту поради, і прямі, які є засобом неформального спілкування в групі "своїх"; 6) встановлення і підтримання контакту (дванадцята стратегія) за допомогою звертань на ім'я, приєднувальних запитань; 7) розрядження обстановки із застосуванням жарту та іронічної самопрезентації, що пов'язані з віковими ознаками мовців (восьма стратегія) і можуть інтенсифікуватися невербальною семіотикою – просодичним знаком *laugh*.

Серед *максим ввічливості*, що регулярно застосовуються мовцями під час обговорення віку, ідентифіковано три типи: 1) максима великодушності, яка виявляється в ставлення до вікових потреб і інтересів співрозмовника як таких, що є важливішими за власні; 2) максима співчуття / симпатії щодо представника іншої вікової категорії або до категорії в цілому; 3) максима схвалення співрозмовника або зменшення несхвалення характеристик, асоційованих із віком і віковими стереотипами.

Абсолютна більшість запитань або розпитувань про вік співрозмовника, а також відповідей на такі запитання підходять змістовним і формально-структурним характеристикам *непреференційних мовленнєвих ходів*. У змістовному аспекті такі мовленнєві ходи є загрозливими для негативного обличчя співрозмовника, який має відповідати на відкрите запитання, тобто зобов'язаний виконувати певні комунікативні дії, і позитивного обличчя, оскільки запитання про вік ігнорують почуття адресата, який часто вважає таку інформацію конфіденційною. В аспекті формального вираження *непреференційні* ходи структурно ускладнені завдяки застосуванню хеджів, пауз хезитації, формул вибачення, пресекуенцій у вигляді пре-питань і пре-відповідей із метою підготувати співрозмовника до *непреференційного* ходу, у поєднанні з невербальними сигналами як індексами психологічного дискомфорту. Серед *преференційних мовленнєвих ходів* визначено комплімент, що є спонтанною або удаваною позитивно-оцінною реакцією з приводу того, що людина має молодший за її вік вигляд (тобто за вік, який вона озвучила). Комплімент інкорпорує численні маркери позитивної ввічливості, зокрема невербальні – просодичні та кінесичні знаки схвалення.

Ідентифіковані випадки імплікованого компліменту, що залучає маркери негативної ввічливості (хеджі, умовні структури, вставні конструкції) і потребує інференції дискурсивної імплікатури. Висловлюючи комплімент в імпліцитній формі, мовець показує, що дотримується максими якості (правдивості та щирості) своєї інформації. Крім того, негативно-ввічлива (ненав'язлива) репрезентація компліменту слугує функції захисту позитивного обличчя адресата, якщо останньому незручно отримувати очевидну похвалу на свою адресу.

Під час обговорення вікових запитань персонажі англomовного художнього дискурсу використовують відмінні за своєю частотністю *мовленнєві акти*, серед яких визначені: прямі репрезентативи, прямі і непрямі експресиви, зокрема кінесичні та просодичні знаки з експресивною іллокуцією, прямі і непрямі директиви, непрямі комісиви та псевдокомісиви. Найпоширенішими є *репрезентативи* – прості та комплексні, з асертивною іллокуцією тверджень

про вік і вікові ознаки персонажів. Менш частотні прямі і непрямі (із структурними показниками репрезентативів) *експресиви*, з іллокутивною силою виявлення почуттів і емоційної (зазвичай негативної) оцінки віку – власного і чужого, до вікових процесів, до різниці у віці. Показниками експресивної іллокуції є емфатичні структури, слова з негативно-оцінною семантикою, зокрема прикметники із семою "жахливий" для оцінки похилого віку, заповнені і незаповнені паузи хезитації як індекси ступеня хвилювання.

Директиви диференційовано на прямі (хеджовані та нехеджовані) і непрямі. У прямих директивах структурним показником директивної іллокуції є імперативна форма дієслів, вони вживаються в колі "своїх" у комунікативних ситуаціях поради або пропозиції, що стосуються "соціально-прийнятної" вікової поведінки. Прямі директиви не сприймаються як загроза обличчю співрозмовника, що якимось чином обмежує його свободу, реалізуючи стратегію ввічливості *bald on record*.

Непрямі директиви з іллокуцією поради і застереження щодо застосування адресатом моделей поведінки, асоційованих із його віком, диференціюються відповідно до критерію ідіоматичності або інференційності іллокутивної сили, що корелює зі ступенем імпліцитності непрямого акту.

Найменш представленими в персонажному мовленні є непрямі комісиви і псевдокомісиви – мовленнєві акти, що містять іллокуцію обіцянки, але не задовольняють таку умову успішності комісивів, як можливість її здійснення мовцем.

Подальші дослідження з цієї проблематики можуть бути спрямовані на виявлення особливостей взаємодії засобів позначення віку із вербальними та невербальними маркерами статі, статусу й інших компонентів ідентичності мовців. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є також дослідження відмінності невербальних семіотичних засобів, що використовуються в комунікації одновікових і різновікових співрозмовників, з огляду на функцію таких засобів для оптимізації інтерактивного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авдеева, О. А. (2007). *Средства выражения концепта "возраст" в английском языке*. (Кандидатская диссертация). Российский государственный педагогический университет имени Герцена, Санкт-Петербург, Российская Федерация.
- Ананьев, Б. Г. (2002). *Человек как предмет познания*. Санкт-Петербург: Питер.
- Ариес, Ф. (1977). Возрасты жизни. В И. С. Кон (Ред.), *Философия и методология истории* (с. 216–245). Москва: Прогресс.
- Аристотель. (2000). *Риторика. Поэтика* (пер. с др.-греч. О. П. Цыбенко). Москва: Лабиринт.
- Арутюнова, Н. Д. (1998). Дискурс. В В. Н. Ярцева (Гл. ред.), *Лингвистический энциклопедический словарь* (с. 136–137). Москва: Большая Российская энциклопедия.
- Арутюнова, Н. Д. (1999). *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры.
- Барабаш, О. (2004). Лексико-семантичне поле "фізично зрілий" як компонент мовного образу парубка. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*, 34, 286–288.
- Бахмет, О. В. (2006). *Языковая актуализация оценки геронтологических преобразований личности*. (Кандидатская диссертация). Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, Российская Федерация.
- Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: Видавничий центр "Академія".
- Бгажноков, Б. Х. (1983). *Очерки этнографии общения адыгов*. Нальчик: Эльбрус.
- Безуглая, Л. Р. (2017). Импликатуры поэтического текста в аспекте перевода. *Когниция, коммуникация, дискурс*, 14, 8–18.
- Бенвенист, Э. (1974). *Общая лингвистика*. Москва: Прогресс.

- Бернштам, Т. А. (2000). *Молодость в символизме переходных обрядов восточных славян*. Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение.
- Бондаренко, Е. И. (2000). Обозначение лица пожилого возраста атрибутивными словосочетаниями в русском и английском языках. В *Стилистика и культура речи*. Межвузовский сборник научных трудов (сс. 53–57). Пятигорск: Издательство ПГЛУ.
- Бочаров, В. В. (2000). *Антропология возраста*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Бурячок, А. А. (1961). *Назви спорідненості і свояцтва в українській мові*. Київ: Видавництво АН УРСР.
- Бухаркин, П. Е., Волков, С. С., & Матвеев, Е. М. (Науч. ред.). (2013). *Риторика М. В. Ломоносова : проект словаря*. Санкт-Петербург: Геликон Плюс.
- Василенко, Н. В. (1979). *Семантика и прагматика предложений с глаголами кинесической коммуникации* (Автореферат кандидатской диссертации). Киевский государственный университет им. Тараса Шевченко, Киев, СССР.
- Васильева, Г. М. (2004). Ценностная языковая картина мира как объект учебной лексикографии. В *Русистика и современность*. Материалы 7-й международной научно-практической конференции, 17-18 сентября 2004 г. (сс. 93–97). Санкт-Петербург: Сударыня.
- Волкоморова, О. Б. (2006). *Лексика возрастной стратификации в русском языке и речи*. (Кандидатская диссертация). Тюменский государственный университет, Тюмень, Российская Федерация.
- Вольф, Е. М. (2002). *Функциональная семантика оценки* (2-е изд.). Москва: Эдиториал УРСС.
- Гаврикова, Э. О. (2005). *Формирование антропонимии в детском речевом сознании*. (Кандидатская диссертация). Тюменский государственный университет, Тюмень, Российская Федерация.
- Гак, В. Г. (1977). *Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков)*. Москва: Международные отношения.

- Галапчук, О. М. (2000). *Вікова диференціація стратегій і тактик дискурсу в сучасній англійській мові*. (Автореферат кандидатської дисертації). Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
- Гамзюк, М. В. (2001). *Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії)*. (Автореферат докторської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Глуханюк, Н. С., & Гершкович, Т. Б. (2003). *Поздний возраст и стратегии его освоения* (2-е изд.). Москва: Московский психолого-социальный институт.
- Горелов, И. Н. (2009). *Невербальные компоненты коммуникации* (4-е изд.). Москва: Книжный дом "ЛИБРОКОМ".
- Грушевская, Т. М., & Фанян, Н. Ю. (2012). Модулярный подход к анализу текста/дискурса: вклад женевской лингвистической школы. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение*, 2, 199–203.
- Гусева, Г. Г. (2013). *Комічний дискурс мовної особистості дитини в сучасному лінгвокультурному просторі Великої Британії і США*. (Кандидатська дисертація). Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
- Демьянков, В. З. (1996). Модуль. В Е. С. Кубрякова (Ред.), *Краткий словарь когнитивных терминов* (сс. 101–105). Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова.
- Жуковська, А. В. (2018). *Тактильна поведінка мовця в англомовному художньому дискурсі: номінативний та комунікативно-прагматичний аспекти*. (Кандидатська дисертація). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Иорданская, Л. Н. (2004). Лингвистика частей тела. В В. А. Виноградов (Ред.), *Семиотика, лингвистика, поэтика. К столетию со дня рождения А. А. Реформатского* (сс. 397–406). Москва: Языки славянской культуры.
- Кабакова, Г. И. (1995). Возраст. В Н. И. Толстой (ред.), *Славянские древности [Этнолингвистический словарь]* (Т. 1–5). Т. 1: А (Август) – Г (Гусь) (сс. 405–407). Москва: Международные отношения.

- Калюжная, И. А. (2006). Возраст человека и способы его концептуализации в немецком и русском языках. В М. Н. Макеева, А. А. Арестова, Е. В. Рябцева (Ред.), *Языкознание и литературоведение в синхронии и диахронии* [Межвузовский сборник научных статей] (Вып. 1, сс. 214–217). Тамбов: Тамбовполиграфиздат.
- Кацкова, Д. (1987). *Имена возраста в русском и словацком языках*. (Кандидатская диссертация). МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, СССР.
- Киселюк, Н. П. (2009). *Вербальні та невербальні засоби актуалізації емоційного стану радості в художньому дискурсі (на матеріалі англomовної прози ХХ – ХХІ століть)* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Ковалева, Л. М., & Александрова, Л. Г. (2000). Роль SELF в концептуализации языка. В Л. М. Ковалева, Л. В. Кульгавова (Ред.), *Когнитивный анализ слова* (сс. 104–120). Иркутск: Издательство ИГЭА.
- Ковалинська, І. В. (2014). *Невербальна комунікація*. Київ: Видавництво "Освіта України".
- Козяревич, Л. В. (2006). *Вербальні та невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття)* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Кокоза, Г. А. (2011). *Дескрипції одягу в дискурсивно-прагматичному аспекті (на матеріалі сучасної англomовної публіцистики)* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Колшанский, Г. В. (1974). *Паралингвистика*. Москва: Наука.
- Кон, И. С. (1983а). Этнография детства. Историкографический очерк. В И. С. Кон, Ю. В. Ионова, А. М. Решетов (Ред.), *Этнография детства. Традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии* (сс. 9–50). Москва: Восточная литература.
- Кон, И. С. (1999б). *Социологическая психология*. Москва: Московский психолого-социальный институт.

- Костина, Л. Т. (1978). *Исследование группы прилагательных возраста в современном английском языке (в сопоставлении с русским)* (Кандидатская диссертация). Московский государственный ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени педагогический институт имени В. И. Ленина, Москва, СССР.
- Кравченко, А. В. (2000). *Темпоральный признак в семантике имени существительного*. Когнитивный анализ слова. Иркутск: Издательство ИГЭА.
- Кравченко, Н. (2016). Стратегия псевдо-непринятия комплимента в русской и украинской лингвокультурах. *Limes Slavicus (Bulgaria)*, 1, 131–138.
- Кравченко, Н. К. (2017). *Дискурс и дискурс-анализ* [Краткая энциклопедия]. Киев: Интерсервис.
- Кравченко, Н. К. (2019). Прагмасемиотика: введение термина и ракурсы исследования. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 22(2), 106-113.
- Кравченко, Н. К., & Пастернак, Т. А. (2018). Прагматическая аттракция: постановка проблемы и введение термина. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 21(1), 18–26.
- Крайг, Г. (2003). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.
- Крейдлин, Г. Е. (2002). *Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Кругликова, Г. Г. (1996). *Опыт лингвокогнитивного описания высказываний о количестве*. Омск: Издательство ОмГТУ.
- Крючкова, Н. В. (2003). *Концепты возраста (на материале русского и французского языков)* (Кандидатская диссертация). Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского, Саратов, Российская Федерация.
- Кубрякова, Е. С. (1994). Проблемы представления знаний в языке. В Л. Г. Лузина (Сост.), *Структуры представления знаний в языке* (с. 5–31). Москва: ИНИОН.

- Кудрявцева, Н. Б. (2012). К проблеме организации прагматического модуля франкоязычного дискурса. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*, 10(643), 57–65.
- Кудряшова, А. П. (2002). *Процессы образования и функционирования эвфемизмов в семантических полях "смерть", "болезнь", "возраст" (на материале русского и немецкого языков)*. (Автореферат кандидатской диссертации). Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского, Саратов, Российская Федерация.
- Кузнецова, Д. Ю. (2009). *Номінативне поле "вираз обличчя" в сучасному англомовному художньому дискурсі: емотивний та прагматичний аспекти* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Кулиш, Л. Ю. (1983). Неязыковые средства коммуникации. *Вестник Киевского университета. Серия: Романо-германская филология*, 17, 29–35.
- Кухаренко, В. А. (1988). *Интерпретация текста*. Москва: Просвещение.
- Лабунская, В. А. (2003). Невербальное поведение: структура и функции. В Е. П. Белинская, & О. А. Тихомандрицкая (Сост.), *Социальная психология [хрестоматия]* (сс. 84–111). Москва: Аспект Пресс.
- Лебедько, М. Г. (2002). *Время как когнитивная доминанта культуры. Сопоставление американской и русской темпоральных концептосфер*. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета.
- Леонтович, О. А. (2000). Время глазами русских и американцев: сопоставительный аспект. В В. И. Карасик (Ред.), *Языковая личность: проблемы креативной семантики*. К 70-летию проф. И. В. Сентенберг (сс. 72–79). Волгоград: Перемена.
- Литвиненко, Ю. Ю. (2006). *Концепт "возраст" в семантическом пространстве образа человека в русской языковой картине мира* (Кандидатская диссертация). Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского, Омск, Российская Федерация.

- Литвинов, О. О. (2011). *Семантико-когнітивні та прагматичні особливості номінативних одиниць на позначення зорової поведінки персонажів* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Лотман, Ю. М. (1992). *Культура и взрыв*. Москва: Прогресс. Гнозис.
- Лурия, А. Р. (1998). *Язык и сознание*. Москва: Издательство МГУ.
- Любимова, С. А. (2013). *Семантико-когнітивні та прагматичні аспекти репрезентації лінгвокультурного типажу "дівчина-flapper" в американському дискурсі* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Макаров, М. Л. (2003). *Основы теории дискурса*. Москва: ИТДГК "Гнозис".
- Маслюк, М. Г. (2014). Виокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах. *Science and Education a New Dimension. Philology*, II(7) (34), 67–70.
- Матвеев, В. И. (1984). *Структура семантического поля возраста человека (на материале русского, украинского и английского языков)* (Кандидатская диссертация). Киев, СССР.
- Мечковская, Н. Б. (2007). *Семиотика: Язык. Природа. Культура : курс лекций*. Москва: Изд. центр "Академия".
- Нетребіна, С. П. (2016). *Соматикон емоційного реагування персонажа в англomовному художньому дискурсі* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Нэпп, М., & Холл, Д. (2004). *Невербальное общение*. Санкт-Петербург: "ПРАЙМ–ЕВРОЗНАК".
- Орлова, Ю. В. (2014). Концепт "вік людини" як предмет наукового міждисциплінарного дослідження. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*, 6(1), 65–72.
- Орлова, Ю. В. (2019). *Архетипне і стереотипне відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов*. (Кандидатська дисертація). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, Україна.

- Ортега-и-Гассет, Х. *Що таке філософія* [лекції]. Взято из https://royallib.com/book/ortegaigasset_hose/chto_takoe_filosofiya.html
- Пожар, А. Б. (2016а). Засоби вираження поняття "вік людини" в англомовній художній літературі. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року (сс. 296–297). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Пожар, А. Б. (2017а). Актуалізація поняття "вік людини" в англомовному художньому дискурсі. В *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 24-25 листопада 2017 року (сс. 72–74). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет.
- Пожар, А. Б. (2017б). Висвітлення категорії "вік людини" в лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 29, 73–76.
- Пожар, А. Б. (2017с). Концепти "час" і "вік" в англомовній картині світу. В Л. В. Гнаповська (Відп. за вип.), *Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи*. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23–24 листопада 2017 року (сс. 142–145). Суми: Сумський державний університет.
- Пожар, А. Б. (2017d). Номінативне поле "вік людини" в англомовному художньому дискурсі. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 29 березня – 31 березня 2017 року (сс. 275–277). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Пожар, А. Б. (2017е). Специфіка лексико-семантичного поля "вік" у сучасній англійській мові. *Південний архів. Філологічні науки*, 71, 107–110.
- Пожар, А. Б. (2017f). Становлення поняття "вік людини" в лінгвoseмантичному висвітленні. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 8, 53–56.

- Пожар, А. Б. (2017g). Теоретичні засади лінгвістичного вивчення категорії "вік людини". *Science and Education a New Dimension. Philology*, V(33), Issue: 123, 60–63. p-ISSN 2308-5258, e-ISSN 2308-1996.
- Пожар, А. Б. (2018a). Антропоцентрична категорія "вік" у лінгво-історичному висвітленні. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 квітня 2018 року (сс. 248–250). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Пожар, А. Б. (2018b). Лексико-семантична група найменувань вікових періодів життя людини в англійській мові. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Філологічні науки, 165, 284–288.
- Пожар, А. Б. (2018c). Номінативні одиниці позначення поняття "дитинство" / "childhood" в англійському художньому дискурсі. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологія"*, 1(69) (2), 102–104.
- Пожар, А. Б. (2018d). Номінативні одиниці позначення понять "підлітковий вік" і "молодість" в англійському художньому дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*, 8, 248–253.
- Пожар, А. Б. (2019a). Українська школа невербалістики: підходи та перспективи. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20–22 березня 2019 року (сс. 263–264). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Пожар, А. Б. (2020a). Вербальні засоби позначення віку: номінативи і дескриптори. В О. А. Решетник ((Відп. ред.), *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 червня 2020 року (сс. 242–244). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Пожар, А. Б. (2020b). Найменування і обговорення віку у мовленні персонажів художнього дискурсу: прагматичний аспект. В *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека*.

Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 08 квітня 2020 року (сс. 72–73). Київ: Національна академія СБУ.

- Поліщук, О. Л. (2012). *Номінативно-комунікативний аспект позначення проксемних дій у сучасному англомовному дискурсі* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- Потаенко, Н. А. (1997). Время в языке. В Н. Д. Арутюнова & Т. Е. Янко (Ред.), *Логический анализ языка. Язык и время* (сс. 113–122). Москва: Наука.
- Почепцов, Г. Г. (2009). *Избранные труды по лингвистике* [Монография] (сост. И. С. Шевченко). Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина.
- Путягин, Г. А. (1975). *О принципах организации групп в лексической системе (на материале имен существительных, называющих человека по возрасту, росту, степени физической силы и степени физической красоты)* (Автореферат кандидатской диссертации). Воронеж, СССР.
- Рюкле, Х. (1996). *Ваше тайное оружие в общении: мимика, жест, движение*. Москва: Интерэксперт: Инфра.
- Сапогова, Е. Е. (2001). *Психология развития человека*. Москва: Аспект пресс.
- Седов, К. Ф. (2004). *Возрастная психолінгвістика* [Хрестоматія]. Москва: Лабиринт.
- Семиряк, В. Д. (2002). Номінація дитини в українській мові. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*, 3. Взято з <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2784.pdf>
- Сепир, Э. (1993). *Избранные труды по языкознанию и культурологии* (пер. с англ.). Москва: Прогресс.
- Сергеева, Ю.М. (2017). *Интраперсональная коммуникация: психологический и лингвистический аспекты* [Монография]. Москва: МПГУ.
- Серебрякова, Н. А. (2001). Лексико-семантическое поле возраста в английском, немецком и русском языках. В *Актуальные вопросы английской филологии* [Межвузовский сборник научных трудов] (сс. 146–153). Пятигорск: Издательство Государственного лингвистического университета.

- Серль, Д. (1986). Классификация иллокутивных актов. В Б. Ю. Городецкий (Общ. ред.), *Новое в зарубежной лингвистике* (Вып. XVII, сс. 151–169). Москва: Прогресс.
- Серякова, И. И. (1988а). *Лексико-семантические и коммуникативно-функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации "голос" в современном английском языке* (Кандидатская диссертация). Киев, СССР.
- Серякова, И. И. (1988b). *Лексико-семантические и коммуникативно-функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации "голос" в современном английском языке* (Автореферат кандидатской диссертации). Киев, СССР.
- Серякова, И. И. (2012а). *Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках* [Монография]. Киев: Издательский центр КНЛУ.
- Серякова, И. И. (2012b). *Соматикон англоязычных дискурсивных практик* (Докторская диссертация). Киевский национальный лингвистический университет, Киев, Украина.
- Серякова, И. И. (2015). Коммуникативный менеджмент конфликтного дискурса. *Science and Education a New Dimension. Philology*, III (9) (44), 78–82.
- Серякова, І. І. (2009). *Магія невербальної комунікації*. Київ: Освіта України.
- Серякова, І. І. (2017). Семіотичний простір тілесності англomовного художнього дискурсу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*, 15, 189–196.
- Сидорова, Л. И. (1993). Компоненты "пол" и "возраст" в структуре значений английских лексем. *Филология=Philologica*, 2, 4–8.
- Сидорова, М. О. (2015). *Лінгвопрагматичні властивості висловлень з імплікатурами у реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу*. (Кандидатська дисертація). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
- Слобин, Д. (1976). Проблемы значения. В Д. Слобин & Дж. Грин, *Психолінгвистика* (сс. 87–153). Москва: Прогресс.

- Смирнова, Н. С., & Соловьева, В. С. (1986). *Биологический возраст человека*. Москва: Знание.
- Солощук, Л. В. (2009). *Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі* (Докторська дисертація). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Степанов, Ю. С. (1997). *Константы. Словарь русской культуры*. Москва: Школа "Языки русской культуры".
- Толстой, Н. И. (1997). Времени магический круг (по представлениям славян). В Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко (Ред.), *Логический анализ языка. Язык и время* (сс. 17–27). Москва: Издательство "Индрик".
- Толстых, А. В. (1988). *Возрасты жизни*. Москва: Молодая гвардия.
- Трубачев, О. Н. (1959). *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*. Москва: Издательство АН СССР.
- Филимонова, О. Е. (2006). Эмотивный аспект репрезентации концепта "возраст" в поэзии. *Studia Lingüistica, 15: Язык и текст в современных парадигмах научного знания*, 135–143.
- Хашимов, Р. И. (1973). *К вопросу о формировании русской возрастной лексики (историческое формирование и современное функционирование возрастных наименований несовершеннолетних детей)* (Автореферат кандидатской диссертации). МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, СССР.
- Цивьян, Т. В. (2005). *Модель мира и ее лингвистические основы* (2-е изд., доп.). Москва: КомКнига.
- Черненко, О. В. (2008). *Лінгвокогнітивні та прагматичні особливості дискурсивного втілення завершальної фази конфліктної взаємодії (на матеріалі англомовної прози ХХ століття)* (Автореферат кандидатської дисертації). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
- Черненко, О. В. (2019). Конверсаційні стратегії конфліктного дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія*, 37, 98–105.

- Шахматова, Н. В. (2000). *Социология поколений. Поколенческая организация современного российского общества*. Саратов: Издательство Саратовского университета.
- Шевченко, І., & Петренко, О. (2019). Дискурсивні стратегії неввічливості у когнітивно-прагматичному вимірі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 70, 91–101.
- Шмид, В. (2003). *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры.
- Шопенгауэр, А. (1984). *О возрастах человека*. Санкт-Петербург: Лань.
- Щерба, Л. В. (1974). *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: Наука.
- Щербо, П. А. (2008). *Особенности вербализации концепта – возраст в системах типологически разных языков (на материале английской, французской и русской лексики)* (Автореферат кандидатской диссертации). Московский государственный областной университет, Москва, Российская Федерация.
- Эрикссон, Э. (1996). *Детство и общество*. Санкт-Петербург: Ленато.
- Юрченко, В. С. (2005). *Философия языка и философия языкознания: лингвофилософские очерки*. Москва: КомКнига.
- Allan, K. (1997). Indirect Speech Acts. In Peter V. Lamarque (Ed.), *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language* (pp. 401–403). United Kingdom: Elsevier Science Ltd.
- Ariel, M. (2012). Research Paradigms in Pragmatics. In K. Allan & K. M. Jaszczolt, (Eds.), *The Cambridge handbook of pragmatics* (pp. 23–45). New York: Cambridge University Press.
- Arundale, R. B. (2006). Face as relational and interactional: A communication framework for research on face, facework, and politeness. *Journal of politeness research*, 2(2), 193–216.
- Asher, N., & Lascarides, A. (2001). Indirect speech acts. *Synthese*, 128, 183–228.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Babelyuk, O. (2018). Creating a Psychological Portrait of a Postmodern Character in English Literary Text. *Odessa Linguistic Journal*, 11, 3–11. DOI: 2312-3192-2018-11-3-11.

- Babelyuk, O., & Aleksandruk, I. (2018). Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education*, 10, 158–165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802.
- Bach, K. (1984). *Linguistic philosophy and speech acts communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bach, K. (1994). Conversational implicature. *Mind & language*, 9(2), 124–162. DOI: 10.1111/j.1468-0017.1994.tb00220.x
- Baglini, R., & Francez, I. (2016). The Implications of Managing. *Journal of Semantics*, 33(3), 541–560.
- Battistella, E. L. (1996). *The Logic of Markedness*. New York: Oxford University Press.
- Beaver, D. (1997). Presupposition. In J. van Benthem & A. ter Meulen (Eds.), *The handbook of logic and language* (pp. 939–1008). Amsterdam: Elsevier.
- Beaver, D. (2001). *Presupposition and assertion in dynamic semantics*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Beaver, D. I., Roberts, C., Simons, M., & Tonhauser, J. (2009). Presupposition, conventional implicature, and beyond: A unified account of projection. In N. Klinendinst & D. Rothschild (Eds.), *Proceedings of new directions in the theory of presupposition*. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/5cb3/bcd7ff6d30917bd764939cd4f67ae4408ac6.pdf>
- Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Camps, J, Tuteleers, C, Stouten, J, & Nelissen, J. (2013). A situational touch: How touch affects people’s decision behavior. *Social Influence*, 8(4), 237–250.
- Carston, R. (2004). Truth-conditional content and conversational implicature. In C. Bianchi (Ed.), *The semantics / pragmatics distinction* (pp. 65–100). Stanford: CSLI.
- Carston, R. (2008). Linguistic communication and the pragmatics / semantics distinction. *Synthese*, 165(3), 321–345.

- Chernenko, O. V. (2019). Functional and pragmatic value of nonverbal communication in conflict fiction discourse. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII (63) (212), 15–18.
- Coupland, N., Coupland, J., & Giles, H. (1989). Telling age in later life: Identity and face implications, *Text*, 9(2), 129–151.
- Coupland, N., Coupland, J., & Giles, H. (1993). *Language, Society and the Elderly: Discourse, Identity and Aging*. Oxford and Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics*. Cambridge: University Press.
- Currie, G. (2006). "Why Irony is Pretence". In Shaun Nichols (Ed.), *The Architecture of the Imagination: New Essays on Pretence, Possibility, and Fiction* (pp. 111–136). Oxford: Clarendon Press.
- Dijk, T. A. van. (1992). Discourse and the Denial of Racism. *Discourse & Society*, 3(1), 87–118.
- Featherstone, M. & Wernick, A. (1995). *Images of Ageing: Cultural Representations of Later Life*. London and New York: Routledge.
- Frapolli, M. J., & Fernandez, N. V. (2007). Inference markers and conventional implicatures. *Teorema: International Journal of Philosophy*, 26(2), 124–140.
- García, C. (1989). Disagreeing and Requesting by Americans and Venezuelans. *Linguistics and Education*, 1(3), 299–322.
- García, P. (2004). Developmental Differences in Speech Act Recognition: A Pragmatic Awareness Study. *Language Awareness*, 13, 96–115.
- Giles, H., Noels, K. A., Williams, A., Ota, H., Lim, T. S., Ng, S. H., ... & Somera, L. (2003). Intergenerational communication across cultures: Young people's perceptions of conversations with family elders, non-family elders and same-age peers. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 18(1), 1–32.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual. Essays on face-to-face behaviour*. New York: Pantheon.
- Gordon, D., & Lakoff, G. (1975). Conversational Postulates. In P. Cole, & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech acts* (pp. 83–106). New York: Academic Press.

- Grice, H. P. (1969). Utterer's meaning and intentions. *The philosophical review*, 78(2), 147–177.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole, & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech acts* (pp. 22–58). New York: Academic Press.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Guéguen, N. (2002). Touch, awareness of touch, and compliance with a request. *Perceptual and Motor Skills*, 95(2), 355–360.
- Gumperz, J. J. (1992). Contextualization and understanding. In A. Duranti & C. Goodwin (Eds.), *Rethinking context: language as an interactive phenomenon* (pp. 29–52). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J. J. (1995). Mutual inferencing in conversation. In I. Marková, C. F. Graumann & K. Foppa (Eds.), *Mutualities in dialogue* (pp. 101–123). Cambridge: Cambridge University Press.
- Harwood, J., Giles, H., Fox, S., Ryan, E. B., & Williams, A. (1993). Patronizing young and elderly adults: Response strategies in a community setting. *Journal of Applied Communication Research*, 21(3), 211–226.
- Heim, I. (1992). Presupposition projection and the semantics of attitude verbs. *Journal of semantics*, 9, 183–222.
- Heinrichsmeier, R. (2020). *Ageing Identities and Women's Everyday Talk in a Hair Salon*. New York: Routledge.
- Herbert, R. K. (1986). Say "thank you" – or something. *American Speech*, 61, 76–88.
- Heritage, J. (1995). Conversational analysis: methodological aspects. In Uta M. Quasthoff (Ed.), *Aspects of Oral Communication* (pp. 391–418). Berlin: De Gruyter.
- Horn, L. R. (2004). Implicature. In L. Horn & G. Ward (Eds.), *The handbook of pragmatics* (pp. 3–28). Oxford: Blackwell Publishing.
- Johnson, D. I., Roloff, M. E., & Riffe, M. A. (2004). Politeness Theory and Refusals of Requests: Face Threat as a Function of Expressed Obstacles. *Communication Studies*, 55(2), 227–238. DOI: <http://doi.org/10.1080/10510970409388616>.

- Kampf, Z. (2008). The pragmatics of forgiveness: Judgments of apologies in the Israeli political arena. *Discourse and society*, 19(5), 577-598.
- Karttunen, L. (2012). Simple and phrasal implicatives. In *Proceedings of SEM*. The First Joint Conference on Lexical and Computational Semantics (pp. 124–131). Montréal, Canada: Association for Computational Linguistics.
- Kendon, A. (2018). Pragmatic functions of gestures: Some observations on the history of their study and their nature. *Gesture*, 16(2), 157–175.
- Kravchenko, N. (2017a). Illocution of direct speech acts via conventional implicature and semantic presupposition. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, 2(1), 128–168.
- Kravchenko, N. (2017b). Indirect speech acts' via conversational implicatures and pragmatic presuppositions. *Cognition, communication, discourse : International online journal*, 14, 54–66.
- Kravchenko, N., & Blidchenko-Naiko, V. (2020). Multifaceted Linguistic Pragmatics of Justification (Ukrainian Speech-Based Study). *Open Journal of Modern Linguistics*, 10, 11–22.
- Kravchenko, N., & Pasternak, T. (2016). Politeness strategies via speech acts and conversational implicatures. *Science and education: A new dimension. Philology*, IV (25), Issue 105, 60–64.
- Kravchenko, N. & Pasternak, T. (2018). Claim for identity or personality face: The Oscar winners' dilemma. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, 3(1), 142–178.
- Kravchenko, N., & Yudenko, A. (2019). Communicative conventions and literary text: specifics of interplay. *Science and Education: A New Dimension. Philology*, VII (62) (211), 26–29.
- Lakoff, G. (1975). Pragmatics in Natural Logic. In E. Keenan (Ed.), *Formal Semantics of Natural Language* (pp. 253–286). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, R. T. (1984). The pragmatics of subordination. In C. Brugman & M. Macaulay (Eds.), *Proceedings of the Tenth Annual meeting of the Berkeley linguistics society*, February 17-20, 1984 (pp. 481-492). Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society.

- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- Leech, G. (2014). *The pragmatics of politeness*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lin, M. C., Harwood, J., & Hummert, M. L. (2008). Young adults' intergenerational communication schemas in Taiwan and the USA. *Journal of Language and Social Psychology*, 27(1), 8–50.
- Lincoln, S. Y. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage Publications.
- Locher, M. A. (2004). *Power and Politeness in Action. Disagreements in Oral Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- McKay, V. C., Caverly, R. S. (2004). The Nature of Family Relationships Between and Within Generations: Relations Between Grandparents, Grandchildren, and Siblings in Later Life. In J. F. Nussbaum & J. Coupland (Eds.), *Handbook of communication and aging research* (2nd ed., pp. 251–273). Mahwah, New Jersey ; London: Lawrence Erlbaum associates, publishers.
- McNeill, D. (2006). Gesture: a psycholinguistic approach. In E. Brown & A. Anderson (Eds.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (pp. 58–66). Amsterdam ; Boston: Elsevier.
- Morgan, J. (1978). Two types of convention in indirect speech acts. In P. Cole (Ed.), *Syntax and semantics: Pragmatics* (pp. 261–281). New York: Academic Press.
- Neugarten, B. (1968). *Adult Personality: Toward a Psychology of the Life Cycle*. Chicago: Middle Age and Aging.
- Nussbaum, J. F., & Coupland, J. (2004). *Handbook of Communication and Aging Research* (2 ed.). New York: Routledge.
- Padučeva, H. V. (1977). Notion of presumption in linguistic semantics. *Semiotics and informatics*, 8 (in Russian), 91–134.
- Pilkington, A. (2000). *Poetic Effects: A Relevance Theory Perspective*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pinich, I. (2017). Pragmatics of emotionality in discourse processing: prolegomena to ideology shaping engines. *Lege Artis. Language yesterday, today, tomorrow*, II(1), 262–298. DOI: 10.1515/lart-2017-0003.

- Pomerantz, A. (1984). Agreeing and Disagreeing with Assessments: Some Features of Preferred / Dispreferred Turn Shapes. In J. M. Atkinson & J. Heritage (Eds.), *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis* (pp. 57–101). Cambridge: Cambridge University Press.
- Potts, C. (2005). *The logic of conventional implicatures*. Oxford: Oxford University Press.
- Potts, C. (2007). Into the conventional – implicature dimension. *Philosophy compass*, 4(2), 665–679.
- Potts, C. (2015). Presupposition and implicature. In S. Lappin and C. Fox (Eds.), *The Handbook of contemporary semantic theory* (2nd ed., pp. 168–202). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Powell, G. (2010). *Language, Thought and Reference*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pozhar, A. (2020a). Age-related conversations in English and American literary discourse: linguopragmatic aspect. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*, 23(1), 84–93.
- Pozhar, A. B. (2020b). Conventional implicatures in English-based literary discourse: triggers and inference process. *"Міжнародний філологічний часопис"*, 11(2), 23–30.
- Pratt, M. L. (1977). *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ravetto, M. (2012). Compliment Responses in Italian and German. *International Journal of Innovative Interdisciplinary Research*, 2, 77–100.
- Recanati, F. (2003). Embedded Implicatures. *Philosophical Perspectives*, 17(1), 299–332.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on conversation*. Oxford, UK / Cambridge, USA: Blackwell.
- Sadock, J. M. (1972). Speech act idioms. In P. Peranteau, J. Levi, & G. Phares (Eds.), *Papers from the Eighth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* (pp. 329–339). Chicago, IL: Chicago Linguistic Society.

- Schegloff, E. A. (1999). Discourse, Pragmatics, Conversation, Analysis. *Discourse Studies*, 1(4), 405–435.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversational Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Scollon, R., Scollon, S. (1995). *Intercultural communication. A discourse approach*. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1975). A taxonomy of illocutionary acts. In K. Gunderson (Ed.), *Language, mind and knowledge* (pp. 344-369). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Searle, J. R. (1979). The Intentionality of Intention and Action. *Cognitive Science*, 22(1), 47–70.
- Searle, J. R. (1980). What is a speech act? In A. K. Pugh, J. V. Leech, & J. Swann (Eds.), *Language and language use* (pp. 312–327). London: Heirman Educational Book in association with the Open University Press.
- Searle, J. R. (1985). *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sekerdej, M. (2018). Keeping in Touch with Context: Non-verbal Behavior as a Manifestation of Communality and Dominance. *Journal of Nonverbal Behavior*, 42(3), 311–326.
- Seryakova, I. I. (2010). Functions of touch communication. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*, 16, 271–275.
- Shaki, S. (2013). What's in a Kiss? Spatial Experience Shapes Directional Bias During Kissing. *Journal of Nonverbal Behavior*, 37(1), 43–50.
- Sharvit, Y & Gajewski, J. (2012). In Defense of the Grammatical Approach to Local Implicatures. *Natural Language Semantics*, 20(1), 31–57.
- Shevchenko, I. (2016). Had We Never Loved So Kindly: Conceptualisation of communicative behaviour. In E. Chrzanowska-Kluczevska, O. Vorobyova

- (Eds.), *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface*. Series: Text – meaning – context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture (pp. 307–320). Peter Lang GmbH.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text, and interaction*. London: Sage Publications.
- Simons, M. (2001). On the conversational basis of some presuppositions. In R. Hastings, B. Jackson & Z. Zvolensky (Eds.), *Proceedings of semantics and linguistics theory* (pp. 431–448). Ithaca, NY: CLC Publications.
- Sinclair, N., & Freitas, E. (2014). The haptic nature of gesture: Rethinking gesture with new multitouch digital technologies. *Gesture*, 14(3), 351–374.
- Spencer-Oatey, H. (2007). Theories of identity and the analysis of face. *Journal of pragmatics*, 39, 639–656.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Newbury Park, London: Sage Publications.
- Unger, C. (2006). *Genre, Relevance, and Global Coherence: Pragmatics of Discourse Type*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vega, R. E. (2007). *Creativity and Convention: Pragmatics of Everyday Figurative Speech*. Amsterdam: John Benjamins.
- Vorobyova, O. P. (2017). Haunted by ambiguities revisited: in search of a metamodel for literary text disambiguation. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, II(1), 428–496.
- Wehling, E. (2018). Discourse management gestures. *Gesture*, 16(2), 245–276.
- Westerhof, G. J., & Tulle, E. (2007). Meanings of ageing and old age: Discursive contexts, social attitudes, and personal identities. In J. Bond, S. Peace, F. Dittmann-Kohli, & G. Westerhof (Eds.), *Ageing in society* (pp. 235–254). London: Sage.
- Wharton, T. (2009). *Pragmatics and Non-Verbal Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, D. (2009). Relevance theory. In L. Cummings (Ed.), *Pragmatics Encyclopedia* (pp. 393–399). London: Routledge.

- Wilson, D., & Sperber, D. (2012). *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, H. H. & Newhoff, M. (2002). Age-related differences in inference revision processing. *Brain and Language*, 80, 226–239.
- Yule, G. (1998). *Pragmatics*. Oxford: OUP.
- Zhukovska, A. (2017). Tacesic Constituent as a Part of the Multicomponent Nonverbal Module: the Principles of Combination. *Філологічні трактати*, 9(4), 33–38.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ

- Бацевич, Ф. С. (2007). *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Київ: Довіра.
- Бодалев, А. А. (Общ. ред.). (2011). *Психология общения* [Энциклопедический словарь]. Москва: Когито-Центр.
- Бусел, В. Т. (Уклад.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ ; Ірпінь: ВТФ "Перун".
- БЭС – Гиляров, М. С. (Гл. ред.). (1989). *Биологический энциклопедический словарь* (второе изд., исправ.). Москва: Советская энциклопедия.
- БПС – Мещеряков, Б. Г., & Зинченко, В. П. (Сост. и общ. ред.). (2005). *Большой психологический словарь*. Санкт-Петербург: Прайм-Евроснак.
- ММЭ – Покровський, В. И. (Гл. ред.). (1991). *Малая медицинская энциклопедия* (Т. 1–6). Т. 1: *А – Грудной ребенок*. Москва: Советская энциклопедия.
- Селіванова, О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика* [Термінологічна енциклопедія]. Полтава: Довкілля-К.
- Стёпин, В. С. (Предс. науч. ред. Сов.). (2001). *Новая философская энциклопедия* (Т. 1–4). Москва: Мысль.
- Givens, D. B. (2016). *The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs & Body Language Cues*. Spokane, Washington: Center for Nonverbal Studies Press. Retrieved from <http://center-for-nonverbal-studies.org/6101.html>.

Hornby, A. S. (Ed.). (1996). *The Advanced Learner's Dictionary of Current English* (8th edition). Oxford ; New York: Oxford University Press.

Hornby, A. S. (Ed.). (2010). *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (8th edition). Oxford ; New York: Oxford University Press.

Longman Dictionary of Contemporary English. (2003). Pearson Education Limited.

New Illustrated Webster's Dictionary of the English Language including Thesaurus of Synonyms and Antonyms. (1992). New York: Pamco Publishing Company, Inc.

Webster's Collegiate Thesaurus. (1976). Springfield (Mass.): G. C. Merriam Co.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Alcott, LW: Alcott, L. M. (2004). *Little women*. Concord, Massachusetts: Signet Classics.

Brontë, JE: Brontë, Ch. (1953). *Jane Eyre*. Harmondsworth, England: Penguin Books.

Capote, BAT: Capote, T. (1993). *Breakfast at Tiffany's*. New York: Vintage Books.

Christie, SC: Christie, A. (2001). *Sad Cypress*. London: Harper Collins Publishers.

Cunningham, H: Cunningham, M. (2002). *The Hours*. New York: Picador USA.

Doyle, SIS: Doyle, A. C. (2018a). *A Study In Scarlet*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Doyle, HOB: Doyle, A. C. (2001b). *The Hound of the Baskervilles*. London: Mass Market Paperback.

Doyle, SOF: Doyle, A. C. (2003c). *The Sign of the Four*. New York: Dover Publications.

Fitzgerald, CCOBB: Fitzgerald, F. S. (2007). *The Curious Case of Benjamin Button*. Baltimore: Scribner.

Goldsmith, FWC: Goldsmith, O. (1993). *The First Wives Club*. London: Mandarin.

Groom, FG: Groom, W. (2002). *Forrest Gump*. Washington: Washington Square Press.

Hardy, TOD: Hardy, Th. (1950). *Tess of the d'Urbervilles*. M.: Foreign Languages Publishing House.

- Hemingway, OMAS:** Hemingway, E. (1996). *The Old Man and the Sea*. Baltimore: Scribner.
- Jong, T:** Jong, E. (1989). *Tapestry*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group.
- Porter, P:** Porter, E. H. (2002). *Pollyanna*. Vermont: Aladdin, 304 p.
- Porter, PGU:** Porter, E. H. (1996b). *Pollyanna grows up*. Boston, Massachusetts: Puffin Classics.
- Salinger, CIR:** Salinger, J. D. (1979). *The catcher in the rye*. M.: Progress Publishers.
- Steel, DG:** Steel, D. (2003a). *Dating Game*. New York: A Dell Book.
- Steel, H:** Steel, D. (2006b). *The House*. New York: A Dell Book.
- Steel, SH:** Steel, D. (1996c). *Silent Honor*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc.
- Steel, PON:** Steel, D. (2016). *Property of a Noblewoman*. London: Penguin Random House.
- Wilde, PODG:** Wilde, O. (2005). *The Picture of Dorian Gray*. London: Penguin Books Ltd.
- Woolf, MD:** Woolf, V. (2002). *Mrs Dalloway*. London: Houghton Mifflin Harcourt.

ДОДАТКИ

Додаток А

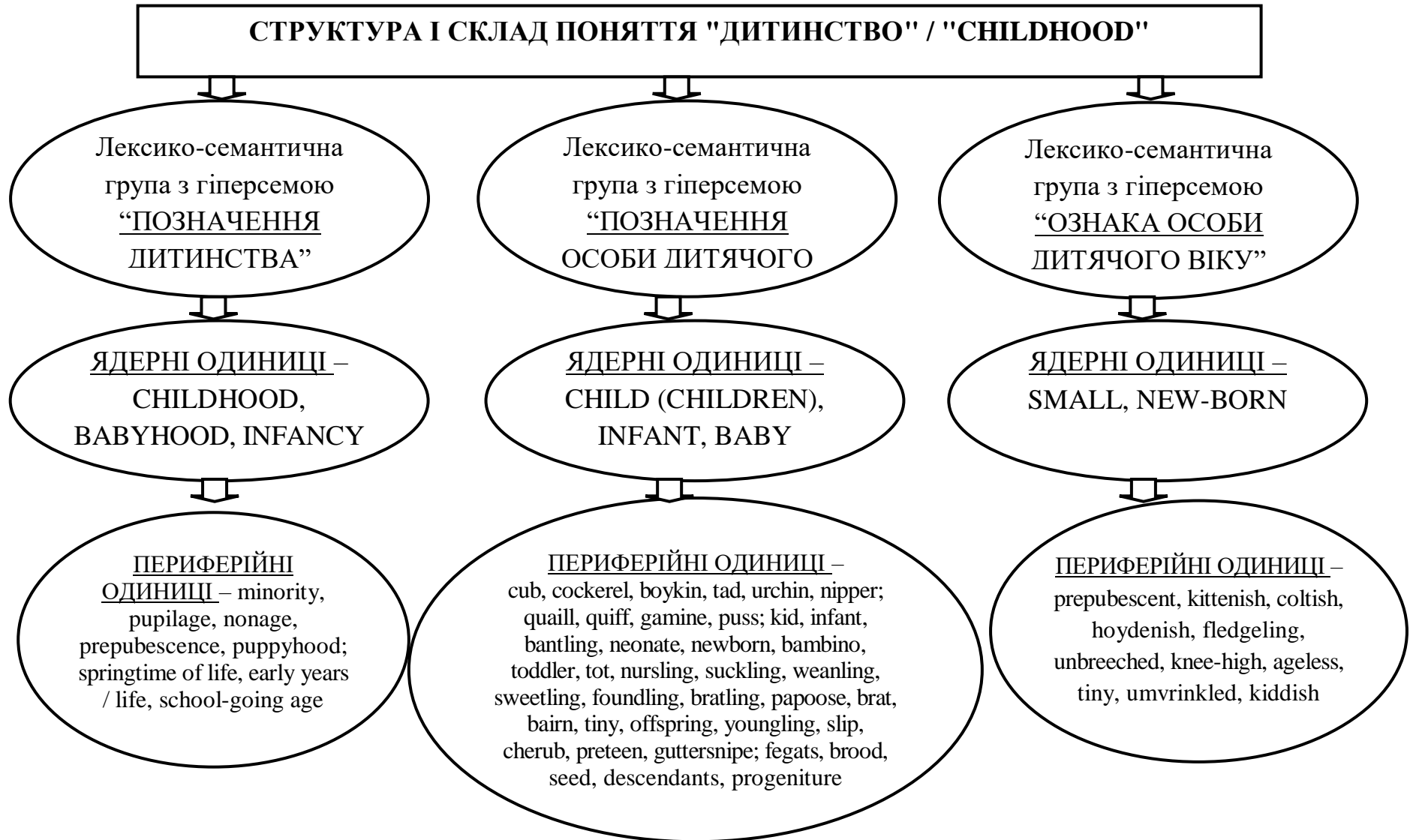

Рис. А.1 Лексико-семантичне поле поняття "дитинство" / "childhood"

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні типи вербально-невербальних семіотичних модулів,
асоційованих із позначенням віку людини

Тип модуля	Структурні компоненти	%
Кінесичний модуль	<p>VNKin. = VDes (feeling) + VNom + NDes (kin-behaviour) + VDes (feeling);</p> <p>VNKin= (VNom-presupposed) + VDes (appearance) + NDes (kin-behavior);</p> <p>VNKin. = VNom+ 2 NDes (kin-behaviour);</p> <p>VNKin = NDes (kin-behaviour) + VNom;</p> <p>VNKin. = 2 NDes (kin-behaviour) + ConImpl + VNom 1 + VDes (physiological age) + ConImpl + VNom 2;</p> <p>VNKin-opt =2 NDes (kin-opt-behaviour);</p> <p>VNKin-opt = VDes (behaviour) + VDes (feeling) + NDes (kin-opt-behaviour) + VNom1+ ConImpl + VNom 2;</p> <p>VNKin-opt = 2 NDes (kin-behaviour) + VNom + VDes (appearance) + 2 NDes (opt-appearance) + 2 NDes (opt-kin);</p> <p>VNKin-opt = 3 NDes (opt-kin-appearance) + VNom + NDes (kin-behaviour) + ConImpl + VNom 2;</p> <p>VNKin-opt = VNom + 2 NDes (kin-opt-appearance);</p> <p>VNKin-opt = 2 NDes (kin-opt-appearance) + VNom.</p>	30%
Просодичний модуль	<p>VNPros. = 1 NDes (pros-behaviour) + 2 NDes (pros-behaviour) + 3 NDes (pros-behaviour);</p> <p>VNPros. = VNom + 1 NDes (pros-behaviour) + 2 NDes (pros-behaviour);</p> <p>VNPros. = NDes (opt-kin-behaviour) + NDes (pros-behaviour);</p> <p>VNPros. = VNom + NDes (pros-behaviour).</p>	15%

Тип модуля	Структурні компоненти	%
Такесичний модуль	<p>VNT= VDes (t-physical well-being) + NDes (t-behaviour) + VDes (t-physical well-being);</p> <p>VNT =NDrs (t-behaviour) + NDes (t-behaviour) + VNom + VDes (feeling);</p> <p>VNT= NDes (t-behaviour) + VDes.</p>	10%
Проксемічний модуль	<p>VNProx = ND (t-prox-behaviour) + VDes + NDes (ol-prox-behaviour);</p> <p>VNProx = NDes (opt-kin-apearance) + NDes (pros-behaviour) +NDes (prox-behaviour).</p>	5%
Гібридні модулі:		40%:
Кінесично-просодичний	<p>VNKin-Pros.= 3VNom + VDes (appearance) + NDes (kin-behaviour) + VNom + (behaviour) + NDes (pros-behaviour);</p> <p>VNKin-Pros.= VDes (behaviour) + NDes (pros- behaviour) + NDes (kin-behaviour) + VDes (behaviour) + NDes (kin-behaviour);</p> <p>VNKin-pros.= VNom + NDes (kin-behaviour) + NDes (pros-behaviour);</p> <p>VNKin-pros. = VNom + NDes (pros-behaviour) + NDes (opt-kin-behaviour);</p> <p>VNPros. = VNom + NDes (pros-behaviour);</p> <p>VNKin-pros. = NDes (pros-behaviour) + VNom + 2 NDes (opt-kin-behaviour) + NDes (prox) + 2 NDes (opt-kin-behaviour);</p> <p>VNKin-pros. = NDes (pros-behaviour) + VNom + 2 NDes (opt-kin-behaviour) + NDes (prox) + 2 NDes (opt-kin-behaviour);</p> <p>VNKin-pros. = 2 NDes (kin) + NDes (pros).</p>	10%

Тип модуля	Структурні компоненти	%
Кінесично-такесичний	<p>VNKin-T. = VNom + NDes (kin-behaviour) + NDes (t-behaviour) + 2 ConImpl + VDes (appearance));</p> <p>VNKin-T =NDes (t-behaviour) + NDes (kin-behaviour);</p> <p>VNKin. = 1 ConImpl + VDes (appearance)) + 2 ConImpl + VNom + VDes + NDes (kin-behaviour) + NDes (t-behaviour) + 2 NDes (kin-behaviour) + 2 NDes (kin-behaviour).</p>	27%
Кінесично-такесично-просодичний модуль	<p>VNKin-t-pros = NDes (kin-behaviour) + NDes (t-behaviour) + NDes (pros-behaviour).</p>	1%
Ольфакторний оптико-кінесично-просодичний модуль	<p>VNOlf-opt-kin-t = NDes (olf-behaviour) + VDes (appearance) + NDes (opt-kin-appearance) + VDes (appearance) + NDes (t-behaviour).</p>	1%
Густативний-ольфакторний модуль	<p>VNGust-Olf = NDes (gust) + NDes (olf) + 4 VDes + 4 VDes.</p>	1 %

Додаток В

Таблиця В.1

Прагматичні засоби позначення віку з огляду
на акти загрози обличчю, стратегії і максими ввічливості

Акти, загрозливі для позитивного і негативного обличчя співрозмовника	Негативна ввічливість	Позитивна ввічливість	Максими ввічливості
1	2	3	4
Реакція на номінацію віку, що не відповідає реальному віковому значенню	Дистанціюватися від незрозумілого стану речей, позначеного віковими номінативами і дескрипторами: 7 стратегія негативної ввічливості	Позначення віку як маркери внутрішньогрупової ідентичності: 4 стратегія позитивної ввічливості	Максима великодушності (ставлення до вікових потреб інтерактанта як до важливіших за власні)
Реакція на некоректне запитання про вік або асоційовані з віком характеристики	Комунікативна вікова ознака людей немолодого віку: 6 і 7 стратегії негативної ввічливості	Експліцитний та імпліцитний комплімент, асоційований із віком адресата: 2 стратегія позитивної ввічливості	Максими співчуття / симпатії щодо вікових характеристик
Негативна оцінка поведінки, що не відповідає віковим стереотипам	Статусне дистанціювання дорослого від дитини (відмінність вікових статусів) і дитини від дитини (відмінність у соціальному статусі): 1, 2, 3, 5, 8 стратегії негативної ввічливості	Маніфестація спільності з адресатом на підставі вікових ознак, ставлення до вікових категорій тощо: 7 стратегія позитивної ввічливості	Максими схвалення інтерактанта / зменшення рівня несхвалення і незгоди, асоційованих з віком і віковими стереотипами

1	2	3	4
		Виявлення турботи, співчуття або захоплення, пов'язаного з віковими характеристиками: 1, 7, 9 і 14 стратегії позитивної ввічливості	
		Приділення уваги віковим потребам, бажанням та інтересам слухача: 1, 3 і 6 стратегії позитивної ввічливості	
		Встановлення і підтримання контакту: 12 стратегія позитивної ввічливості	
		Жарт та іронічна самопрезентація, пов'язані з віковими ознаками	

Додаток Г

Список публікацій здобувача за темою дисертації
та відомості про апробацію результатів дисертації

Список публікацій за темою дисертації:

1. Пожар, А. Б. (2017a). Висвітлення категорії "вік людини" в лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 29, 73–76.
2. Пожар, А. Б. (2017b). Специфіка лексико-семантичного поля "вік" у сучасній англійській мові. *Південний архів. Філологічні науки*, 71, 107–110.
3. Пожар, А. Б. (2017c). Становлення поняття "вік людини" в лінгвoseмантичному висвітленні. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 8, 53–56.
4. Пожар, А. Б. (2018a). Лексико-семантична група найменувань вікових періодів життя людини в англійській мові. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки*, 165, 284–288.
5. Пожар, А. Б. (2018b). Номінативні одиниці позначення поняття "дитинство" / "childhood" в англomовному художньому дискурсі. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологія"*, 1(69) (2), 102–104.
6. Пожар, А. Б. (2018c). Номінативні одиниці позначення понять "підлітковий вік" і "молодість" в англomовному художньому дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*, 8, 248–253.
7. Pozhar, A. (2020a). Age-related conversations in English and American literary discourse: linguopragmatic aspect. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*, 23(1), 84–93.

8. Pozhar, A. (2020b). Conventional implicatures in English-based literary discourse: triggers and inference process. *"Міжнародний філологічний часопис"*, 11(2), 23–30.

9. Пожар, А. Б. (2017d). Теоретичні засади лінгвістичного вивчення категорії "вік людини". *Science and Education a New Dimension. Philology*, V(33), Issue: 123, 60–63. p-ISSN 2308-5258, e-ISSN 2308-1996.

10. Пожар, А. Б. (2016a). Засоби вираження поняття "вік людини" в англomовній художній літературі. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року (сс. 296–297). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

11. Пожар, А. Б. (2017e). Номінативне поле "вік людини" в англomовному художньому дискурсі. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 29 березня – 31 березня 2017 року (сс. 275–277). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

12. Пожар, А. Б. (2017f). Концепти "час" і "вік" в англomовній картині світу. В Л. В. Гнаповська (Відп. за вип.), *Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи*. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23–24 листопада 2017 року (сс. 142–145). Суми: Сумський державний університет.

13. Пожар, А. Б. (2017g). Актуалізація поняття "вік людини" в англomовному художньому дискурсі. В *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 24-25 листопада 2017 року (сс. 72–74). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет.

14. Пожар, А. Б. (2018d). Антропоцентрична категорія "вік" у лінгво-історичному висвітленні. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 квітня 2018 року (сс. 248–250). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

15. Пожар, А. Б. (2019а). Українська школа невербалістики: підходи та перспективи. В О. В. Матвієнко (Гол. Ред.), *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20–22 березня 2019 року (сс. 263–264). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

16. Пожар, А. Б. (2020с). Вербальні засоби позначення віку: номінативи і дескриптори. В О. А. Решетник (Відп. ред.), *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 червня 2020 року (сс. 242–244). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

17. Пожар, А. Б. (2020d). Найменування і обговорення віку у мовленні персонажів художнього дискурсу: прагматичний аспект. В *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека*. Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 08 квітня 2020 року (сс. 72–73). Київ: Національна академія СБУ.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Міжнародна науково-практична конференція "Україна і світ: діалог мов та культур". Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 30 березня – 1 квітня 2016 р., очна.

2. Міжнародна наукова конференція "Філологія і лінгвістика в епоху цифрових технологій – 2017" (Philology and Linguistics in the Digital Age – 2017), FiLiDA-2017, м. Будапешт, 26 березня 2017 року, дистанційна.

3. Міжнародна науково-практична конференція "Україна і світ: діалог мов та культур". Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 29–31 березня 2017 року, очна.

4. I Всеукраїнська науково-практична конференція "Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи". Сумський державний університет, м. Суми, 23–24 листопада 2017 року, очна.

5. Міжнародна науково-практична конференція "Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення". Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, 24–25 листопада 2017 року, заочна.

6. XII Міжнародна науково-практична конференція "Мови і світ: дослідження та викладання". Центральнотраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, 22–23 березня 2018 року, заочна.

7. Міжнародна науково-практична конференція "Україна і світ: діалог мов та культур". Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 11–13 квітня 2018 року, очна.

8. II Міжнародна науково-практична конференція "Прикладні лінгвістичні дослідження в умовах міжкультурної комунікації". Національний університет "Острозька академія", м. Острого, 19–20 квітня 2018 року, заочна.

9. XII Міжнародна наукова конференція "Пріоритети германської та романської філології". Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, 8–10 червня 2018 року, заочна.

10. Міжнародна науково-практична конференція "Ad orbem per linguas. До світу через мови". Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 20–22 березня 2019 року, очна.

11. XI Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених, студентів та курсантів "Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека". Національна академія СБУ, м. Київ, 08 квітня 2020 року, дистанційна.

12. Міжнародна науково-практична конференція "Ad orbem per linguas. До світу через мови". Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 17–18 червня 2020 року, дистанційна.